T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ PROGRAMI

Büyüme Sürecindeki Engel: Orta Gelir Tuzağında Yer Alan Türkiye ve Bu Engeli Aşan Güney Kore ile Aşamayan Bulgaristan Karşılaştırması

TUBA ESRA BASKAK

Danışman

YRD.DOÇ.DR. COŞKUN ÇILBANT

MANİSA - 2017

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 29.06.2017 tarih ve 21/Ek8 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 23. Maddesi gereğince Enstitümüz İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tuba Esra BASKAK'ın ***"Büyüme Sürecindeki Engel: Orta Gelir Tuzağında Yer Alan Türkiye ve Bu Engeli Aşan Güney Kore İle Aşamayan Bulgaristan Karşılaştırması"*** konulu tezi incelenmiş ve aday 12.07.2017 tarihinde saat 11.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☑	OY BİRLİĞİ	☑
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın tez konusu değiştirilir veya adayın isteği halinde tezsiz yüksek lisans programına geçişi sağlanır.

Doç.Dr. Melih ÖZGAZLIK
BAŞKAN

Yrd.Doç.Dr. Corluy Gilbert
ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Ela Golpe
ÜYE

	Evet	**Hayır**
Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐	☐
Tez, mutlaka basılmalıdır.	☐	☐
Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.	☐	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.	☑	☐
Tez, basımı gereksizdir.	☐	☐

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Büyüme Sürecindeki Engel: Orta Gelir Tuzağında Yer Alan Türkiye ve Bu Engeli Aşan Güney Kore ile Aşamayan Bulgaristan Karşılaştırması" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14.07.2017

Tuba Esra BASKAK

ÖZET

Büyüme Sürecindeki Engel: Orta Gelir Tuzağında Yer Alan Türkiye ve Bu Engeli Aşan Güney Kore ile Aşamayan Bulgaristan Karşılaştırması

Bu tez "orta gelir tuzağı" kavramının tanımını ve sebeplerini ortaya koymaktadır. Yaşanan gelişmelerle ülkeler arasında meydana gelen gelir farklılıklarının giderek artması ve gelişen ekonomilerin uzun yıllar aynı gelir grubunda takılıp kalması orta gelir tuzağı kavramının zeminini oluşturmaktadır. Ülkelerin uzun süre orta gelirde kalıp yüksek gelir kategorisine geçememeleri durumu, ekonomi gündemine yeni giren "orta gelir tuzağı" (OGT) kavramı ile tanımlanmaktadır. Bu çalışma ile birlikte Türkiye, Güney Kore ve Bulgaristan ülkelerinin ekonomik faaliyetlerinden kısmen bahsederek hem matematiksel uygulama hem de ekonometrik analiz yaparak orta gelir tuzağında bulunup bulunmadıklarını ifade etmek temel amaçtır.

Orta gelir tuzağı, içsel ve dışsal büyüme modelleri ve kalkınma modelleriyle ilişkilendirilmiştir. Türkiye, Güney Kore ve Bulgaristan ülkelerinin ekonomileri daha derinlemesine incelenerek sektörel veriler ve makro ekonomik konular üzerinde durulmuştur ve orta gelir tuzağında bulunan ülkeler için çıkış stratejilerinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, 1981 ile 2015 yılları için orta gelir tuzağıyla ilgili değişkenlere ait verilerin toplanması ile çeşitli testler uygulanmış ve bu testler yardımıyla orta gelir tuzağının belirleyenleri analiz edilmiştir. Analizin sonuçlarına göre, her üç ülke için de söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Ardından, kişi başına düşen gelir için Granger nedensellik testi ile etki tepki analizi araştırılmıştır. Bütün sonuçlar sonuç bölümünde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Ekonomik Kalkınma, Orta Gelir Tuzağı

ABSTRACT

Located In The Middle Income Trap, Turkey, Bulgaria Comparison Of The Barrier And The Stage With South Korea in Excess Of

This thesis enables a working definition of what the Middle Income Trap is, and of reason why the Middle Income Trap is. The increase in economic gap between countries and the pasive position of emerging economies in the same level of income form the conceptual framework of middle income trap notion. The fact that the countries remain in middle income level in a long time span and do not pass to high income level is called as "middle income trap" (MIT), a recent concept in economics.In this study, we aim to describe the situation in the economies of Turkey, South Korea and Bulgaria countries and to investigate whether they are in the middle income trap or not by doing either some statistical applications or econometric analysis.

In this our thesis, Middle Income Trap is associated with endogenous and exogenous growth models and development models. Economics of Turkey, South Korea and Bulgaria are examined carefully by investigating sectoral and macroeconomic data and exit strategies are described for the countries with middle income trap.

In the end stage of the study, variables between 1980-2015 we collected to test the determinant of middle income trap. According to the results of the analysis concludes a long term relationship among variables for there countries. And than, for per capita income was investigate to Granger cause and action and reaction decomposition. All results was reviewed the result section.

Key Words: Economic Growth, Economic Development, Middle Income Trap

ÖNSÖZ / TEŞEKKÜR

Ülkelerin gelişim süreçlerinin değerlendirilmesi noktasında orta gelir tuzağı dikkat edilmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır. Ülkeler gelişmişlik seviyeleri ne olursa olsun, ekonomik büyümelerini istikrarlı hale getirdikleri sürece bu tuzaktan kaçınabilmektedirler.

"Büyüme Sürecindeki Engel: Orta Gelir Tuzağında Yer Alan Türkiye ve Bu Engeli Aşan Güney Kore ile Aşamayan Bulgaristan Karşılaştırması" adlı tezimde öncelikle orta gelir tuzağı kavramının ne olduğu tanımlanmış; bu tuzağa yakalanma nedenleri, bu tuzaktan çıkmak için uygulanması gereken stratejiler ve ülkelerin izleyeceği yol üzerinde durulmuştur. Tezimin son bölümünde ise, büyümeye sebep olan makro ekonomik kriterler ile kişi başına düşen GSYH arasındaki ilişkiler incelenmiş ve çıkan sonuçlar yorumlanmıştır.

Çalışmam boyunca her aşamada bilgi ve deneyimleri ile bana yol gösteren, desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen kendisini tanımaktan büyük onur duyduğum sevgili danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Coşkun Çılbant'a, çalışmam boyunca her zaman yardımcı olan, deneyimleri ve bilgisi ile ışık tutan ve hiçbir zaman desteğini eksik etmeyen sevgili hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tayfur Akcan'a ve tez jürimde yer alan, her daim desteklerini gösteren Doç. Dr. Melih Özçalık ve Yrd. Doç. Dr. Ela Çolpan Nart hocalarıma teşekkürlerimi saygıyla arz ederim.

Son olarak haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve her zaman yanımda olan kıymetli aileme yürekten teşekkür ederim.

Tuba Esra BASKAK

Manisa, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **V**

ABSTRACT ..... **Vİ**

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **Xİİ**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **XİV**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **XV**

GRAFİKLER LİSTESİ ..... **XVİ**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE ORTA GELİR TUZAĞI

1.1. GELİR KAVRAMININ TANIMLANMASI **3**

1.2. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI VE TÜRLERİ **5**

1.2.1. Kişisel Gelir Dağılımı **5**

1.2.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı **5**

1.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı **6**

1.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı **7**

1.3. GELİR GRUPLARI, GELİR TUZAKLARI VE ORTA GELİR TUZAĞI **8**

1.3.1. Gelir Gruplarının Tanımlanması ve Çeşitleri **8**

1.3.2. Gelir Tuzakları Kavramı **11**

1.3.3. Orta Gelir Tuzağı Kavramı **13**

1.3.3.1. Alt-Orta Gelir Tuzağı **17**

1.3.3.2. Üst-Orta Gelir Tuzağı **18**

1.3.3.3. Yüksek Gelir **18**

1.3.4. Orta Gelir Tuzağına İlişkin Yaklaşımlar 20
1.3.4.1. Ohno'nun Endüstrileşmeyi Yakalama Aşamaları 20
1.3.4.2. Pierre-Richard Agenor'un Göre Orta Gelir Tuzağı Modeli 23
1.3.4.3. Tho'nun Aşamalı Kalkınma Yaklaşımı 24

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA GELİR TUZAĞI ÇERÇEVESİNDE İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA MODELLERİ

2.1. İKTİSADİ BÜYÜME KAVRAMI 27

2.1.1. İktisadi Büyümenin Özellikleri 33

2.1.2. İktisadi Büyüme Türleri 34

2.1.3. İktisadi Büyümenin Etkileri 35

2.1.4. İktisadi Büyümenin Ölçülmesinde Kullanılan Kriterler 36
2.1.4.1. Gayri Safi Milli Hâsıla 36
2.1.4.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 36
2.1.4.3. Mutlak Büyüme 39
2.1.4.4. Büyüme Hızı 40
2.1.4.5. İnsani Gelişme İndeksi 41

2.2. EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER 42

2.2.1. Emek Faktöründeki Artışlar 42

2.2.2. Fiziksel Sermaye Artışları 42

2.2.3. Doğal Kaynakların Geliştirilmesi 42

2.2.4. Girişimcilik 42

2.2.5. Teknolojideki Gelişmeler 42

2.3. İKTİSADİ BÜYÜME MODELLERİ 43

2.3.1. Geleneksel (Klasik) Büyüme Modelleri 43
2.3.1.1. Adam Smith 43
2.3.1.2. David Ricardo 44
2.3.1.3. Thomas Malthus 45
2.3.1.4. Karl Marx 46
2.3.1.5. Joseph Schumpeter 47

2.3.2. Dışsal Büyüme Modelleri 48
2.3.2.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli 48

2.3.3. Neoklasik Büyüme Modelleri 51

2.3.4. İçsel Büyüme Modelleri 52
2.3.4.1. Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) Modelleri 53
2.3.4.2. AK Modeli 55
2.3.4.3. Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Büyüme Modelli 55
2.3.4.4. Barro'nun Kamu Politikası Modeli 56

2.4. İKTİSADİ KALKINMA KAVRAMI 56

2.5. İKTİSADİ KALKINMA MODELLERİ 57

2.5.1. Dengeli Kalkınma Modeli 57
2.5.1.1. Rosenstein-Rodan Büyük İtiş Teorisi 57
2.5.1.2. Kısır Döngü Kuramı 58
2.5.1.3. Çapraz Ülke Kuramı 59
2.5.1.4. Düşük Gelir Tuzağı 60

2.5.2. Dengesiz Kalkınma Modeli 60
2.5.2.1. Hırschamn'a Göre Dengesiz Kalkınma 60
2.5.2.2. Paul Streeten'e Göre Dengesiz Kalkınma 60
2.5.2.3. Kalkınma Kutupları Kuramı 61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE, GÜNEY KORE, BULGARİSTAN'IN BÜYÜME SÜREÇLERİNDE KARŞILAŞTIKLARI ENGEL: ORTA GELİR TUZAĞI VE GEÇİŞ AŞAMALARI

3.1. TÜRKİYE'NİN KALKINMA PLANLARI ÇERÇEVESİNDE BÜYÜME SERÜVENİ 62

3.1.1. 1929 Büyük Buhran ve Türkiye Ekonomisine Etkileri 62

3.1.2. 1950'li Yıllarda Türkiye'nin Ekonomik Durumu 62

3.1.3. 1960'lı Yıllarda Türkiye'nin Ekonomik Durumu 64

3.1.4. 1970'li Yıllarda Türkiye'nin Ekonomik Durumu 65

3.1.5. 1980'li Yıllarda Türkiye Ekonomik Durumu 66

3.1.6. 1990'lı Yıllarda Türkiye Ekonomik Durumu 67

3.1.7. 2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomik Durumu 67

3.2. GÜNEY KORE'NİN KALKINMA PLANLARI ÇERÇEVESİNDE BÜYÜME SERÜVENİ 70

3.3. BULGARİSTAN'IN BÜYÜME SERÜVENİ 73

3.4. TÜRKİYE, GÜNEY KORE VE BULGARİSTAN KARŞILAŞTIRMASI 73

3.4.1. Ülkelerin Kişi Başına Düşen Gelirleri 74

3.4.2. Ülkelerin Ar-Ge Harcamaları 76

3.4.3. Ülkelerin Teknolojik Gelişimi 80

3.5. ORTA GELİR TUZAĞINA YAKALANMAMAK İÇİN TÜRKİYE'NİN EKONOMİK YAPISINDA DEĞİŞTİRİLMESİ GEREKENLER VE ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ ÖNERİLERİ 81

3.5.1. Orta Gelir Tuzağından Kurtulmak İçin Öneriler 84
3.5.1.1. Toplam Faktör Verimliliğinin Hesaplanması 84
3.5.1.2. Beşeri Sermayenin Kalitesinin Arttırılması 85
3.5.1.3. Tasarruf ve Yatırım Oranlarının Arttırılması 88
3.5.1.4. İnovasyon ve Ar-Ge Faaliyetlerinin Artırılması 88
3.5.1.5. Uzun Dönemli Teknoekonomik Politikaların Uygulanması 89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK ANALİZLER İLE ORTA GELİR TUZAĞI

4.1. LİTERATÜR TARAMASI 91

4.2. EKONOMETRİK ANALİZDE KULLANILAN VERİ VE OLUŞTURULAN MODEL 96

4.3. EKONOMETRİK YÖNTEM 97

4.3.1. Birim Kök Testi 97
4.3.1.1. Augmented-Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi 98

4.3.2. ARDL Sınır Testi İle Eş bütünleşme Analizi 99

4.3.3. Granger Nedensellik Testi İle Nedensellik Analizi 99

4.3.4. Etki-Tepki Analizi 100

4.4. AMPİRİK BULGULAR 100

SONUÇ 122

KAYNAKÇA 132

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ADF: Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi

ARDL: Autoregressive Distributed Leg Sınır Testi

AR-GE: Araştırma-Geliştirme

COMECON: Komünist Ülkeler Arasında Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi

Çev.: Çeviren

DP: Demokrat Parti

EPO: Avrupa Patent Ofisi

GNI: Gayrisafi Ulusal Gelir

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Money Fund)

İİBF: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

JPO: Japonya Patent Ofisi

KBDG: Kişi Başına Düşen Gelir

MB: Merkez Bankası

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization For Economic Co-operation and Development)

OGT: Orta Gelir Tuzağı

PISA: Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment)

SGP: Satın Alma Gücü Paritesi

TFV: Toplam Faktör Verimliliği

TPE: Türk Patent Enstitüsü

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

USD: Amerikan Doları

USPTO: Birleşik Devletler Patent ve Ticari Marka Ofisi

yy.: Yüzyıl

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelir Sınıflarını Belirleme Ölçütü 10
Tablo 2: Üst Orta Gelirli Ekonomiler 11
Tablo 3: Büyümenin Niteliğinin Gelir Gruplarına Etkisi 13
Tablo 4: Ülkelerin Gelir Sınıflarının Ölçütlerinin Belirlenmesinde Farklı Görüşler. 18
Tablo 5: Daha Önce Alt-Orta Gelir Tuzağına Yakalanan ve Yakalanmayan Ülkeler19
Tablo 6: Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelirli Ülkeler Grubuna Terfi Eden Ülkeler 20
Tablo 7: Agenor'a Göre Ülkeleri Orta Gelir Tuzağına Götüren Yolun Aşamaları ... 23
Tablo 8: 1949-1959 Türkiye GSMH Artış Oranları 63
Tablo 9: Yıllar İtibariyle Seçilmiş Ülkelerin Üçlü Patent Sayıları (1985-2012) 78
Tablo 10: Türkiye ve ABD Kişi Başına Düşen GSYH (USD) 81
Tablo 11: Ekonomik Değişkenlerin Analizdeki Karşılıkları 96
Tablo 12: Türkiye Verileri İle ADF Birim Kök Test Sonuçları 100
Tablo 13: Türkiye Verileri İle ARDL Sınır Testi Aralıkları 101
Tablo 14: Türkiye Verileri İle Granger Nedensellik Analizi Değerleri-Uygun Gecikme Uzunluğu 102
Tablo 15: Türkiye Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesine Neden Olan Değişkenler 102
Tablo 16: Türkiye Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesinin Neden Olduğu Değişkenler 102
Tablo 17: Türkiye Verileri ile Kişi Başına Düşen GSYH Büyümesi ve Bağımsız Değişkenler Arasında Nedensellik Yönleri 103
Tablo 18: Güney Kore Verileri İle ADF Birim Kök Test Sonuçları 106
Tablo 19: Güney Kore Verileri İle ARDL Sınır Testi Aralıkları 107
Tablo 20: Güney Kore Verileri İle Granger Nedensellik Analizi Değerleri- Uygun Gecikme Uzunluğu 108
Tablo 21: Güney Kore Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesine Neden Olan Değişkenler 108
Tablo 22: Güney Kore Verileri İle Kişi Başı GSYH Büyümesinin Neden Olduğu Değişkenler 108
Tablo 23: Güney Kore Verileri İle Kişi Başına Düşen GSYH Büyümesi ve Bağımsız Değişkenler Arasında Nedensellik Yönleri 109
Tablo 24: Bulgaristan Verileri İle ADF Birim Kök Test Sonuçları 112
Tablo 25: Bulgaristan Verileri İle ARDL Sınır Testi Aralıkları 113
Tablo 26: Bulgaristan Verileri İle Granger Nedensellik Analizi Değerleri-Uygun Gecikme Uzunluğu 114
Tablo 27: Bulgaristan Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesine Neden Olan Değişkenler 114
Tablo 28: Bulgaristan Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesinin Neden Olduğu Değişkenler 114
Tablo 29: Bulgaristan Verileri İle Kişi Başına Düşen GSYH ve Bağımsız Değişkenler Arasında Nedensellik Yönleri 115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Gelir Dağılımı Türleri ve Arasındaki İlişki 7
Şekil 2: Ohno'ya Göre Ülkelerin Gelişim Süreçleri 21
Şekil 3: Tho'nun Aşamalı Kalkınma Yaklaşımı 24
Şekil 4: Üretim Olanakları Eğrisi 29
Şekil 5: Üretim Olanakları Eğrisinin Sağa Kayması 31
Şekil 6: Türkiye Üretim Olanakları Eğrisi 32
Şekil 7: Güney Kore Üretim Olanakları Eğrisi 33
Şekil 8: Rostow Büyüme Aşamaları 51
Şekil 9: Nurkse Fakirliğin Kısır Döngüsü 59

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye'nin 2000-2015 Yılları Arası Büyüme Oranları 68
Grafik 2: 2016 Yılı Büyüme Oranları (%) 70
Grafik 3: Türkiye, Güney Kore ve Bulgaristan Kişi Başına Düşen Hasıla..... 74
Grafik 4: Türkiye ve Güney Kore Ar-Ge' ye Yönelik GSYİH Harcamaları (%) (1985-2015) 76
Grafik 5: Türkiye, Kore ve Bulgaristan Ülkelerindeki İleri Teknoloji Ürünlerinin İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%) (1989-2013)..... 80
Grafik 6: Türkiye 1990-2015 Yılları Arası Büyüme Oranları 82
Grafik 7: PİSA Testi Skorları-Erkekler 2015..... 85
Grafik 8: PİSA Testi Skorları-Kızlar 2015 86
Grafik 9: Türkiye Verileri İle Etki-Tepki Analizi Grafikleri..... 104
Grafik 10: Güney Kore Verileri İle Etki-Tepki Analizi..... 110
Grafik 11: Bulgaristan Verileri İle Etki-Tepki Analizi Grafikleri 116

GİRİŞ

Çalışmanın ilk bölümünde orta gelir tuzağı kavramının anlaşılabilmesi için gelir, gelir tuzakları, gelir dağılımı ve gelir grupları kavramlarının tanımı yapılmıştır.

Gelirin gruplandırılması Dünya Bankası'nın Atlas Metoduna dayandırılmaktadır. Bu metot, ülkeler arasındaki farklı para birimlerinden doğacak olan farklılıkları ve enflasyon oranları arasında meydana gelecek olan farkları düzelttiği için kullanılmaktadır. Dünya Bankası ülkeler arasındaki gelir gruplarının dağılımında ülkelerin kişi başına düşen gelirlerini baz almaktadır. Buna göre, bir ülkenin ortalama kişi başına düşen geliri 1.026 dolar ile 12.475 dolar arasında ise ülke orta gelire sahip olmaktadır. Eğer, bir ülke bu gelir seviyesinde uzun yıllar boyunca takılı kalırsa orta gelir tuzağına yakalanmış bulunmaktadır.

Bu tuzağa yakalanmamak için ülkenin temel ekonomik hedefi, büyümenin sağlanması ve istikrarının da korunması olmalıdır. Büyümenin sağlanabilmesi için gelirinin sürekli arttırılması gerekmektedir. Eğer, söz konusu ülke gelirini sürekli arttırırsa, tek bir gelir düzeyi içinde sıkışıp kalmaz ve bu tuzağa da düşmemiş olur.

Çalışmanın ikinci bölümünde orta gelir tuzağı ekonomik büyüme ve kalkınma modelleri yardımı ile anlatılmıştır.

Bir ülkenin düşük gelirden orta gelirli ekonomiye ve ardından yüksek gelirli ekonomiye geçişinin sağlanabilmesi için büyüme ve kalkınma modelleri yol gösterici öneme sahip olmaktadır. Bunun için bu modellerin savunduğu gibi işbölümü ve uzmanlaşmanın sağlanması, tasarrufun ve tüketimin dengeli olarak kullanılması, üretim faktörlerine önem verilmesi, teknoloji, yenilik ve Ar-Ge çalışmalarının arttırılması gerekmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye, Güney Kore ve Bulgaristan ülkelerinin 1980'li yıllardan bu yana ekonomik durumları özetlenmiş ve orta gelir tuzağında bulunan ülkeler için alınması gereken önlemlere değinilmiştir. Her üç ülke de 1980'li yıllarda tarıma dayalı ekonomiye sahip oldukları için hem ülke içinde yaşanan sıkıntılardan hem de doğal kaynakların elverişsiz olmasından dolayı olumsuz etkilenmişlerdir. Türkiye ve Güney Kore bu olumsuzlukları aşabilmek için her beş yılda bir yayımlanan Kalkınma Planları uygulamışlardır. Güney Kore bu

planların çoğunda başarı göstermiş olmasına rağmen, Türkiye planları uygulayabilme hususunda istediği hedeflere ulaşamamıştır. Türkiye uzun yıllar orta gelir seviyesinde seyretmiş ve bu tuzakla da karşı karşıya kalmıştır. Ancak, Güney Kore ekonomik durumunu iyileştirmiş ve orta gelir tuzağına yakalanmadan yüksek gelirli ülke seviyesine geçmiştir. Bulgaristan ise, 2000'li yıllarda ekonomisini düzeltmiş olmasına rağmen orta gelir tuzağından kaçamamıştır.

Orta gelir tuzağında yer alan ya da bu tuzakla karşı karşıya kalan ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerine, beşeri sermayenin sağlanabilmesi için eğitime, üniversite sanayi işbirliğinde teknolojik yeniliklere önem vermesi gerekmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise, 1981 yılından sonra kişi başına düşen GSYH üzerinde etkili olan makroekonomik kriterlerin kişi başına düşen GSYH üzerindeki etkileri araştırılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE ORTA GELİR TUZAĞI

Orta Gelir Tuzağı, bir ekonomide kişi başına düşen gelir düzeyinin belirli bir seviyeden öteye geçememesi veya belirli bir gelir düzeyine ulaşmasından sonra tekrar durgunluğa girdiği durumu özetleyen bir yaklaşımdır. Uzun yıllardan beri ülkelerin ekonomik yapılarında önemli bir yer teşkil etmektedir. Orta Gelir Tuzağı'nın daha iyi anlaşılabilmesi için bazı kavramların bilinmesi gerekmektedir.

1.1. Gelir Kavramının Tanımlanması

Literatür tarandığında birçok gelir tanımına rastlanılmaktadır. Öncelikle gelirin kişiler üzerinden nasıl tanımlandığına değinmekte fayda vardır. Gelirin tam olarak tanımını yapmadan önce gerçek ve tüzel kişileri hukuki açıdan tanımlamak gerekmektedir. Çünkü gelir, bu kişilerin parasal kazanımlarını içermektedir. Bir bireyin gerçek kişi olarak adlandırılabilmesi için, ölü doğmaması ve uzuvlarının tam olması şartı aranmaktadır. Bu şartın sağlanması ile birlikte anne rahmine düşüp o bireyin yaşamının son bulmasına kadar yaşanılan süreç boyunca hukuki açıdan bireylere gerçek kişi denilmektedir.

Tüzel kişi ise, kişilik sahibi olmadığı halde kişilik sahibi kabul edilen kişi veya mal topluluklarıdır. Dernekler, şirketler, belediyeler ve köyler kişi topluluklarına örnek olarak gösterilirken; vakıflar, üniversiteler ve hastaneler ise mal topluluklarına örnektir.[1] İşte bu gerçek ve tüzel kişilerin elde etmiş oldukları maddi kazanımlara gelir adı verilmektedir.

Üretimin yapılabilmesi için mal ve hizmetlere ihtiyaç vardır. Mal ve hizmetlerin satış fiyatları mevcuttur. Aynı zamanda bunların üretilmesi için belli miktarda girdi gerekmekte ve üretim esnasında araç ve gereçler amortisman olarak adlandırılan aşınma (eskime) durumuna maruz kalabilmektedir. Üretimde kullanılan tüm girdilerin masraflarının, amortismanların satışa sunulan fiyatlarından eksiltilmesi durumunda ortaya fazlalık miktar çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu miktara net katma değer denilmektedir. Bu net katma değerden işçiler ve sermaye sahipleri belli bir

[1]Usbilgi "Gerçek ve Tüzel kişi nedir?" https://www.usbilgi.com/gercek-ve-tuzel-kisi-nedir-arasindaki-fark.html (Erişim Tarihi: 22.02.2017)

miktarda pay almaktadır. İşçiler ve sermaye sahiplerinin almış oldukları paylar mal ve hizmetler açısından gelir olarak tanımlanmaktadır.[2]

Ulusal ekonomi yönünden gelir, ulusal ekonomide belirli bir dönemde oluşturulan katma değerlerin toplamıdır. Gelir tanımına ulusal ekonomi yönünden baktığımız için bu tanıma ulusal gelir denilmektedir. Ulusal gelire değinildiği zaman kişisel gelir ve kullanılabilir gelir kavramlarını da belirtmekte fayda vardır.

Kişisel gelirin hesaplanmasında mali yardımlar, transfer harcamaları, sosyal kesenekler, dağıtılmamış şirket karları ve kurumlar vergisi kullanılmaktadır. Mali yardımlar, devletin üretici ya da tüketiciyi desteklemek amacıyla karşılıksız yaptığı ödemelerdir.[3] Transfer harcamaları, toplum içindeki gruplar arasında satılan malın alınabilme gücünün takas yapılmasını sağlayan harcamalardır.[4]

Ulusal gelire mali yardımlar ve transfer harcamalarının eklenmesi ve ulusal gelirden sosyal kesenekler, dağıtılmamış şirket karları ve kurumlar vergisinin çıkarılması sonucunda kişisel gelire ulaşılmaktadır. Kullanılabilir gelirin hesaplanmasında dolaysız vergiler kullanılmaktadır. Mükellefin kendi vergisini ödemesi ve vergi yükünü başkalarına devretmemesine dolaysız vergi denilmektedir.[5] Hesaplanan kişisel gelirden dolaysız vergilerin çıkarılmasıyla kullanılabilir gelire ulaşılmaktadır.[6]

İktisat literatürü bakımından da gelirin tanımı makro ve mikro açıdan yapılabilmektedir. Mikro iktisat ve makro iktisat kapsam bakımından birbirinden farklıdır. Mikro iktisat daha özel kavramlardan oluşurken, makro iktisat daha genel kavramları içerir. Bu farklılık gelirin tanımlanmasına da yansımaktadır. Mikro iktisatta gelir kavramı bir tüketicinin, üreticinin veya firmanın gelirini ifade etmektedir. Makro iktisatta gelir kavramı yukarıda tanımı yapılan ulusal geliri ifade etmektedir.[7]

---

[2]Yeşim Kubar, "Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007 Analizi)", **KSÜ İİBF(İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi) Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2011, s.228.
[3]Piyasa Rehberi, "Sübvansiyon", http://piyasarehberi.org/sozluk/suebvansiyon (Erişim Tarihi: 22.02.2017)
[4]Gökhan Dağ, "Kamu Harcamaları: Reel Harcamalar ve Transfer Harcamaları" http://.gokhandag.blogcu.com/kamu-harcamalari-reel-harcamalar-ve-transfer-harcamalari-trans/758258 (Erişim Tarihi: 22.02.2017)
[5] Muhasebe Dersleri, "Vergi", http://www.muhasebedersleri.com/butce-vergi/vergi-2.html (Erişim Tarihi: 01.11.2016)
[6] Temel Ergun, **Mikroekonomiye Giriş**, Detay Yayıncılık, Ankara , 2010, s.24.
[7] Yüksel Bilgili, **Makro İktisat Ders Notları**, İkinci Sayfa Dizisi, İstanbul, 2014, s.29.

1.2. Gelir Dağılımı Kavramı ve Türleri

İktisat literatüründe hane halkları, firmalar ve devlet olmak üzere temelde üç ekonomik karar birimi vardır. Gelir dağılımı kavramı da bir ekonomide elde edilen gelirler toplamının bu ekonomik karar birimlerine oransal olarak paylaştırılmasıdır.[8]

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen temel unsur o ülkenin GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'sının büyüklüğüdür. Ancak bunun yanı sıra bir ülkenin gelişmiş olup olmadığı gelirinin nasıl dağılmış olduğuna bakılarak da anlaşılabilmektedir.[9]

Gelir dağılımının bağlı olduğu faktörler şunlardır:

- ✓ Gelir dağılımı yapılırken gelirin nelerden sağlandığına bakmakta fayda vardır.
- ✓ Sağlığın, eğitimin, barınmanın eşit ve adil olması gerekir. Çünkü bunlar bir toplumu yaşanılabilir kılan olmazsa olmazlardandır. Bu imkanların sağlanması toplumun refah düzeyi açısından oldukça önemlidir.
- ✓ Kamu sektörünün ve özel sektörün karşılıksız ödemelerinin miktarını belirlemek ve yönetimini sağlayabilmek de dikkat gerektirir.
- ✓ Vergilemede adaletin sağlanması ve şüpheye mahal vermeyerek dikkatli bir şekilde alınabilmesi de dağılım açısından önem arz etmektedir. [10]

Bir ülkede elde edilen gelir, bu gelirin elde edilmesinde kullanılan faktörlere ve kişilere göre dağılabileceği gibi bölgelere ve sektörlere göre de dağılabilmektedir.

1.2.1. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, bir ülkede elde edilen gelirin toplumdaki kişilere, tüketicilere veya nüfusa göre dağılımını gösterir. Bu gelir dağılımı bireylere özgü olup değişim göstermemektedir. Bu yüzdendir ki bir ekonomide belirli dönem içerisinde ekonomik faaliyetler göz ardı edilerek bireylerin arasında nasıl dağıtıldığını kişisel gelir dağılımı ile görmek mümkündür.[11]

1.2.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı elde edilen gelire ve bu gelirin elde edilmesinde kullanılan doğal kaynaklara, emeğe, girişimciye ve sermayeye göre dağılımını ifade etmektedir. Fonksiyonel gelir dağılımı, gelirin üretim faktörlerinin karşılığında elde

[8] Temel iktisat "Ekonomi ve Ekonomik Amaçlar", http://temeliktisat.blogcu.com/ekonomi-ve-ekonomik-amaclar/2342304 (Erişim Tarihi:01.11.2016)
[9] Şevki Özbilen**, Maliye Politikası:Teori-ilkeler-Yöntemler ve Uygulama Sorunları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s.420.
[10] Kubar, s.229.
[11] Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1997, s.387.

edilen ücret, faiz, kar ve kira şeklinde dağılımıdır.[12] Bir başka ifade ile, ana üretim faktörü olan emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynakların fiyatları bakımından milli gelirin paylaşılmasını ifade etmektedir.

Belirli bir ülkenin içinde oluşturulmuş gelir dört üretim faktörü olan işgücü, toprak, müteşebbis ve sermaye sahiplerinin aralarında bölüşümü ile belirlenmiş olmaktadır. Yapılan bölüşüm karşısında bu üretim faktörleri ücret, faiz ve rant elde etmektedir. Emek sahipleri ücret, müteşebbisler kar, sermaye sahipleri faiz elde ederken toprağın sahibi ise rant kazanmaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımında, bu bölüşümde üretimin ne kadarlık kısmının ücret, faiz, rant olarak dağıtıldığı ve ne kadarlık kısmının da kar olarak kaldığı incelenmektedir.[13]

1.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı bir ülkede elde edilen gelirin, her sektöre göre belli bir dağılımın yapıldığını göstermektedir. Ekonomide üç sektör vardır. Bunlar; tarım sektörü, sanayi sektörü ve son olarak hizmet sektörü. İlk ekonomik akımlarda tarım sektörü ön plana çıkmaktadır. İlk insanlar ekilip biçilen arazilerde tarım yaparak ve doğal kaynakları kullanarak geçimini sağlamaktadır. Tarımda topraktan daha fazla verim alabilmek için işgücü talebinde artış yaşanmasıyla birlikte emeğe olan ihtiyaç artmıştır. Verime bağlı olarak artan bu talep bir süre sonra karşılanamayacak duruma gelmiş ve tarımda makineleşme dönemi başlamıştır. Bu makineleşme de sanayi devriminin gelişmesine neden olup sanayi sektörünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ve bütün bunlarla daha da ilerleyen ekonomiler, sanayi ve teknolojinin de gelişmesiyle hizmet sektörüne geçiş yaşanmıştır.

Sektörel gelir dağılımı, ortaya çıkmış olan bu üç sektördeki gelir dağılımını göstermektedir. Bu dağılımla hangi sektörün ne kadar pay aldıklarının görülmesinin yanı sıra, gelirde meydana gelecek herhangi bir değişimin bu sektörler arasında nasıl etki göstereceği; yani bir sektörün faydasına mı yoksa zararına mı geliştiğini de görmek mümkündür.[14]

---

[12] Arda Hakan Öğretir ve Yalçın Gül, **4T Maliye Soruları**, 7.Bası, İkinci Sayfa Dizisi, İstanbul, 2004, s.548.
[13]Kubar, s.229.
[14]Coşkun Can Aktan, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** ,Hak iş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.1043.

1.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, belirli bir ülkede elde edilen gelirin o ülkede bulunan bölgelere göre dağılımını ifade etmektedir. Bölgelerin gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklıdır. Bu gelir dağılımı da, ülkelerin azgelişmiş ve gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları göstermektedir. Bu gelir dağılımı, bölgelerle ilgili araştırma yapanlar için ya da siyasi açıdan baktığımızda politikacılar için önem taşımaktadır.[15]

Şekil 1: Gelir Dağılımı Türleri ve Arasındaki İlişki

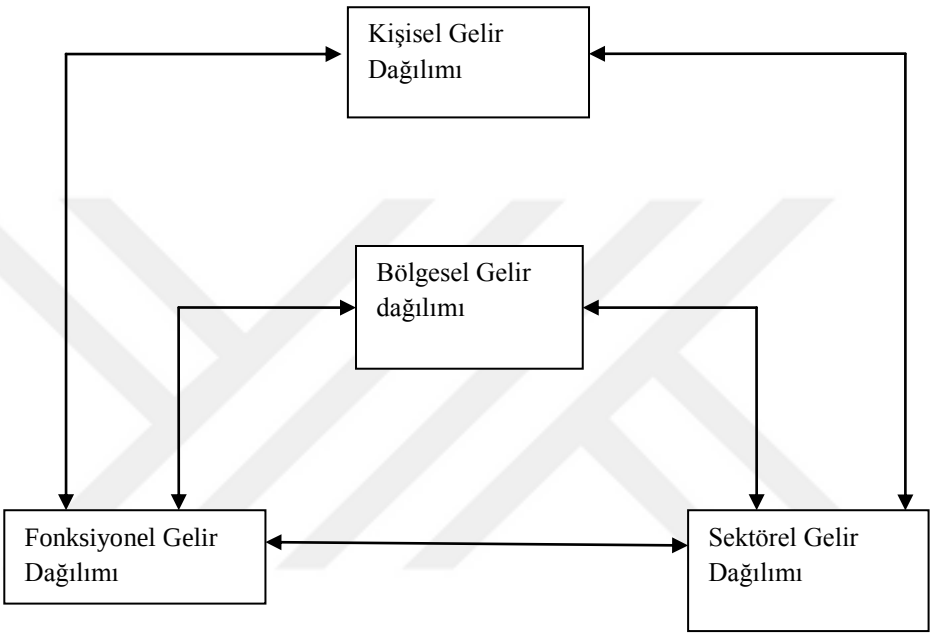

Kaynak**:** Yaşar UYSAL, (2007), "Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler,", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2007, Cilt:9, Sayı:2, s.255.

Şekil 1'de gelir dağılımlarının birbiriyle etkileşimleri görülmektedir. Fertlerin hane halklarının ön planda olduğu, bireylere özgü ve stabil olan kişisel gelir dağılımı; bölgesel, fonksiyonel ve sektörel gelir dağılımını yönlendirmektedir. Bölgelere göre dağılmış olan bölgesel gelir dağılımı da diğer gelir dağılımlarını etkilemektedir. Yine aynı şekilde sektörlere göre dağılan sektörel gelir dağılımı ve gelirin üretim faktörlerinin karşılığında elde edilen ücret, faiz, kar ve kira şeklinde dağılımını gösteren fonksiyonel gelir dağılımı da diğer dağılım türlerini etkisi altına almaktadır.

Genel itibariyle bakıldığında; kişisel, fonksiyonel, bölgesel ve sektörel gelir dağılımları birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinden etkilenmektedir. Gelir

[15] Öğretir, s.548.

dağılımının sınıflandırılmasında yapılan açıklamaların birbirinden bağımsız olması mümkün değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi, her biri değişim içindedir ve birbirlerini bu değişim yönünde etkilemektedir. Bu dört dağılım arasındaki ilişki ülkenin ekonomik planlama aşamasında göz ardı edilmemelidir.[16]

Ayrıca tüm bu gelir dağılımlarının dışında iki farklı gelir dağılımı da vardır. Bunlar; fiziksel gelir dağılımı ve yeniden gelir dağılımıdır. Fiziksel gelir dağılımı; malın ticaret yoluyla dağılması anlamı taşımaktadır. Yeniden gelir dağılımı ise, bir ülkede kamu sektörünün vergi, harç gibi yöntemlerle gelir elde ederek bunları kamu giderlerine dönüştürmesi sonucunda tekrar topluma sunması olarak tanımlanmaktadır. [17]

1.3. Gelir Grupları, Gelir Tuzakları ve Orta Gelir Tuzağı

1.3.1. Gelir Gruplarının Tanımlanması ve Çeşitleri

Orta gelir tuzağı ABD kişi başı GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'nın %20'sinde takılı kalmak şeklinde tanımlanmaktadır. Bu konuda, Dünya Bankası'nın kullanmış olduğu metotlara bakmakta fayda vardır. Dünya Bankası, ülkeleri gelirleri bakımından ayırırken Atlas Metodundan yararlanmaktadır.[18]

Dünya Bankası belli operasyonel ve analitik amaçlardan dolayı ABD (Amerika Birleşik Devletleri) dolarları içinde gayrisafi ulusal gelir hesaplamaları yaparken basit değişim oranlarını kullanmamaktadır. Çünkü, bir ülkenin ulusal geliri diğer ülkelerin ulusal geliri ile karşılaştırılırken değişim oranları dalgasının etkisi olmaktadır. Bunun yerine, Atlas dönüştürme faktörünü tercih etmektedir. Bu faktörün amacı, meydana gelen etkiyi azaltmaktır. Bu sebeple, Atlas dönüştürme faktörü belli bir yılda ülkenin yine aynı yıl içindeki değişim oranlarının ortalamasının alınmasıdır. Ortalama alınarak yapıldığı için, ortalaması alınan bu değişim oranları önceki iki yıl için geçerli olan değişim oranlarıdır.

[16] Yaşar Uysal, "Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler" , **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, 2007, s.255.

[17] Erdem Hepaktan ve Asil Alkaya, "Türkiyede Gelir Dağılımının Bölgesel Yönden İncelenmesi", **Yöntem ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2011, s.5.

[18] Ersin Yavuz, "Maliye Kuramı Bağlamında Türkiye'de Orta Gelir Tuzağı Sorunsalının Analizi", **Social Science**, Cilt:12, Sayı:2, 2017, s.79.

Fonksiyonellik açısından bakıldığında, özellikle enflasyon üzerinde Atlas dönüştürme faktörünün etkisi çoktur. Uluslararası enflasyon ve ülke içindeki enflasyon oranları arasındaki farkları düzeltir; bu düzeltmelerin hedeflediği ise enflasyonun sebep olduğu değişim oranlarını azaltmaktır. Sonuç olarak, Atlas dönüşüm metodu hem enflasyondan kaynaklanan değişim oranlarını hem de ülkelerin aynı yıl içinde gelirlerinde meydana gelen değişim oranlarını etkilemektedir. Dünya Bankası bu metodu kullanarak en yaygın biçimde ülkeleri; düşük gelire sahip ülke, alt ve üst olarak ikiye ayırdığı orta gelire sahip ülke ve yüksek gelire sahip ülke olarak sınıflandırmaktadır. Bu bahsi geçen gelir gruplarının ölçülmesinde önemli bazı hususlar vardır. Bunlar cari fiyatlarla hesaplanan gayri safi milli hâsıla, yoksulluk göstergeleri ve ölüm oranlarıdır. Dünya Bankası bu eşikleri uluslararası enflasyon oranlarını dikkate alıp bu oranlara uyarlayarak sürekli güncellemektedir. Bu güncellemeyi yapan Dünya Bankası özellikle Japonya, ABD ve Euro Bölgesi gibi dünyanın hegomonik ülkelerinin enflasyon oranlarının ortalamalarını almaktadır.[19]

[19]The World Bank, https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519 (Erişim Tarihi:10.11.2016)

Dünya Bankasının 2016 yılı Dünya Kalkınma raporunda ekonomiler Tablo 1'deki şekilde sınıflandırılmaktadır.

Tablo 1: Dünya Bankasına Göre Ülkelerin Gelir Sınıflarını Belirleme Ölçütü

Ekonomiler	Kişi Başına Düşen Yıllık Ortalama Gelir
Düşük Gelirli Ekonomiler	1.025 doların altı
Orta Gelirli Ekonomiler	1.026 - 12.475 dolar arası
Alt-Orta Gelirli Ekonomiler	1.026 - 4,035 dolar arası
Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	4.036 - 12.475 dolar arası
Yüksek Gelirli Ekonomiler	12.476 dolar ve üzeri

Kaynak : The World Bank, 2016, https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378834-how-does-the-world-bank-classify-countries (Erişim Tarihi : 10.11.2016)

Tablo 1'de Dünya Bankası'nın ülkelerin sınıflandırılmasında belirlediği dolar aralıkları gösterilmektedir. Tablo 1'den de görüldüğü üzere, ekonomiler ana başlıklar olarak bakıldığında 3'e ayrılmaktadır. Bunlar düşük gelire sahip, orta gelire sahip ve yüksek gelire sahip olan ekonomiler şeklindedir. Yıllık kişisel gelir dağılımı dikkate alınarak bu sınıflandırma yapılmıştır. Ortalama gelir 1.025 doların altında kalan ekonomiler düşük gelirli ekonomi; 1.026 dolar ile 12.475 dolar arasındaki ekonomiler orta gelire sahip ekonomi; 12.476 dolar ve üzeri ekonomiler ise yüksek gelirli ekonomi olarak adlandırılmıştır. Ayrıca orta gelire sahip ekonomiler alt ve üst olarak ikiye ayrılmıştır. Bir ekonominin alt-orta gelire sahip ekonomi olarak adlandırılması demek kişi başına düşen yıllık ortalama gelirin 1.026 dolar ile 4.035 dolar arasında olması; üst-orta gelirli ekonomi olarak adlandırılması demek ise gelirin 4.036 ile 12.475 dolar arasında olduğu anlamına gelmektedir.

Aşağıda gösterilen Tablo 2'de ise Dünya Bankası'na göre Türkiye'nin gelir açısından durumu görülmektedir. Tabloya bakıldığında Türkiye'nin orta gelirli ekonomiler arasında olduğunu görülmektedir. Türkiye'de kişi başına düşen ortalama gelir 4.036 ile 12.475 dolar arasındadır. Bu dolar aralıkları, Türkiye'nin ikiye ayrılmış olan orta gelirli ekonomilerde üst-orta gelirli ekonomi içersinde

bulunduğunu net bir şekilde göstermektedir. Bunun yanı sıra, Kosta Rika, Meksika, Brezilya, Arjantin, Peru, İran, Irak, Azerbaycan, Kazakistan gibi ülkelerde üst-orta gelirli ekonomiler arasındadır.

Tablo 2: Üst Orta Gelirli Ekonomiler

Orta Gelirli Ülkeler		
Albania	Ecuador	Montenegro
Algeria	Fiji	Namibia
American Samoa	Gabon	Palau
Angola	Georgia	Panama
Argentina	Grenada	Paraguay
Azerbaijan	Guyana	Peru
Belarus	Iran, IslamicRep.	Romania
Belize	Iraq	Russian Federation
Bosniaand Herzegovina	Jamaica	Serbia
Botswana	Jordan	South Africa
Brazil	Kazakhstan	St. Lucia
Bulgaria	Lebanon	St. Vincent and the Grenadines
China	Libya	Suriname
Colombia	Macedonia, FYR	Thailand
Costa Rica	Malaysia	***Turkey***
Cuba	Maldives	Turkmenistan
Dominica	Marshall Islands	Tuvalu
DominicanRepublic	Mauritius	Venezuela, RB
EquatorialGuinea	Mexico	

Kaynak: The World Bank, 2016, https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups (Erişim Tarihi : 15.11.2016)

1.3.2. Gelir Tuzakları Kavramı

Ülkelerin temel hedefi büyümedir. Büyüme ise gelir ile bağlantılıdır. Temel ekonomik hedef büyümenin sürekli olarak arttırılmasıdır. Bir ülke gelirini sürekli arttırmakta başarılı olursa tek bir gelir düzeyi içerisinde sıkışıp kalmaz ve böylece kısır döngüye de girmemiş olur.

Bir ülke sürekli bir büyüme gösterirken sabit bir gelir düzeyinde takılı kalarak kısır döngüye girebilir. Bu döngüye girmesi sonucu büyümesinin durmasına, gelir tuzağı denilmektedir. Bu kısır döngüye giren ülkeler, uzun süre aynı gelir grubunda kaldıklarında bir üst gelir seviyesine ulaşamadıkları için tuzakta sıkışıp kalan ülkeler olarak adlandırılır. Bu tuzak kavramı, kısa vadede dış faktörlerce etkilenmeyen ve

ekonominin denge durumundaki kararlığı olarak tanımlamaktadır.[20] Genel olarak gelir tuzakları orta gelir seviyesinde olan ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Orta gelir düzeyine sahip olan ülkeler bu tuzakta olduğu gibi düşük gelir seviyesinde olan ülkelerde de olabilmektedir. Bunun yanı sıra, bir ülkenin yüksek gelire sahip olması bir daha asla tuzağa düşmeyeceği anlamı taşımamaktadır. Bu bakımdan yüksek gelirli ülkeler de bu gelir seviyelerini koruyamadıkları zaman orta gelir seviyesine gerileyip kendilerini tuzak içinde bulabilmektedirler.

Bir ülkenin dinamizmini kaybetmesi sonucunda bu tuzağa düşmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu dinamizmi korumak, bu kaçınılmaz sona ulaşmamak, gelir tuzağına yakalanmamak, bir üst gelir grubuna geçebilmek ya da üst gelir grubundayken alt gelir grubuna düşmemek için en önemli unsur büyümenin sağlanmasıdır.[21] Büyümesini istikrarını kazanmış ekonomiler gelir grupları arasında artma eğilimi gösterirken; büyümesi yavaşlamış ekonomiler gelir tuzağıyla karşı karşıya kalmaktadır. Büyümesi azalan ekonomiler ise gelir tuzağına yakalanmaktadır.

[20] Emrah Koçak ve Ümit Bulut, "Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, s.4.
[21] Ersan Öz ve Bilal Göde, "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu" , **Maliye Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2015, s.2,3.

Tablo 3'de büyümenin niteliğinin gelir gruplarını nasıl etkilediği görülmekedir.

Tablo 3: Büyümenin Niteliğinin Gelir Gruplarına Etkisi

Büyüme Seyri	**Düşük Gelir**	**Orta Gelir**	**Yüksek Gelir**
Devam Eden Büyüme	Fakir,Sağlıklı, Umutlu	Gelirli,Sağlıklı, Umutlu	Zengin,Sağlıklı, Mutlu
Yavaşlayan Büyüme	Düşük Gelir Tuzağı Riskinde	Orta Gelir Tuzağı Riskinde	Yüksek Gelir Tuzağı Riskinde
Duran Büyüme	Fakir Ve Hasta	Orta Gelir	Zengin Ve Hasta

Kaynak : Hatice Karahan,"Kalkınma Yolunda Yeni Eşik: Orta Gelir Tuzağı", MUSİAD Türkiye Ekonomisi Raporu, 2012, s.97.

Tablo 3'de görüldüğü üzere, gelir tuzaklarının en iyi göstergesi büyüme oranlarıdır. Devam eden büyümeye sahip bir ekonomi, yüksek gelire ulaştığında zengin, sağlıklı ve mutludur. Bu ekonomi düşük gelir ve orta gelire sahipse fakir ama orta gelirli olmasıyla birlikte sağlıklıdır ve bir umudu vardır. Yavaşlayan büyümeye sahip bir ekonomi, yüksek gelirde, orta gelirde ya da düşük gelirde hep bir tuzak riskindedir. Duran büyümeye sahip bir ekonomi yüksek gelir seviyesinde olup zengin olsa bile hasta; orta gelir ve düşük gelire sahipse yine hasta konumundadır. Bu doğrultuda bakıldığında devam eden büyümeye sahip olan ekonomiler sağlıklı bir şekilde geleceğe umutlu bakabilen ekonomilerdir.

Bir ülke düşük gelire sahip olsa bile büyümesini istikrarını bozmadan devam ettirdiğinde belirli zamandan sonra orta gelire geçebilmektedir. Orta gelirli ve istikrarını bozmadan büyümeye sahip olan bir ülkenin de belirli zamandan sonra yüksek gelire geçebilmesi mümkün olmaktadır. Önemli olan ölçüt ani büyüme göstermek değil; devam eden büyümeyi sağlamak ve bu büyümeyi istikrarlı bir şekilde korumaktır.

1.3.3. Orta Gelir Tuzağı Kavramı

Orta gelir tuzağının dayanağı Neo-Klasik Büyüme olarak gösterilmektedir. Bu büyüme teorisine göre, üretim miktarları teknoloji tarafından belirlenmektedir. Söz konusu büyüme teorisinde, emek ve teknoloji sabit iken sermayedeki artış üretim düzeyini arttıracaktır. Neo-klasiklerin temel varsayımı olan sermaye birikiminin en büyük engeli sermayenin azalan getirisi, belirli bir noktadan sonra bir üst seviyeye geçememe durumunu ifade eden orta gelir tuzağını ortaya çıkarmaktadır.[22] Gelir artışının sağlanması ile orta gelir tuzağının önüne geçebilmek ise Modern Büyüme Teorileri tarafından açıklanmaktadır.[23]

Gelişmiş ülkeler sanayileri olgunlaşmış ve gelişmiş, teknolojik açıdan gelişim göstermiş ve büyümede artan bir ivme yakalamış zengin ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkeler genellikle orta gelir seviyesinde bulunmaktadır. Orta gelire sahip ülkeler daha yavaş büyümektedir. Az gelişmiş ülkeler ise, düşük gelire sahip fakir ülkelerdir. Orta gelir tuzağı kavramı ilk olarak Gill ve Kharas tarafından literatüre kazandırılmıştır.[24] Gill ve Kharas özellikle 20. yüzyılda gelişmiş ülkelere göre kıyaslandığında orta gelire sahip ülkelerin, zengin ülkeler ve fakir ülkeler arasında sıkışıp kalmaları şeklinde tanımlamışlardır.[25]

Bu tanıma benzer olarak, Asya Kalkınma Bankası da 2011 raporunda orta gelir tuzağını tanımlamıştır. Bir ülke, düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine geçtiği zaman, düşük gelire sahip olan ve ücretlere dayalı sanayisinin de düşük olduğu ülkelerle rekabet etmekte sorun yaşamaktadır. Bunun yanı sıra, orta gelirli ülke konumundan yüksek gelirli ülke konumuna geçen bir ülke de yüksek niteliğe sahip, teknolojik açıdan gelişmiş olan ülkelerle rekabet etmekte zorlanmaktadır.[26]

---

[22] Gökhan Yılmaz, "Labor productivity in the middle income trap and the graduated countries", Cilt:16, Sayı:2, **Central Bank Review**, 2016, s.74.

[23] Başak Dalgıç, Pelin Varol İyidoğan, Eda Balıkçıoğlu, "Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Hangi Faktörler?", **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, s.117.

[24] Ercan Yaşar ve Mesut Alper Gezer, "Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri", **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, s.129.

[25] Indermıt Gill ve Homi Kharas, "An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth, Washinghton : World Bank", 2007, s.69.

[26] Mehmet Dikkaya ve Yunus Kutval, "Arama Motoru mu, Araba Motoru mu? Türkiye'de Sanayi ve Teknoloji Politikalarının Ekonomi Politiği", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:4, 2016, s.161.

Düşük gelir ile yüksek gelire sahip ülkeler arasında bir noktada sıkışıp kalması orta gelirli ülkenin orta gelir tuzağında olduğu anlamına gelmektedir.[27]

Gelir tuzağı kavramı ülkelerin birbirleri arasındaki rekabet edememe durumlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca, kişi başına düşen gelir düzeyine bakılınca da tuzağın olup olmadığına karar verilebilmektedir. Buna göre, orta gelir tuzağı, ekonomilerin belli bir gelire ulaşmasından sonraki aşamaya adım atamaması durumu ya da yine belli bir aşamaya ulaştıktan sonra tekrar durgunluk içine girmesi şeklinde tanımlanmaktadır.

Orta gelir tuzağı kavramı tarihte ilk ortaya atıldığı yıllarda ABD'nin kişi başına düşen gelir seviyesi dikkate alınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri 1920'li yıllardan bu yana dünyada ekonomik lider olarak kabul edildiği için Amerika Birleşik Devletleri'nin gelir düzeyine bağlı olarak ülkelerin gelir düzeylerini karşılaştırmak uygun olmaktadır.[28] Toplam 125 yıllık büyüme verilerinin incelemesi yapıldığında, ABD yaklaşık %1.8'lik büyüme oranını yakalamış olduğu görülmektedir. Bir ülkenin orta gelir tuzağında yer aldığının söylenmesi için ABD'nin kişi başına düşen gelirinin %8 ile %36 arasında bulunması gerekmektedir.[29]

Bir ülkenin orta gelir tuzağında kabul edilebilmesi için, ABD'nin kişi başına düşen gelirinin %20'lik dilimi içinde yer alması gerektiği dikkate alınarak gerekli hesaplamalar yapılmıştır. Günümüzde de bu baz alınarak gelir seviyeleri ölçümü yapılmaktadır. ABD'de bir kişi başına düşen geliri kolay hesaplanması bakımından 50.000 dolar olarak baz alınmaktadır. Hesaplamalara göre %20'lik dilimi alındığında 10.000 dolar etmektedir. O halde, günümüzde bir ülkenin orta gelir tuzağında kabul edilebilmesi için kişi başına gelir hesaplamalarının 10.000 dolar olarak sonuçlanması gerekmektedir.[30]

Orta Gelir Tuzağı kavramı hakkında yukarıda da görüldüğü gibi birçok tanıma ulaşmamız mümkündür. Bu tanımları açıkladıktan sonra orta gelir tuzağıyla ilgili iki yaklaşıma değinilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımlar Kharas ve Kohli'nin

[27] Asia 2050 , "Asia 2050: Realising the Asian Century, Manila: Asian Development Bank," 2011, s.19.
[28] Wing Thye Woo, "China Meets the Middle Income Trap: The Large Potholes in the Road to catching-p" , Journal of Chinese Economic and Business Studies, Cit:10, Sayı:4, 2012, s.313-336.
[29] Sinan Alçın ve Billur Güner, "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi**, Cilt:37, Sayı:2, 2015, s.29.
[30] Mahfi Eğilmez, http://www.mahfiegilmez.com/p/ekonomi-sozlugu.html (Erişim Tarihi : 15.11.2016)

yaklaşımı ile Lin'in Karşılaştırmalı Üstünlük Takip yaklaşımıdır. Literatürde çoğunlukla Kharas ve Kohli yaklaşımı üzerinde durulmuştur.

- ✓ Kharas ve Kohli Yaklaşımı

Düşük gelirli ülkeler üretimlerini düşükten yükseğe geçirirken daha hızlı ve daha yüksek bir büyümeyi de hayata geçirmektedir. Bu ülkelerin düşük gelire sahip olması ve daha hızlı bir büyüme gerçekleştirmiş olması dikkati çekmektedir. Bunun altında yatan neden, bu ülkelerin ürün çeşitliliğine dayalı üretim anlayışı içinde olmalarıdır. Daha çok çeşit ürün üretmek demek arza ağırlık vermek demektir. Düşük gelir seviyesinden orta bir gelire ulaşan ve bu gelire ulaşma sürecinde olan ülkeler arza dayalı ekonomik politikalara yoğunlaşmaktadır.[31]

Arzı arttırmaya yönelik politikalara bakıldığında, kamu kesiminin ekonomideki işleyişinin belirli bir şekilde azaltılması ilk sırada gelmektedir. Özellikle devletin bu ağırlığının azaltılması gerekliliğini savunan okul Keynesyen okuldur. Keynesyen okul, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur.

Arz yönlü ekonomik düşünceyi savunanlar bunu kabul etmemektedir. Onlara göre, devletin ekonomiye müdahalesi, toplumda yaşayan insanların ve hatta devletin gelir seviyesini bozarak istikrarlı büyümeye engel olmaktadır. Bu da devletin koruması altında yaşanan bir buhran olarak adlandırılan sorunu teşkil etmektedir.

Bu bunalım sonrası ortaya çıkan ve Büyük Buhran olarak adlandırılan 1929 Ekonomik Kriz'in nasıl çözüleceği hususunda kamunun yapmış olduğu harcamaların artması konusunda etkisi yetersiz kalmıştır. Ekonomik büyümenin yeniden gerçekleştirilebilmesi için korumacı devlet denilen devletin müdahalesinin sona ermesi gerekmiştir. Devlet bu müdahalesini ortadan kaldırınca bir takım faydalar da ortaya çıkmış ve bazı toplumlar bu müdahale sonucunda üstlendikleri sorumluluklarından kurtarılmıştır. Gelişmiş ülkelere bakıldığında, bu ülkeler 1960'Iı yılların sonuna kadar arzdan ziyade talebe önem veren Keynesyen ekonomik politikalar uygulayarak uzun süren bir büyümeyi gerçekleştirmişlerdir.[32]

[31]Nazrul Islam, "Beyond the Middle Income Trap: What Kind of High Income Country Can China Become " http://www.icsead.or.jp/user03/1165_210_20131021100741.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2016), s.5.

[32] Ahmet Karaaslan, "Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi Ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 1999, s.49-52.

Düşük gelirli ülkeler arz yönlü politikalar uygulamayı tercih etmişlerdir, ancak gelirlerini düşük seviyeden orta seviyeye ulaştıran ülkelerin arza dayalı politika yapmalarından ziyade talebi ön plana almaları gerekmiştir.

Gelişmiş ülkelere bakıldığında gelir genellikle talep yönlü politikalar uygulanarak belirlenmiştir. Üreticinin, tüketicinin, firmaların tavrı değişmiştir. Ürünün çeşitlilik bakımından arttığı firmaların bir marka çabalarında olduğu yeniliklerin yaşandığı bilginin yoğun olarak kullanıldığı bir üretim süreci yaşanmıştır.[33]

✓ Lin Yaklaşımı

Lin'e göre bir ülke kalkınma sürecinde iki yol izleyebilir. Bu yollardan ilki Karşılaştırmalı Üstünlük Takip yaklaşımı, ikincisi de Karşılaştırmalı Üstünlük Karşıtı yaklaşımı şeklinde yorumlanmaktadır.[34]

Lin'e göre, ülkelerin gelir gruplarında değişiklik yaparken yani seviye atlarken ya da azaltırken belli bir değişime ihtiyaç yoktur. Bu görüş çerçevesinde Karşılaştırmalı Üstünlük Takip yaklaşımı stratejisinde ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler üzerinde üretimlerini arttırır. Karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünlerde pazar paylarını arttırarak üretimlerine devam ederler. Karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı malların üretiminde herhangi bir ilerleme kat edemeyeceklerine göre gelir tuzağına takılı kalırlar.

Karşılaştırmalı Üstünlük Karşıtı yaklaşımı stratejisinde ise, ülkeler karşılaştırmalı üstünlüklerini ihmal ederek sanayi politikalarını uygulamaya koyarlar. Yine tek bir açıdan ağırlık verildiği için burada da risk vardır. Ülkeler, orta gelir tuzağına yakalanmamak için büyüme oranlarını sürekli artan hale getirmesi gerekmektedir. Bunun için, teknolojiyi geliştirmeli, araştırma geliştirme faaliyetlerine önem vermeli ve beşeri sermayelerini arttırmalılardır.

Orta Gelir Tuzağı alt ve üst olarak iki şekilde karşımıza çıkar. Gelir gruplarının açıklandığı Tablo 1'de Dünya Bankasına göre ülkelerin gelir sınırlarını belirleme ölçütlerine değinilmişti. Ülkelerin gelir sınırlarının belirlenmesi konusunda farklı görüşler de mevcuttur. [35]

[33] Islam, s.6.
[34] Islam, s.6.
[35] Islam , s.7.

Tablo 4: **Ülkelerin Gelir Sınıflarının Ölçütlerinin Belirlenmesinde Farklı Görüşler**

Kaynak	Alt Orta Gelir	Üst Orta Gelir	Yüksek Gelir
Felipe, Abdon ve Kumar	2000-7250 Dolar	7251-11750 Dolar	11751 Dolar
Woo	ABD'nin kişi başına düşen gelirinin yüzde 20'si-yüzde 50'si		
Eichengreen			17000 Dolar ve üzeri
Robertson Ye	ABD'nin kişi başına düşen gelirinin yüzde 8'i-yüzde 36'sı		

Kaynak**:** Felipe ve diğerleri, s.1-59., Barry Eichengreen, Donghyun Park, Kwanho Shin,"When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China", **Asian Economic Papers**, No:16909, 2011, s.1-50 ve Yazarın Derlemesi İle Oluşturulmuştur.

1.3.3.1. Alt-Orta Gelir Tuzağı

Orta gelir seviyesi alt-orta ve üst-orta olarak ikiye ayrılmaktadır. Felipe, Abdon ve Kumar, ülkelerin alt orta gelir seviyesinde 28 yıl boyunca takılı kalması ve bu durumdan kurtulamaması durumunda tuzağa yakalandıklarını belirtmektedir.

Tablo 4'de Felipe, Abdon, Kumar, Woo, Eichengreen ve Robertson Ye'nin ülkelerin gelir seviyelerinin ölçülmesi için belirledikleri gelir seviyeleri gösterilmektedir. Felipe, Abdon ve Kumar'a göre, bir ülkenin kişi başına geliri 2000 ile 7250 dolar arasındaysa; Woo'ya göre ABD'nin kişi başına düşen gelirinin %20'si ile %50'si arasındaysa; Robertson Ye'ye göre ise, ABD'nin kişi başına düşen gelir seviyesinin %8'i ve %36'sı arasındaysa, söz konusu ülke alt-orta gelir grubundadır.

Tablo 5: **Daha Önce Alt-Orta Gelir Tuzağına Yakalanan ve Yakalanmayan Ülkeler**

Ülke	Bölge	Alt-Orta Gelirli Ülke Olduğu Yıl	Üst-Orta Gelirli Ülke Olduğu Yıl	Alt-Orta Gelir Grubunda Geçirdiği Yıl	Üst-Orta Gelir Grubunda Geçirdiği Yıl
Çin	Asya	1992	2009	17	7,5
Malezya	Asya	1969	1996	27	5,1
Güney Kore	Asya	1969	1988	19	7,2
Tayvan	Asya	1967	1986	19	7,0
Tayland	Asya	1976	2004	28	4,7
Bulgaristan	Avrupa	1953	2006	53	2,5
Türkiye	Avrupa	1955	2005	50	2,6
Kosta Rika	Latin Amerika	1952	2006	54	2,4
Umman	Orta Doğu	1968	2001	33	2,7

Kaynak: Jesus Felipev, s.22.

Tablo 5' göre Türkiye 1955 ile 2005 yılları arasında 50 yıl, Bulgaristan 1953 ile 2006 yılları arasında 53 yıl, Güney Kore ise 1969 ile 1988 yılları arasında 19 yıl alt orta gelir grubunda kalmıştır. Alt orta gelir tuzağına yakalanan diğer ülkeler Kosta Rika (54 Yıl), Bulgaristan (53 Yıl), Umman (33 Yıl) ve Tayland (28 Yıl)'dır.

1.3.3.2. Üst-Orta Gelir Tuzağı

Orta gelirin üst kısmındaki tuzağa yakalanma süresi 14 yıl ya da daha fazladır. Tablo 4'e tekrar bakıldığında ülkelerin gelir sınıflarının ölçütlerinin belirlenmesinde Felipe, Abdon ve Kumar'a göre bir ülkenin kişi başına geliri 7251 ile 11750 dolar arasındaysa o ülke üst-orta gelir grubundadır. Tablo 5'e göre, Güney Kore, Japonya ve Tayvan'ın sırasıyla 7, 9 ve 7 yıl gibi çok kısa bir süre içinde Orta Gelir Tuzağına yakalanmadan yüksek gelirli ülkeler grubuna yükseldikleri görülmektedir. Üst –orta gelir grubunda en uzun süre kalmış ülkeler ise; 40 yılla Arjantin ve 28 yılla Yunanistan'dır.

1.3.3.3. Yüksek Gelir

Tablo 4'te de görüldüğü üzere, gelir sınıflarının ölçütlerinin belirlenmesinde Felipe, Abdon ve Kumar'a göre bir ülkenin kişi başına geliri 11751 dolarsa; Eichengreen'e göre ise 17000 dolar ve üzeriyse o ekonomi yüksek gelir grubundadır.

Tablo 6'da ise üst orta gelirden yüksek gelirli ülkeler grubuna terfi eden ülkeleri görmekteyiz. Güney Kore terfi eden ülkeler arasındadır. Güney Kore'nin üst orta gelire sahip ülke olduğu yıl 1988; Yüksek gelire sahip ülke olduğu yıl 1995 olup

üst-orta ülke gelir grubunda 7yıl, yüksek ülke gelir grubunda yaklaşık 6,5 yıl geçirmiştir. Tabloya göre terfi etme sürecinde Üst-Orta gelir grubunda en uzun süre kalan Arjantin, en kısa süre kalan ülkeler ise Hong Kong, Güney Kore ve Tayvandır.

Tablo 6: **Üst-Orta Gelirden Yüksek Gelirli Ülkeler Grubuna Terfi Eden Ülkeler**

Ülke	Bölge	Üst-Orta Gelirli Ülke Olduğu Yıl	Yüksek Gelirli Ülke Olduğu Yıl	Üst-Orta Ülke Gelir Grubunda Geçirdiği Yıl	Yüksek Ülke Gelir Grubunda Geçirdiği Yıl
Hong Kong	Asya	1976	1983	7	5,9
Japonya	Asya	1968	1977	9	4,7
Güney Kore	Asya	1988	1995	7	6,5
Singapur	Asya	1978	1988	10	5,1
Tayvan	Asya	1986	1993	7	6,9
Avusturya	Avrupa	1964	1976	12	4,1
Belçika	Avrupa	1961	1973	12	4,4
Danimarka	Avrupa	1953	1968	15	3,3
Finlandinya	Avrupa	1964	1979	15	3,6
Fransa	Avrupa	1960	1971	11	4,4
Almanya	Avrupa	1960	1973	13	3,4
Yunanistan	Avrupa	1972	2000	28	1,8
İrlanda	Avrupa	1975	1990	15	3,2
İtalya	Avrupa	1963	1978	15	3,4
Hollanda	Avrupa	1955	1970	15	3,3
Norveç	Avrupa	1961	1975	14	3,5
Portekiz	Avrupa	1978	1996	18	2,8
İspanya	Avrupa	1973	1990	17	2,7
İsveç	Avrupa	1954	1968	14	3,6
Arjantin	Latin Amerika	1970	2010	40	1,2
Şili	Latin Amerika	1992	2005	13	3,7
İsrail	Orta Doğu	1969	1986	17	2,6
Mauritus	Sahra-Altı Afrika	1991	2003	12	4,0

Kaynak : Jesus Felipe ve Amelyn Abdon, Utsav Kumar, s.24.

1.3.4. Orta Gelir Tuzağına İlişkin Yaklaşımlar

1.3.4.1. Ohno'nun Endüstrileşmeyi Yakalama Aşamaları

Ohno'nun Endüstrileşmeyi Yakalama Aşamaları yaklaşımında ülkeler gelişim süreçlerine yönelik 5 aşamada incelenmektedir.

Düşük gelire sahip bir ülke gerek ekonomik açıdan gerek toplumsal açıdan zayıftır. Ekonomik açıdan bakıldığında bu ülkeler daha çok tarıma, doğal kaynaklara ve mono kültüre dayalı bir ekonomiye sahiptir. Bunun yanı sıra ekonomileri daha çok dış yardımlara dayalıdır. Bu yüzdendir ki birtakım ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu ekonomik sorunların yanı sıra, ülke savaşlarla ve bu nedenden dolayı birtakım politik karışıklıklarla uğraştığı için ekonomik yönetimde sorunlar ortaya çıkmakta ve kırılgan bir ekonomik yapıya sahip olmaktadır. Bu ekonomi ilk aşama olan sıfırıncı aşamadadır.[36]

Şekil 2: Ohno'ya Göre Ülkelerin Gelişim Süreçleri

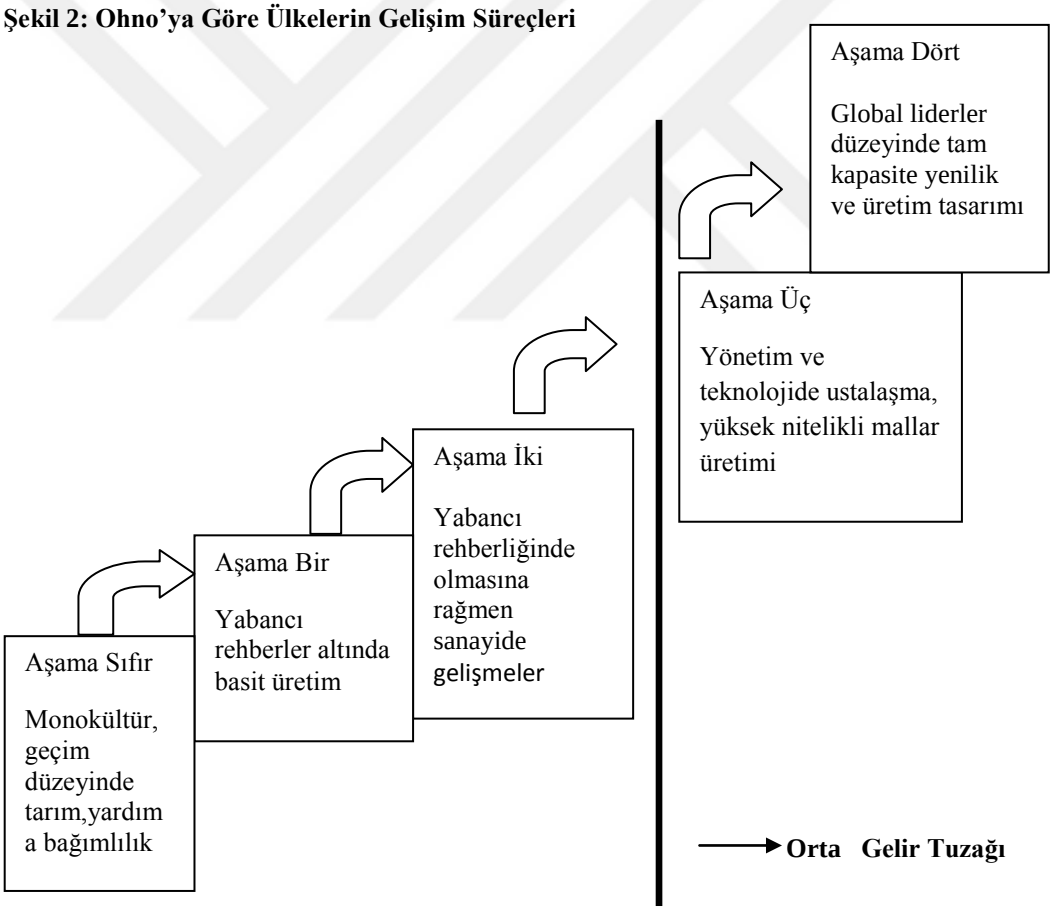

Kaynak: Kenichi Ohno, "Avoiding the Middle-Income Trap Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam",ASEAN Economic Bulletin, Vol.26, No.1, Nisan 2009, s.28.

[36]Kenichi Ohno, Avoiding the Middle Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam, 2010, s.5.

Bu aşamadan sonra ekonomide gelişmeler yaşanmaktadır. Özellikle tarımdan sanayi üretimine geçilmesiyle imalat sanayisi gelişmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların artmasıyla da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar, bir şirketin yatırımını ülke sınırlarının dışına yayması için diğer ülkelerde kendi üretim sistemini tanıtması ve kurması yada mevcut üretim tesislerini satın almasıdır.[37]

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomiye girmeye başlaması sanayi ve ihracatı olumlu yönde etkilemiştir. Bunların yanı sıra gıda maddeleri, ayakkabı gibi ürünlerinde ihracatında artış görülmüştür. Elektronik aletler ve bu aletleri meydana getirecek olan parçalar da üretilmeye başlanınca teknolojik açıdan da gelişmeler yaşanmıştır. Bu kısım da Aşama 1'i gösterir. Teknolojik yenilikler de, üretimde ve sanayide dış yatırımlar altında gelişmeler yaşanmaktadır. Günümüzde Vietnam bu aşamadaki ülkelere örnektir.[38]

İkinci aşamaya geçişle yabancıların kontrolünde olan yatırımlar artmaktadır. Bunun yanında üretimde de bir artış yaşanmaktadır. Ürerimin artmasıyla yerli satışlar da artış göstermektedir. Yerli arzın artmasının sebebi yabancı kontrolünde olan yatırımların artması ve üretimin gittikçe artan bir seyir göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu aşamayla ücretler hakkında ve gelirle ilgili çok büyük bir artış yaşanmıştır denilemez.[39]

Bir sonraki aşamaya geçişte ülkeler tarım mono kültürel ya da doğal kaynaklara dayalı üretim yapmaktan ziyade sanayi endüstriyel sermayeye dayalı üretime geçmişlerdir. Artık yerli olan firmalar da yabancı olan firmalar izinden giderek onların uyguladığı taktikleri hayata geçirmişlerdir.

Gerek üretim ve yönetimde gerekse lojistikte yabancıların uyguladığı stratejiler uygulanmaya başlanmıştır. Bu stratejiler, kelime anlamı olarak birbirinin yerine geçme olan ikame etme stratejisidir. Bu stratejiyle birlikte ülke içinde üretimde verimliliğin de artmasıyla ülkeler arası rekabet etme konumuna kadar gelinince küresel boyutta endüstrileşme sürecine geçmektedirler. Bu stratejiyi

[37] İlkay Dilber ve Hayriye Başçı Nur, ''Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Genel Görünümü'', **Internetıonal Congress on Economics and Busıness (ICEB) 2016**, Saraybosna, 2016, s.40.
[38] Ohno, s. 26-27.
[39] Ohno, s. 27.

uygulayan yerli ekonomi artık yabancıların hükmü altından da çıkmaktadır. Yabancı üretime olan bağımlılık da azalmaktadır. Güney Kore bu gelişimi yaşayan ülkeye verilebilecek bir örnektir.[40]

Son aşamadaki ülkeler gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelere ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri örnek gösterilmektedir. Bu aşamadaki ülkeler hakim ülke olarak da konumlandırabilinecek duruma gelmişlerdir. Sadece kendi içlerindeki ekonomik duruma ya da pazar piyasasına değil, dünyanın pazarını yönlendiren ülkelerdir. Bu ülkeler şekil 2'de de görüldüğü üzere cam duvar olarak adlandırılan orta gelir tuzağı duvarını aşarak en üst seviyeye geçmeyi başarmışlardır. Ancak ülkeler gerekli yenilikleri gerçekleştiremez, kendi sermayelerini yeterli düzeye getirme konusunda başarılı olamazlarsa bu cam duvara takılı kalıp kendilerini orta gelir tuzağı içerisinde bulmaktadırlar.[41]

1.3.4.2. Pierre-Richard Agenor'un Göre Orta Gelir Tuzağı Modeli

Pierre-Richard Agenor orta gelir tuzağını aşamalara ayırarak ele almıştır.

Tablo 7: **Agenor'a Göre Ülkeleri Orta Gelir Tuzağına Götüren Yolun Aşamaları**

1.AŞAMA
Düşük gelire sahip olan bir ülke bir üst seviye olarak bilinen alt orta gelir seviyesine geçerken emeğin yoğunluğu azalıp, sanayinin yoğunluğu artar.
2.AŞAMA
Elde olan işgücünün niteliği yerli olmadığı için teknoloji dışarıdan alınır. Alınan bu teknolojiyle birlikte verimlilik sağlanabilir.
3.AŞAMA
Tarımdan sanayiye geçişte düşük niteliği sahip işgücünün yoğunluğu da zamanla artacaktır. İşgücü yoğunluğunun artması bir süre sonra istihdam oluşturabilme seviyesinin de üstüne çıkmaktadır.
4.AŞAMA
Bi önceki aşamada yaşanan artış işgücünün maliyetini arttırı, üreticinin gücünü kısar. Belli bi süre sonra dışarıdan alınan teknolojinin de verimliliği düşer ve ekonomi durağankaşır. Tuzağa yakalanarak orta gelir tuzağında yerini alır.

Kaynak:Onur Dündar, Orta Gelir Tuzağı: **Türkiye Ekonomisi İçin Riskler Ve Sakınma Stratejileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.21.

Aşamalara bakılırsa; ülke düşük gelire sahiplik seviyesinden bir üst seviyeye geçerek orta gelirin alt kısmında yerini alır. Bu durumda da alt-orta gelirli ülke konumuna gelir.

[40]Ohno, s. 28.
[41]Ohno, s,29,30.

Aşamaların ilkinde tarım yoğun ekonomi göze çarpmaktadır. İşgücünün yoğun olarak kullanıldığı bir ekonomi içerisindedir. Bu işleyişin ardından sanayi yoğun ülke ekonomisine geçiş gözlenmektedir.

Sanayi işleyişiyle birlikte ikinci aşamaya geçilmiştir. Artık sanayi sektöründe tarımda var olan işgücü yeterli hale gelmemektedir. Bu yüzdendir ki dışarıdan teknoloji alınır. Alınan bu teknolojiyle belli bir süre verimlilik ve bu verimlilikte de artan bir seyir izlenebilir. Ancak her ne kadar teknoloji alımı yapılsa da emeğin yetersiz olması emeği yutan faaliyetlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ve gittikçe düşük niteliğe sahip olan işgücü yoğunluğu artacaktır. Bu yoğunluk karşısında ekonomiler istihdam oluşturamama durumuna geleceklerdir ve ekonomideki bozulmalarla karşı karşıya kalacaklardır.

En son aşamaya gelindiğinde ise teknolojiden sağlanan verimlilik bozulmakta, teknolojik ilerleme durmaktadır. Ülke gelir seviyesini arttırmayı planlarken üretimi ve tüketiminin de azalması sonucunda bir üst seviyedeki gelir düzeyine geçememektedir. Bu durumda ülke tuzağın içine girmiş bulunmaktadır.[42]

1.3.4.3. Tho'nun Aşamalı Kalkınma Yaklaşımı

Tho kalkınma bakımında ülkelerin gelir düzeylerini düşükgelirli ülke, orta gelirli ülke ve yüksek gelirli ülke olarak üçe ayırmıştır.

Şekil 3: Tho'nun Aşamalı Kalkınma Yaklaşımı

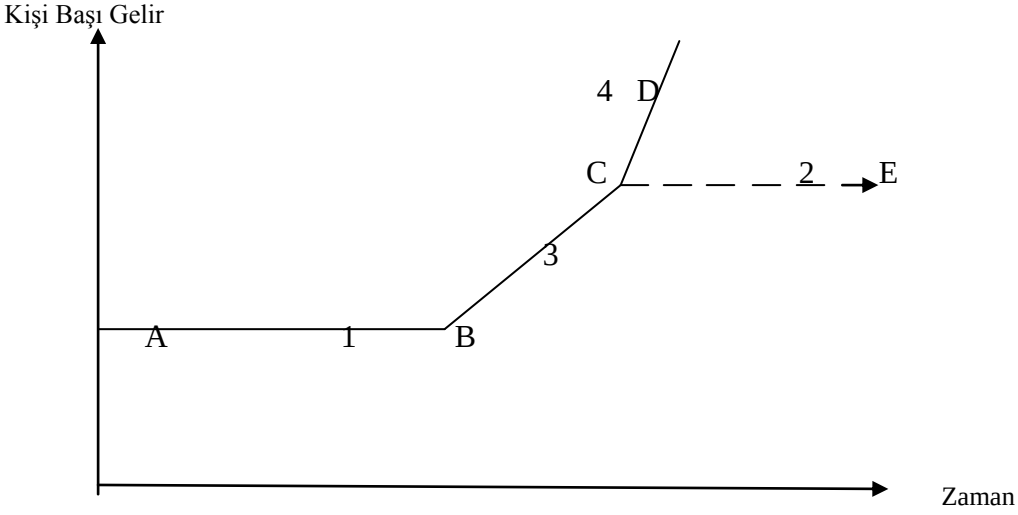

Kaynak : Tho,Asian Development Bank Institute, 2013, s.4.

[42] "Orta Gelir Tuzağı", http://www.iktisadi.org/orta-gelir-tuzagi.html (Erişim Tarihi: 20.11.2016)

A–B: Geleneğe Bağlı Toplum, Az Gelişmiş, Yoksulluk Tuzağı.

B–C: Gelişim Aşamasının İlk Basamağı, Yoksulluk Tuzağından Uzaklaşma, Piyasa Gelişimi.

C: Orta Gelir Seviyesi.

C–D: Yüksek Gelir Seviyesine Kadar Devam Eden Büyüme (D).

C–E: Durgunluğun Belirtisi veya Düşük Büyümede Orta Gelir Tuzağı[43]

Şekil 3 incelendiğinde; B noktasından C'ye; toplam istihdamda ve üretilen ürünlerde imalat sanayinin ve hizmet sektörünün paylarının artarak ülkenin tarımsal ekonomiden endüstriyel ekonomiye geçişi gösteren ilk gelişim aşaması olarak adlandırılan aşama gösterilmektedir. Tarımsal ekonomiden sanayi ekonomisine geçiş ve ekonominin iyileşmesi gibi olumlu durumlardan ötürü bu aşamaya yoksulluk tuzağından uzaklaşma aşaması da denilmektedir.

Ekonomi orta gelir düzeyi olarak adlandırılan C düzeyine ulaştığı anda bu yapısal değişiklikler ülkenin yüksek gelir seviyesine ulaşmak için üstesinden gelmek zorunda olduğu güçlükler haline gelmektedir.

C noktasından itibaren emeğin verimliliğinin ücret artışlarına paralel olarak artması gerekir ki emeğin verimliliğinde olumlu bir gelişme yaşansın. B noktasında emek arzı sonsuz kabul edilmektedir ki onun sonsuz olması veri ücret düzeyinde firmanın ücreti değiştirmeden istediği kadar işçi çalıştırabilmesini belirtmektedir. Bunun yanı sıra sermaye ise sonsuz insan ihtiyaçları karşısında bu ihtiyaçları karşılamada nispeten yetersiz yani kıt kabul edilmektedir. Sermaye kıt olmasına rağmen altyapı yatırımları için oldukça önem arz etmektedir.

Yüksek gelir seviyesine doğru sürdürülebilir ve istikrarlı büyüme için, ülke son derece teknolojik ve yönetsel kaynaklarla donatılmış olmak zorundadır ve sermayenin de oldukça verimli kullanılması gerekmektedir. Orta gelir düzeyindeki ekonomiler artan ücretlere bağlı olarak emek yoğun çalışan sektörlerde bir malı daha az maliyetle üretebildiklerinde ticaretin sağlanan faydasını yani karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybetmektedirler.

[43]Tran Van Tho, "The Middle - Income Trap: Issues for the Members of the Association of the Southeast Asian Nation", **ABD Institute**, 2013, s.4.

Orta gelir düzeyindeki ülkelerin ekonomileri inovasyona ve kaliteli emeğe bağlı şekilde gelişmediği takdirde yüksek gelir düzeyine kadar devam eden sürdürülebilir büyüme seyrinden yani C-D aralığında devam edemeyerek durgunluk veya düşük büyüme-orta gelir tuzağı seyrine yani C-E aralığına girerek orta gelir tuzağına yakalanmaktadır.[44]

[44]Tho, s.4-5.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA GELİR TUZAĞI ÇERÇEVESİNDE İKTİSADİ BÜYÜME VE KALKINMA MODELLERİ

Dünya üzerinde farklı biçimde ve farklı büyüklüklerde ekonomiler yer almaktadır. Çok zengin ülkeler yanında, çok yoksul ülkeler varken orta seviyede ülkeler de vardır. Bazı ülkeler hızla büyürken bazıları da hiç büyüme göstermemektedir. Sonuç olarak ülkelerin çoğunluğu, büyüme hızı yüksek ve büyüme hızı sabit iki uç arasında yer almaktadır. İktisadi büyüme ve kalkınma bağlamında düşünüldüğünde, bu uç noktaları dikkate alacak şekilde başlamakta fayda vardır: Büyüme seyri hızla artan zengin ülkeler, büyüme oranlarında herhangi bir artış yaşanmayan yoksul ülkeler ve bu ikisi arasında hızlıca yer değiştiren yani büyümelerinin artışı yavaş olan ülkeler.[45]

2.1. İktisadi Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme, bir ekonominin eksik istihdamdan çıkışında meydana gelen üretim artışlarına dayalı büyüme ve tam istihdamdaki ekonomilerde de teknolojideki yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan büyüme olarak iki şekilde sınıflandırılır.[46] Büyüme her ülke için gerekli olmakla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkeler ve azgelişmiş ülkeler açısından büyük öneme sahiptir.[47]

İktisadi büyümeye geçmeden önce bu kavramın temelde ne demek olduğunu bilmekte fayda vardır. Büyüme denildiğinde akla ilk gelen gelirin artışı olur. Literatüre bakıldığında, büyümenin olup olmadığını anlamak için kişi başı düşen gelire öncelik verilmektedir. Büyümenin gerçekleşebilmesi için bu gelirin sürekli artıyor olması gerekmektedir. Tek bir artış büyümenin varlığını göstermemektedir.

Gelirin sadece bir kereliğe mahsus değil de sürekli olarak artması gerekir ve aynı zamanda geçici bir artış olmamalıdır.[48] Büyümenin tanımlaması yapılırken kısa dönem yerine uzun dönem kullanılmaktadır. Terimsel olarak anlaşılacağı üzere dönemler zaman açısından kısa ve uzun dönem şeklinde ikiye ayrılır. Genellikle bir

[45] Charles I.Jones, **İktisadi Büyümeye Giriş**, (Çev., Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer), Birinci Basım, Literatür Yayınları, İstanbul, 2001, s.3.
[46] Erdem Hepaktan ve Serkan Çınar, "OECD Ülkelerinde Büyüme-Cari İşlemler Dengesi İlişkisi: Panel Veri Analizi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt: 12, Sayı:1, s.44.
[47] Hasan Eski, **Ekonominin Temel İlkeleri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007, s.30.
[48] Sami Taban, **İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller**, Üçüncü Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2014, s.1.

yıla kadar olan süreler kısa dönemi vermekte; bir yıldan fazla olan süreler uzun dönemi göstermektedir.[49]

Ekonominin üretim düzeyi hakkında bilgi veren kavramlardan biri de üretim olanakları eğrisidir. Üretim olanakları eğrisi kavramını tanımlamadan önce mal ve hizmetlerin elde edilmesinde kullanılan üretim faktörlerini incelemekte yarar vardır.

Özellikle ilk topluluklarda tarımın geçim kaynağı olmasından dolayı işgücüne talep oldukça fazlaydı. Tarih açısından incelendiğinde de, köle olarak toprakta çalıştırılan birçok insan vardı. Verimli ya da verimsiz toprakların insan gücüyle ekilip biçilip işlenmesinden sonra belli bir gelir elde edilirdi. İşte bu kullanılan ve insan gücü olarak adlandırılan yani kişilerin beden güçlerini ortaya koymaları bir emektir.

Bunun yanı sıra, gerek o çağlarda gerek günümüze yakın çağlarda gelir ya da olumlu bir çıktı elde edebilmek için zihin çalışmaları yapan kişiler de söz konusudur. Bu da bir emektir.

İnsanların, hayvanların, bitkilerin hayatlarını devam ettirebilmesi için ihtiyaçlar söz konusudur ve bu ihtiyaçların karşılanması için kaynaklar gereklidir. Bu kaynaklar hava, güneş, su, deniz, toprak, maden, orman gibi örnekleyebilecek doğal kaynaklardır. Bu doğal kaynaklar doğada bulunan tüm canlılara sonsuz fayda sağlamaktadır. İnsanlar mal ve hizmet üretebilmek için bu doğal kaynakların yanında belli bir sermayeye de sahip olmalıdır. Ve bu sermayenin kullanılabilmesi için girişimcilik önem arz etmektedir. İşte bu saydığımız emek, doğal kaynaklar, girişimcilik ve sermaye birer üretim faktörleridir.[50] Bu üretim faktörleri mal ve hizmet üretiminde kullanılmaktadır.

Üretim olanakları eğrisi çizilirken belli bir zaman dilimi içindeki arz ve teknoloji dikkate alınmaktadır. Yukarıda bahsedilen kaynak olarak adlandırılan üretim faktörleri doğada mevcuttur ve insanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumdadır. Bir diğer kaynak ise, veri bir teknoloji düzeyidir. Bu kaynakların var olmasına rağmen, üretim olanakları eğrisinin sınırına ulaşılamamışsa bu var olan kaynakların kullanımı tam etkin değil demektir. Bu sınıra ulaşılmadığı için üretimin daha az yapılıyor olduğu kanısına varılmaktadır. Bu sınıra gelindiğinde ise eldeki

[49] Bülent Günsoy ve diğerleri, **İktisadi Büyüme**, Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi, Eskişehir, 2013, s.3.
[50] Tümay Ertek, **Mikroekonomiye Giriş**, Üçüncü Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.4.

kaynakların tam etkin olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktada potansiyel GSMH ile karşılaşılmaktadır.

Kaynakların etkin olarak kullanılmasıyla elde edilebilecek ve maksimum seviyede üretilebilecek malların ve hizmetlerin maddi açıdan karşılığına potansiyel GSMH denilmektedir.[51]

Şekil 4: Üretim Olanakları Eğrisi

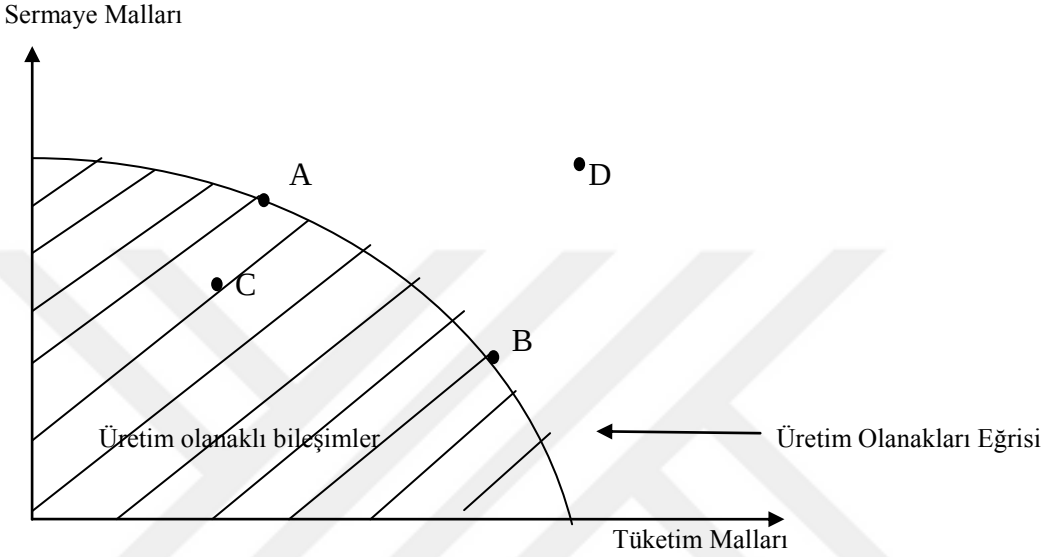

Kaynak:Tümay Ertek, **Mikroekonomiye Giriş**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.6.

Şekil 4'te A, B ve C noktaları üretilme olanağı olan, D noktası ise üretilebilme olanağı imkansız olan bileşimler için örnekleri teşkil etmektedir. Üretim olanakları eğrisi elde bulunan sınırlı kaynaklar ve yine belli bir sınırda olan teknoloji düzeyiyle, üretilme olanağı bulunan bileşimler ve üretilme olanağı bulunmayan bileşimler arasında bir sınır oluşturmaktadır. Bu nedenle, üretim olanakları eğrisi üretim olanakları sınırı olarak da adlandırılmaktadır.

Üretim olanakları eğrisi, üretebilecek maksimum sermaye malları ile tüketilebilecek maksimum tüketim malları bileşimlerini göstermekte ve böylece kaynakların da kıtlığını yansıtmaktadır. Eğri üzerinde herhangi bir nokta, şekilde (A ve B noktaları) hiçbir malın atıl kalmaması anlamına gelen kaynakların en verimli şekilde tam istihdamı olarak adlandırılan üretim etkinliğini anlatmaktadır.

C noktası olarak gösterilen noktada kaynakların tam olarak kullanılamama durumu anlamına gelen eksik istihdam olarak da bilinen üretimde etkin olunamamasını ifade etmektedir.[52]

[51]Günsoy ve diğerleri, s.3.

Üretim olanakları eğrisinin içbükey olmasının nedeni Artan Fırsat Maliyetleri Kanunudur. Bu kanun kısaca, bir kararı uygularken vazgeçilen karar olarak tanımlanmaktadır. Üzüm ve bilgisayar üretimini ele alarak anlatmakta fayda vardır. Üzüm bilindiği üzere bağda tarımsal işçi dediğimiz insanların emeğiyle yetiştirilir. Bilgisayar üretimi hem işgücü hem de makine gerektirir. Ve elde sınırlı kaynaklar vardır. Bu sınırlı kaynakların çoğu üzüm üretimi için harcanırsa bilgisayar ihtiyacı duyan, örneğin mühendisler, bu ihtiyaçlarını karşılayamazlar.

Eğer kaynakların çoğu üzüme yönlenirse, bilgisayar üretiminde kullanılmayan tarımsal kaynaklar ve işgücü devreye girmek zorunda kalmaktadır. Bu yüzden verim düşmekte ve aynı miktarda bilgisayar üretmek için daha az üzüm yetiştirmek gerekecektir.

O halde artan fırsat maliyetleri; bir malın üretimini arttırmak için bir diğer malın üretiminden vazgeçmek anlamına gelmektedir. Şekil 4'de görüldüğü gibi, üretim olanaklarında bir sermaye malları bir de tüketim malları vardır. Tüketim mallarının üretimini arttırmak için üretilen sermaye malının birimini, arttırılan miktar kadar azaltmak gerekmektedir. Çünkü tüketim malının üretimi artarken sermaye malı üretmek yerine, bu tüketim malına devredilmek zorunda kalınmaktadır. Eğer devredilmezse sermaye malı için harcanan emek tüketim malı için harcanamayacak durumda olduğundan maliyetin artması gibi sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde eğer sermaye malının üretimini arttırmak gerekirse tüketim malının üretiminde kullanılan kaynaklar, sermaye malına yönlendirilmektedir. Bu demektir ki, sermaye malının arttırılmasıyla arttırılan miktar kadar tüketim malından vazgeçilir.

Artan Fırsat Maliyetleri karar verme sürecindeki o vazgeçme eylemidir.[53] Ekonomide sınırlı olan üretim faktörleri ve teknoloji düzeyi aynı sınırda kalmayıp bir artış gösterebilmektedir. Bu iki kaynağın artmasıyla üretim de artışa ayak uydurmaktadır. Üretimin artması ekonominin büyüdüğü anlamına gelmektedir. Üretimin daha da artması sonucu mal ve hizmetlerin de artan duruma gelmesine ekonomik büyüme denilmektedir. [54]

Ekonomik büyümenin şekil üzerinde nasıl olduğu şekil 5'te görülmektedir. Üretim olanakları eğrisinin bir bütün halinde sağa kayması ekonominin büyüdüğüne

[52] Ertek, s.6.
[53] Ertek, s.6,7.
[54] Ertek, s.8.

işaret etmektedir. Bilinen şu ki üretim olanakları eğrisi emek, doğal kaynaklar, sermaye ve girişimcilik olarak adlandırılan üretim faktörleri ile teknolojik gelişmeler dikkate alınarak çizilmektedir. O halde, bu eğrinin sağa kaymasında etkili olan net faktörlerde üretim faktörleri ve teknolojik gelişimdir denilebilmektedir. Çünkü bunlardaki artış verimliliği arttırmakta ve ekonomi büyümektedir.[55]

Şekil 5: Üretim Olanakları Eğrisinin Sağa Kayması

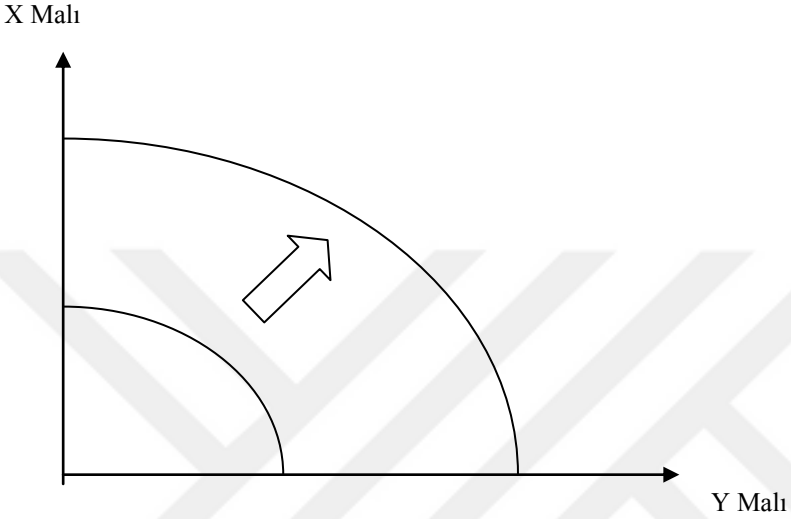

Kaynak: İktisadi Büyüme: Tanımı ve Kavramsal Bir Analiz Niceliksel Bir Yaklaşım, http://slideplayer.biz.tr/slide/2875542/, (Erişim Tarihi:22.01.2017), s.27.

Bir ülkede sermaye malları üretimine, aslında direkt olarak yatırımlara, verilen ağırlık kadar ekonomi büyüme de o derece fazla olmaktadır. Örneğin, 1960'lardan bu yana Güney Kore, Türkiye'ye göre tasarrufa, aslında yatırıma, çok daha fazla önem vermiştir ve bu sebeple Türkiye'den çok daha hızlı kalkınmıştır.

1960 yılında kişi başına düşen ortalama gelir Güney Kore'de 132 dolar, Türkiye'de 481 dolar iken 2001 yılında kişi başına düşen ortalama gelir Güney Kore'de 9400 dolar, Türkiye'de 2500 dolar olmuştur. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere, her iki ülkenin de kişi başına düşen gelirlerinde artış gözlenmiş olsa da Güney Kore, Türkiye'ye göre daha fazla artış göstermiş ve daha hızlı bir büyümeye sahip olmuştur.[56]

1960 ile 2001 yılları arasında Türkiye ve Güney Kore'deki ekonomik büyüme durumlarını göstermek için kullanılan üretim olanakları eğrisinin sağa, yani dışa doğru kayması Şekil 6 ve Şekil 7'de gösterilmiştir.

[55]Aybora Koksal, **İktisadi Büyüme**, http://slideplayer.biz.tr/slide/2875542/ (Erişim Tarihi:22.01.2017), s.27.
[56] Cem Kozlu, **Öfkeden Çözüme**, İş Bankası Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.22,23.

Güney Kore'de sermaye mallarının ve tüketim mallarının bileşimi yapıldığında sermaye mallarının tercih edilmesi, Türkiye'de sermaye mallarının tercih edilmesinden çok daha fazla olması dikkati çekmektedir. Her üretimin tüketilebilmesi durumu ekonomide olumlu sonuçlar vermektedir. Ancak tercih söz konusu olduğunda tüketimden ziyade üretime daha fazla ağırlık verilmesi ekonomik açıdan özellikle ekonomik büyüme ve kalkınma açısından büyük önem arz etmektedir.

Bunu başarabilen Güney Kore, Türkiye'ye kıyasla, sermaye stokunu ve dolayısıyla üretim kapasitesini çok daha fazla arttırmış daha büyük bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmiştir.[57]

Şekil 6: Türkiye Üretim Olanakları Eğrisi

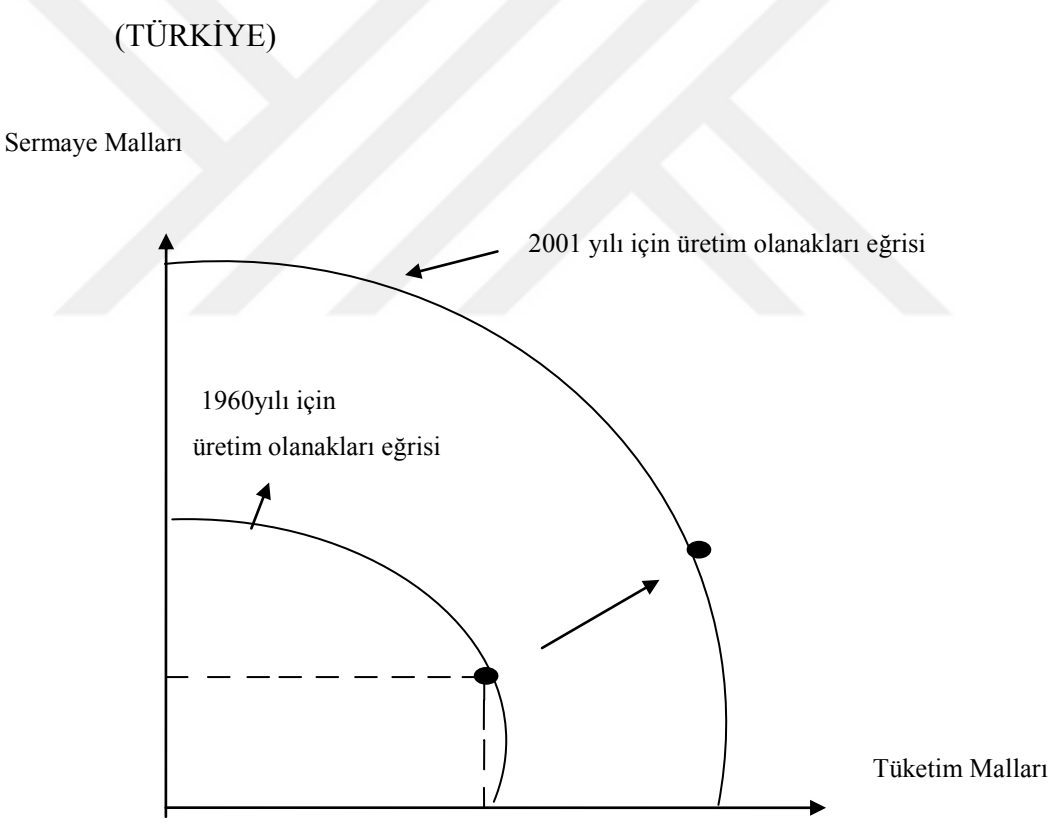

Kaynak: Ertek, s.9.

Şekil 6'dan da görüleceği üzere, Türkiye'nin üretim olanakları eğrisi sağa kaymıştır. 1960 ile 2001 yılları arasında ekonominin büyüdüğü anlamına gelmektedir.

[57] Ertek, s.8,9.

Şekil 7: Güney Kore Üretim Olanakları Eğrisi

(GÜNEY KORE)

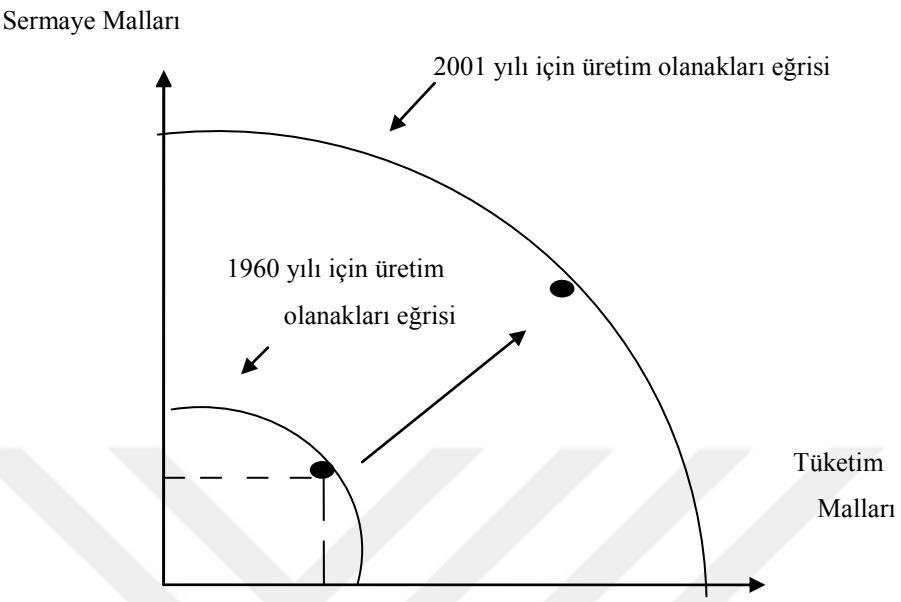

Kaynak: Ertek, s.9.

Şekil 7'den de görüleceği üzere, Türkiye'nin üretim olanakları eğrisi sağa kaymıştır. 1960 ile 2001 yılları arasında ekonominin büyüdüğü anlamına gelmektedir.

2.1.1. İktisadi Büyümenin Özellikleri

İktisat açısından büyümenin belli başlı özellikleri;[58]

- ✓ İktisadi büyüme sayısal olarak sonuçlanır. Matematik literatürü açısından bakıldığında kantitatif bir özelliği vardır. Yıldan yıla değişen büyüme hızlarında milli gelirde, safi milli hasılada ve gayri safi yurtiçi hasılada oluşan değişmeler rakamlarla ifade edilmektedir.
- ✓ Büyüme uzun dönemli bir olgudur.
- ✓ Ekonomik büyümedeki artış gerçek bir artıştır.
- ✓ İkame edilebilen yatırımlar büyümenin içine dahil edilmemektedir. Çünkü, ikame 'yerine koymak' demektir. 100 dönümlük bir arazinin ekilip biçilmesi yerine başka 10 dönüm arazi ekimine başlanması bir büyüme değildir. Bu 100 dönümlük arazi yerine, 200 dönümlük arazi tarımda kullanılmaya başlandığında büyümeden

[58] Yalçın Acar, **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Vipaş A.Ş., Bursa, 2002, s.35.

bahsedilebilmektedir. Aynı şey bina alımı için de geçerlidir. 25 katlı bir bina yıkılıp onun yerine tekrar 25 katlı bina yapılması büyüme verileri içinde gösterilmemektedir. Ancak, 25 katlı bina yerine 26 katlı binanın inşaatı yapıldığında büyümeden bahsedilebilinmektedir.

✓ Büyüme, bireylerin elde ettiği geliri göstermekten ziyade, toplumun elde etmiş olduğu geliri göstermektedir. Büyümenin yüzde beş oranında olması demek toplumun ortalama olarak gelirinin yüzde beş arttığı anlamına gelmekte, toplumdaki her bir kişinin ayrı ayrı gelirinin yüzde beş arttığını ifade etmemektedir. Büyümenin bireylerin gelirindeki değişimle ilgili herhangi bir ilgisi bulunmamakta ve büyüme kişisel geliri etkilememektedir.

2.1.2. İktisadi Büyüme Türleri

Dokuz büyüme türü vardır.[59]

✓ Spontane Büyüme: Büyümeyi etkileyen tüm faktörler hiçbir dış etkiye maruz kalmadan kendi kendine harekete geçip büyümeyi sağlamaktadır.

✓ Planlı Büyüme: Spontane büyümenin tam aksine büyümenin gerçekleştirilebilmesi için önceden plan yapılmaktadır. Büyümenin nasıl olacağı, hangi miktar ve oranlarda olacağı ve bunlar için nasıl bir seyir izleneceği önceden belirlenmektedir.

✓ Kapalı Büyüme: Büyümenin gerçekleştirilebilmesinde ülke sadece kendi kaynaklarını kullanmaktadır. Bununla birlikte büyüme sürecinde dışa olan bağımlılık azalmaktadır.

✓ Açık Büyüme: Kapalı büyümenin aksine dışa bağımlılığın azalması için bir çaba sarf etmeden gerçekleştirilmektedir. Bu büyüme türünde sermaye ve emek uluslararası kullanılmaktadır.

✓ Durgun Büyüme: Her bir bireye düşen gelirin sıfır olmasından dolayı bu büyümeye durgun büyüme denilmektedir. Bir birey başına düşen gelirin sıfır olması milli gelirin ve nüfus artış hızının sıfır olduğu anlamına gelmektedir.

✓ Üstel Büyüme: Bu büyüme türü, büyüme hızının artan bir seyir izlediğini göstermektedir.

✓ Biyolojik Büyüme: Ekonomik büyüme, canlının büyüme evresine benzetilmektedir. Bu yüzden bu büyüme türüne biyolojik büyüme denilmektedir.

[59] Ali Özgüven, **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, Filiz Kitabevi, 1988, s.85.

✓ Dengeli Büyüme: Dengeli büyümede denge özellikle yatırım-tüketim mallarında sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra sanayi hammadde, gıda, giyecek ve iç dış talep arasında denge kurulmaktadır.

✓ Dengesiz Büyüme: Bu tür büyüme, dengeli büyümenin gerçeğe uymadığı düşüncesinden dolayı ortaya atılmıştır.

2.1.3. İktisadi Büyümenin Etkileri

İktisadi büyümenin etkileri şu şekilde sıralanmaktadır;[60]

✓ Büyüme ilk etkisini GSYH'nin dağılımı üzerinde göstermektedir. Geçmiş yıllarda, tarım sektörü sanayi sektörüne nazaran daha ön planda olmuş olsa bile, büyüme esnasında GSYH içinde tarımın öneminin azalmasıyla sanayinin önemi artmaya başlamıştır.

✓ Zamanla sanayi sektörü gelişmiştir. Sanayi sektörü, kırsal kesimlerden ziyade kentlerde yoğunlaşmıştır. Bu yüzden kentleşme hızlanmıştır.

✓ Kentleşmenin yaşanması insanlar üzerinde de etkili olmuştur ki bireyler geleneğe dayalı davranışlarından ve düşüncelerinden sıyrılıp modern bir düşünceye hakim olmuşlardır.

✓ Tarımda çalışan işçilerin azaltılması sanayi sektöründe çalışan kişilerin sayısını çoğaltmıştır. Bu da nüfusun sektörlere göre dağılımının sonucunu değiştirmiştir.

✓ İktisadi büyüme bireylerin gelirlerini de etkilemektedir. Gelirleri artan bireyler tükettikleri mallardan yatırımlarını nerede ve nasıl yapacaklarına kadar değişim yapmaktadırlar.

✓ Büyüme üreticiler açısından da çok önemlidir. İnovasyonlar yapan, yeni teknolojik gelişmeleri takip eden, hem bilgi yönünden hem de beceri yönünden kendini geliştiren üreticiler ortaya çıkmaktadır.

✓ Büyüme sonucunda tarımdan sanayi sektörüne geçilmesiyle yeni meslek oluşumları görülmektedir. Sanayide çalışanlar tarımda çalışanlara göre daha kalifiyeli olmak durumunda olduğundan geleneksel meslekler azalmaktadır. Bu durumda tarımda çalışanların gelir durumları da etkilenmektedir. Tarımda çalışanlara çok fazla ihtiyaç kalmadığından tarım çalışanlarının gelir durumlarında azalma yaşanmaktadır. Ama sanayi sektöründe çalışana ihtiyaç arttığı için sanayi sektöründe çalışanların gelir durumlarında artış gözlemlenmektedir.

[60] "İktisadi Büyüme Ders Notları", http://aofiktisat.blogspot.com.tr/2013/04/2013-iktisat-4-snf-iktisadi-buyume-1234.html , (Erişim Tarihi: 01.01.2017)

✓ Çalışma süreleri üzerinde etkisi vardır. Sanayinin gelişmesiyle makineleşme artmış ve insan gücüne yani emeğe olan ihtiyaç azalmıştır. Emeğin yerine daha hızlı yapan makineler almıştır. Makine kullanmak daha hızlı sonuç vermiş ve verimlilik daha büyük oranda olmuştur.

✓ Yatırımların ve üretimin arttırması yanında sanayileşmenin gelişmesiyle olumsuzluklar da ortaya çıkmıştır. Sanayileşmeyle birlikte makineleşmenin çoğalması fabrika gibi tesislerde de artış olmuştur.

2.1.4. İktisadi Büyümenin Ölçülmesinde Kullanılan Kriterler

İktisadi büyümenin ölçülmesinde kullanılan birçok kriter vardır.[61]

2.1.4.1. Gayri Safi Milli Hâsıla

Gayri Safi Milli Hasıla, bir ülkede belli bir zaman içerisinde gerçekleşen iktisadi çalışmaların sonuçlarını gösteren bir kavramdır.[62]

Gayri Safi Milli Hasılayı veren eşitliği tüketim, yatırım ve hükümet harcamalarının toplamı şeklinde yazmak mümkün olmaktadır.

GSMH = C + I + G

Dış ticaret açısından bakıldığında; ödemeler dengesinde oluşan farkı (ihracattan ithalatın çıkarılmasıyla oluşan fark) yukarıdaki eşitliğe eklenmesi gerekmektedir;

GSMH = C + I + G + (Ex - Im)

2.1.4.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GSYİH, hesaplaması yapılan ülkenin içinde yani sadece o ülkenin sınırları kapsamında genel olarak bir yıl boyunca üretilmiş olan hizmetlerin ve malların piyasadaki fiyatlarıyla değerlendirilmesidir. Burada belirleyici husus, üretimin bir ülkenin sınırları içerisinde yapılmış olmasıdır. Yani, üretime katılan üretim faktörlerinin milliyeti dikkate alınmamakta, ilgili üretim faktörleri hangi ülkeye ait olursa olsun o an bulunduğu ülkede üretilmiş olması gerekmektedir. Hem ilgili ülkeye ait üretim faktörleri hem de başka ülkeye ait üretim faktörlerinin bulunduğu ülke sınırları içerisinde ürettiği değerlerin toplamı dikkate alınmaktadır.[63]

Günümüze bakıldığında ekonomik hesaplamalarda GSMH' dan ziyade GSYH tercih edilmektedir. Sebebi, uluslararasında ekonomik bütünleşmenin yoğun olması

[61] Yalçın Acar, **Büyüme Teorileri**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s.7.
[62] Acar, s.8.
[63] Yüksel Bilgili, **Makro İktisat Ders Notları**, İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2014, s.37.

ve ulusların bu bütünleşme durumunda ekonomilerinin sınırları içersinde siyasal sınırların göz ardı edilmesidir.

Diğer nedeni ise GSYH'nin ölçümünün GSMH'nın ölçümüne göre daha kolay olmasıdır. Uluslar arasında ülkelerine giren ve çıkan faktör gelirleri farklı olabilmektedir. Çünkü, bir ülke kendi üretim faktörlerini yabancı ülkede elde ettiği zaman kazandığı gelirle, kendi ülkesinde üretim faktörünü elde ettiği zaman kazandığı gelir birbirinden farklı olmaktadır. Bu elde edilen iki gelir arasındaki farka, net dış faktör geliri denilmektedir.

Net dış faktör gelirinin belirlenmesi istatistiki olarak zor olmakta ve GSMH'nın hesaplanmasında güçlükler ortaya çıkmaktadır. Bütün bu nedenler dışında GSYH bir ülkenin iş imkanları sağlaması konusunda ülke ekonomisini istihdam gücünü temsil etmekte oldukça iyi olduğu da bir neden olarak gösterilmektedir.[64]

2.1.4.2.1. Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın Hesaplanma Yöntemleri

GSYH hesaplanma yöntemleri üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; üretim yöntemi, harcama yöntemi ve gelir yöntemi.

- ✓ Üretim Yöntemi: Fiyatların ve miktarların çarpılması sonucu bulunmaktadır. Ekonomide bir yıl içerisinde üretilen tüm hizmetlerin ve tüm malların miktarları, yine bu mallar ve hizmetlerin fiyatları dikkate alınarak çarpılmaktadır. A firması x malını üretirken, B firması da x malını üretebilir. Bu yöntemde esas alınan farklı firmaların ürettiği aynı malın son halidir. Nihai halindeki değerlerinin ölçülmesiyle bulunmaktadır.
- ✓ Harcama Yöntemi: Üretim yönteminde mal ve hizmetlerin üretilmesi sonucunda bir hesaplama yapılmakta iken; harcama yönteminde üretilme aşamasındaki harcamaların hesaplamaları yapılmaktadır. Ve bu harcamaların toplamından oluşan bir yöntemdir.
- ✓ Gelir Yöntemi: Bir önceki yöntemlerde de belirtildiği üzere geliri elde etmenin yollarından biri üretim faktörleri olan emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimciliktir. Bunlardan elde edilen sonuç geliri vermektedir. Emeğin karşılığında alınan ücret, sermayenin karşılığında alınan faiz, doğal kaynakların karşılığında

[64]Günsoy ve diğerleri, s.6.

alınan rant ve girişimcilerin elde ettikleri karlar gelir olarak adlandırılmaktadır. Bu gelirlerin toplanmasıyla GSYH'ya ulaşılmaktadır.[65]

2.1.4.2.2. Gayrisafi Yurtiçi Hâsılanın Ölçemediği Faaliyetler Nelerdir?

Ekonominin büyüme seyrinin gözetilmesinde kullanılan GSYH hesaplanmasında bazı faaliyetler ölçülememektedir.

✓ Piyasalarda görülmeyen üretim söz konusudur ve bu üretime hane halkı üretimi denir. Üretim faaliyetlerinin piyasada işlem görmemesinden dolayı reel GSYH hesaplamasında yer almamaktadır. Örneğin, ev ve el işi yapmak, yemek yapmak ve tamirat yapmak gibi faaliyetler piyasada herhangi bir işlem görmektedir.

✓ Nüfustaki değişmeler de dikkate alınmalıdır. GSYH yapılırken var olan üretimi nüfusa paylaştırmak gerekmektedir. Bu yüzden hesaplamaları yaparken nüfusun büyüklüğü göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla kişi başına reel GSYH hesaplanırken nüfusun net biliniyor olması gerekmektedir.

✓ Kayıt dışı iktisadi faaliyetler de mevcuttur. Ancak, kayıt dışı faaliyetler kayıt altına alınamadığı için reel GSYH hesaplamalarına dâhil edilememektedirler. Uyuşturucu üretimi ve dağıtımı, asgari ücretten daha düşük bir ücretle çalıştırılan yasadışı işgücü kullanılarak yapılan üretimi ve gelir vergisi ödemekten kaçınmak için nakit parayla yapılan işler kayıt dışı iktisadi faaliyetlere girmektedir.

✓ Boş zaman, iktisadi refahımıza ve yaşam standardımıza katkı sağlayan iktisadi bir mal olarak nitelendirilebilmektedir. Üretim arttığı hâlde çalışma saatlerinin artmaması boş zamanın sabit kaldığını göstermektedir. Hatta boş zamandaki bir artışın insanların refah düzeyleri üzerinde önemli bir etkisi vardır. Aynı reel GSYH daha kısa bir zaman dilimi içerisinde üretilebiliyorsa insanların boş zamanlarının refahının arttığından söz edilebilmektedir. Fakat reel GSYH boş zamandaki artışı ölçememekte, yalnızca refahını arttığı ya da artmadığı yönünde yorum yapılmasına olanak tanımaktadır.

✓ Mal ve hizmetler üretilirken bir üretim sürecinden geçmektedirler. Bu süreç içerisinde hangi koşullarda, ne kadar miktarda üretilip ve nasıl bir seyir izlediği gözlenmektedir. Dışsallıklar bu durumda ortaya çıkmaktadır. Dışsallık bir ekonomide üretim ya da tüketim faaliyetlerinin diğer bir ekonomiyi olumlu ya da olumsuz etkilemesi demektir. Temel olarak bakıldığında dışsallıklar fayda ya da

[65] AÖF Ders Notları, İktisadi Büyüme, http://aofnotlar.blogspot.com.tr/2015/03/iktisadi-buyume-1-unite.html (Erişim Tarihi:22.01.2017)

zarar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ekonomik birim faaliyetinden dolayı fayda sağlar ve diğer ekonomik birimlerin de yararlanmasına sebep olursa bu pozitif dışsallıktır; ancak ekonomik birim bir diğer ekonomik birimlerin zararına neden olursa buna negatif dışsallık denilmektedir.

Bazı değerler GSYH hesaplamalarında yer almaktadır. Örneğin, ulusal üretim artarken çevre kirliliği de artmaktadır. Bu olağan çevre kirliliğinin maliyeti üretim değerinden indirilmemektedir. Her ne kadar bu değerler ölçülemese de refahın seyrinin gösterilmesi konusunda GSYH hesaplarının faydası bulunmaktadır.[66]

2.1.4.2.3. Satın Alma Gücü Paritesine Göre GSYH

SGP, iki ülke arasında fiyat düzeyleri ile döviz kurları arasındaki ilişkinin nasıl belirlenmesinde kullanılmaktadır.[67]

Her ülke aynı para birimini kullanmadığı için özellikle ülkelerarası ihracat ve ithalatta para birimi uyumsuzluğundan dolayı sorun yaşanmaktadır. Bu sorunun yok olması için ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırmak en iyi çözüm olmaktadır. Ülkelerin para birimlerinin farklı olması satın alabilme güçlerinde de farklılıklar meydana getirecektir.

Satın alma gücü paritesi, bu farklılıkların eşitlenmesini sağlamaktadır. Bu parite uluslararası eşitliliği sağladığı için Dünya Bankası'nın gelir hesaplamalarını gerçekleştirmektedir. Bu hesaplamalar yapılırken, Gayrisafi Ulusal Gelir (GNI) kullanılmaktadır. Dünya Bankası, hesaplamaları ABD' yi baz alarak yapmaktadır. Hesaplama esnasında baz aldığı GNI ile paritede kullandığı GNI değerlerini eşit tutarak hesaplamaktadır. [68]

2.1.4.3. Mutlak Büyüme

Mutlak büyüme hesaplanırken sabit fiyatlar dikkate alınmaktadır. Bu büyüme GSYH veya GSMH'daki değişmeyi her ulusun kendi parası cinsinden ölçmektedir. Örneğin bir ülkenin GSYH'sındaki mutlak büyümesi;

$$\Delta GSYİH = GSYH_{t+1} - GSYH_t$$

[66] Günsoy ve diğerleri, s.8.
[67] Senem Kurt Topuz, "Ülkelerin Küreselleşme Demokrasi Ve Ekonomik Büyüklük Göstergeleri İle Cinsiyet Temelli Gelişme Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt:18, Sayı:3, 2016, s.784,786.
[68] Mahfi Eğilmez, "Kendime Yazılar", http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/satnalma-gucu-paritesi-nedir.html (Erişim Tarihi: 22.01.2017)

Formülden de anlaşılacağı üzere, ikinci dönem gelirinden birinci dönem gelirinin çıkarılmasıyla mutlak büyüme bulunmaktadır. Sonuç büyümedeki değişimi göstermektedir. Hesaplama yapılırken, dönemlerin sonunda hesaplanan gelirin kullanılması gerekmektedir. Her ülkenin kendi para birimiyle bu hesaplama yapıldığı için, değişim her ülkenin ulusal parası cinsinden yorumlanmaktadır.

✓ $GSYH_{t+1} > GSYH_t$ ise $\Delta GSYH>0$ olur ve bu dönemin GSYH'sı bir önceki döneme göre daha büyükse GSYH'daki değişimin sıfırdan büyük olduğunu göstermekte; ve bu durumda da ekonominin büyüdüğü yönünde yorumlanmaktadır.

✓ $GSYH_{t+1} < GSYH_t$ ise $\Delta GSYH<0$ olur ve ve bu dönemin GSYH'sı bir önceki döneme göre daha küçükse GSYH'daki değişimin sıfırdan küçük olduğunu göstermekte; ve bu durumda da ekonominin küçüldüğü yönünde yorumlanmaktadır.[69]

2.1.4.4. Büyüme Hızı

Büyüme hızı ise mutlak büyüme gibi aradaki farkla değil de iki dönem arasındaki farkın bir önceki döneme bölünmesiyle oluşmaktadır. Ve bu hesaplama mutlak büyümede olduğu gibi sabit fiyatlarla hesaplanmış olmalıdır. Mutlak büyümeden farkı, sonuçlar yüzdesel olarak hesaplanıp yorumlanmaktadır. Bu hesaplamada;

$$\frac{\Delta GSYH}{GSYH_t} = \frac{GSYH_{t+1} - GSYH_t}{GSYHt}$$

formülü kullanılır. Eğer;

✓ Çıkan sonuç yani büyüme hızı sıfırdan büyük ise (Büyüme hızı > 0) ekonominin büyüdüğü yönünde yorum yapılmaktadır.

✓ Çıkan sonuç yani büyüme hızı sıfırdan küçük ise (Büyüme hızı < 0) ekonominin büyümediği yönünde yorumlanmaktadır.

Bu formül, uzun dönemler arasındaki hesaplamalarda geçerli olmamakta, ardı ardına gelen iki dönem ya da aralarında bir dönem bulunan iki gözlem kullanılarak hesaplama yapılmaktadır. Uzun dönemleri dikkate almadığı için kısa dönemdeki büyüme hakkında bilgi vermektedir. Buna brüt kalkınma hızı denilmektedir. Bu hız

[69] İlkin Baray ve diğerleri, İktisadi Büyüme Ders Notu, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014, s.12.

ülkelerin üretim gücü hakkında bilgi vermektedir. Sadece ekonomisinin büyüyüp büyümediği konusunda nicel bir bilgi sunmakta, ancak toplumsal refahın nasıl geliştiği konusunda nitel bir bilgi verememektedir.[70]

2.1.4.5. İnsani Gelişme İndeksi

İnsani gelişme endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiştir.[71] Bu endeks insani gelişme kavramının sayısal ifadesidir. Bu endeksin belirlenmesinde yaşam süresi, eğitim ve gelir düzeyi dikkate alınmaktadır.[72] Endeks hesaplamaları büyüme ve kalkınma konusunda yardımcı olmaktadır. Hem ekonomik boyutlar hem de ekonomik olmayan boyutlar ile ölçülebilmektedir. Ulusal ve uluslararası kıyaslamalar yapmaktadır. Belli verilere ve belli istatistiklere dayandırılmaktadır.[73]

Bu endeks her yıl bir rapor halinde düzenlenip yayınlanmaktadır ve insani gelişimi etkileyen bir konu üzerinde odaklanmaktadır. Bu rapora göre insani kalkınmanın amacı, şuandaki ve gelecekte ortaya çıkacak nüfusun potansiyellerinin geliştirilmesi için buna uygun ortamlar oluşturmaktır. [74]

Rapor, 2010 yılında insanı gelişmenin sürdürülmesi, kırılganlıkların azaltılması ve direncin inşa edilmesi şeklinde bir tema ileri sürmüştür. Bu temayla insani gelişmenin süreklilik gösterdiği ancak bazı kırılganlıkların bu gelişme üzerinde olumsuz etki yaptığını ve bunun için direnç geliştirmek gerektiği üzerinde durmuştur. Aslında endeksin baz aldığı dayanak noktası, kişi başına düşen gelir olmuştur. Ancak kişi başı gelirin tek başına gelişmişliği üstlenmekte yeterli olmayacağını kabul etmiş ve bunun yanı sıra sağlık ve eğitim verileri üzerine de odaklanarak bu konularda da dikkati çekmiştir. [75]

---

[70] Baray ve diğerleri, İktisadi Büyüme Ders Notu, Dokuz Eylül Üniversitesi

[71] Burak Sertkaya ve Günay Özcan, "Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Değerlendirme", **Bulletın Of Economıc Theory And Analysıs**, Cilt:2, Sayı:1, 2017, s.70.

[72] İlkay Dilber ve Aslıhan Kocaefe Cebeci, "Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeks Değerinin 2011-2012 Karşılaştırması" , **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, 2014, s.131.**

[73] Arda Akçiçek, "2014 İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye'nin İnsani Gelişme Performansı", **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 2015, s.5,6.

[74] Ece Demiray Erol, "İnsani Gelişme Yaklaşımı Doğrultusunda Beşeri Kalkınmanın Boyutları: Gelişmekte Olan Ülkeler", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 2011, s.100.

[75] Akçiçek, s.5.6.

2.2. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Faktörler

Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler beş başlık altında toplanmaktadır.[76]

2.2.1. Emek Faktöründeki Artışlar

Bir ülkede nüfus artarsa otomatik olarak emek faktörü de artmaktadır. Eğer emek faktöründe nicel bakımdan artış sağlanmak istenirse işte o artan nüfusun eğitilmesi gerekmektedir. Çünkü daha iyi eğitilmiş bir insan ve dolayısıyla bir toplum çok daha verimli bir emek gücü demektir. Emek gücünün verimli kullanılması da daha çok üretim yapılabilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu konuda yapılan araştırmalara bakıldığında, eğitim düzeyi ile gelir arasında pozitif bir korelasyonun olduğu da ortaya konulmaktadır.

2.2.2. Fiziksel Sermaye Artışları

Ekonomik büyümenin sağlanması için fiziksel sermayenin varlığına ihtiyaç vardır. Fiziksel sermayenin artması için de yatırımlara, yatırımlar için tasarruflara gereksinim duyulmaktadır. Bir ülke ekonomik büyümede başarılı olması için, milli gelirinden tasarrufa ve dolayısıyla yatırıma daha fazla pay ayırması gerekmektedir. Daha fazla pay ayırması durumunda, üretim kapasitesi artmaktadır.

2.2.3. Doğal Kaynakların Geliştirilmesi

Bir ülke doğal kaynaklarını göz ardı etmemelidir. Önemli yer altı kaynakları olan petrolü ve doğalgazı meydana çıkarmak, tarımsal faaliyette verimliliğin artması için toprağın ekilip biçilme usullerinin yenilenmesi ve sulu tarıma geçilmesi, elektrik ihtiyacını karşılayacak barajların yapılması gibi doğal kaynakların geliştirilmesi çabaları ekonomik üretim kapasitesini arttırmakta ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır.

2.2.4. Girişimcilik

Bir ülkede girişimcilik ve girişimci sayısı ne kadar artarsa, girişimcinin önündeki bürokratik engellerinin azaltılıp onlara destek verilmesiyle üretim ve ticaret faaliyetleri de o derece artar.

2.2.5. Teknolojideki Gelişmeler

Üretim gerçekleştirilirken araç ve gereçler, aletler ve bilgiden faydalanılmaktadır. Teknoloji gelişirse üretimin arttırılmasında kullanılan faktörler de olumlu bir şekilde etkilenmekte ve verimliliğin artması konusunda yardımcı

[76] Tümay Ertek, **Makroekonomiye Giriş**, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2008, s.388,389.

olmaktadır. Her ne kadar teknoloji dışarıdan ithal edilebilirse de, bir ülkenin uzun dönemli büyümeyi sağlayarak ekonomik açıdan güçlü olabilmesi için kendisinin de teknoloji geliştirmesi gerekmektedir.

2.3. İktisadi Büyüme Modelleri

Başlangıcı Klasik İktisatçılar olmak üzere günümüze kadar gelen birçok büyüme teorisi vardır. Bu büyüme teorilerinde yeni teknolojiler ve inovasyonlar önemli yer tutmaktadır.[77]

2.3.1. Geleneksel (Klasik) Büyüme Modelleri

Klasik büyüme teorisi iktisat literatüründe büyük ses getirmiş bir akımdır. 18.yy sonlarından başlayarak 19.yy başlarına kadar devam eden Klasik iktisadi düşüncenin ileri gelenleri; Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, J. StuartMill, J. Baptiste Say olmuştur. Akım, bu iktisatçılar tarafından geliştirilmiş olsa da kurucuları Adam Smith ve David Ricardo olduğu belirtilmektedir.[78]

Uzun dönemlerde bölüşümün nasıl ilişkilendirildiğini açıklayan geleneksel büyüme modelleri, büyümenin ilk modeli olması konusunda önem taşımaktadır.[79]

2.3.1.1. Adam Smith

Klasik okulun babası olarak bilinmektedir. Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith'e göre ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde beş ana unsur söz konusudur. Bunlar aynı zamanda ekonomik büyüme için birbirlerini harekete geçiren unsurlardır. Bu unsurlar; piyasa ölçeği, mübadele etme gücü, işgücünün verimliliği, iş bölümü ve sermaye birikimidir. Smith 'e göre emeğin verimliliğini artıran süreç ve emeğin itici gücünü oluşturan iş bölümüdür.[80] İş bölümü tekniksel olarak ilerlemeye, üretim artışına ve özellikle sermaye birikimine yol açmaktadır.[81]

---

[77] Ahmet Gülmez ve Fatih Yardımcıoğlu, "OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi(1950-2010)", **Maliye Dergisi**, Sayı:163, 2012, s.336.

[78] Arif Özsağır, "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği", **KMU İİBF Dergisi**, Cilt:10, Sayı:14, 2008, s.4.

[79] İlkay Dilber ve Hüseyin Karakayalı, **Ekonomik Büyüme Ve Kalkınma Teorileri,** Emek Matbaacılık ve Yayıncılık, Manisa, 2013, s.67.

[80] Onur Dündar, **Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Ekonomisi İçin Riskler Ve Sakınma Stratejileri,** İstanbul, 2013, s.50,51.

[81] Mehmet Feridun Sezer, "İktisat Biliminin Gelişiminde Büyük Bir İktisatçı", file:///C:/Users/USER-PC/Downloads/iktisat.pps (Erişim Tarihi:13.02.2017)

Adam Smith için büyüme bazında işbölümü ve işgücünün verimliliği önem taşımaktadır. İşbölümü toplumda önemlidir. Özellikle bireylerin çalıştıkları imalat sanayilerinde izlemiş olduğu seyri, işlenişi hakkında örnek vererek önemini daha iyi kavramakta fayda vardır.[82]

Adam Smith denildiğinde genelde ilk akla gelen toplu iğne örneğidir. Bolluğun işbölümünden doğduğu tezini bu örnekle açıklamıştır. Smith özellikle imalat sanayindeki işbölümüne dikkat çeker ve ona göre, bir işçi tüm emeğiyle çalışıp ancak bir günde sadece bir toplu iğne yapabilir. Fakat bir toplu iğne yapımını sadece tek işçiye yüklemekle üretimin artması beklenemez. Bunun içindir ki, toplu iğnenin yapım aşamalarında ayrı ayrı işçi bulunması gerekir. Burada asıl belirtilmek istenen işbölümünün sağlanmasıdır.

Örneğin bir işçi teli gerer, bir başka işçi düzeltir, diğeri keser. Dördüncü işçi ucunu sivriltir, beşincisi toplu iğne ucunun topunu takmak içsin topun tepesinin ezilme işlemini yapar; ki sadece topunun yapılması bile iki ya da üç aşamadan geçmektedir. Ardından bunu iğneye takmakta başka bir işlemdir; toplu iğnelere renk vermek de başka bir işçiye verilmesi gerekir. Böylece işlem hızlanmış olur.

Sermaye birikimi ise ekonomik büyümenin en önemli unsurlarındandır. Smith'e göre sermaye tasarrufla artar. Eğer sermayenin olduğu yerde israf ve ekonomik açıdan kötü yönetim söz konusuysa sermaye bu durumdan olumsuz etkilenir.

Smith sermayeye sadece toplum açısından değil, birey açısından da bakmıştır. Bir birey gelirinden arttırıp sermayesine eklediği zaman sermayeyi ya daha çok üretken olan kişinin geçiminin sağlanmasıyla kullanmış olur ya da bunu faizle veya kardan pay almak şartıyla başka bir kişiye ödünç vererek onun böyle yapmasına imkan tanımış olur. Ve bu durumda doğal olarak ekonominin büyümesine katkı sağlar.

2.3.1.2. David Ricardo

Klasik büyümeye ilk katkıyı sağlayan Adam Smith ise bu akıma en büyük katkıyı verenlerden biri de şüphesiz David Ricardo'dur. Ekonomik büyüme açısından Ricardo incelendiğinde; en önemli varsayımları dikkati çekmektedir. Ona göre, ekonomik büyümenin rant ve ücretler olmak üzere iki ayağı vardır.

[82] Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, (Çev.,Metin Saltoğlu), Palme Yayıncılık, Ankara, 2009, s.7.

Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek üzere atılan ilk adımda tarımsal üretim sadece birinci kaliteye sahip verimli topraklar üzerinde yapılmaktadır. Ancak talep gittikçe artmakta ve bu artan talebe cevap verilmesi gerekmektedir. Atılan diğer adımlarda bu talebe cevap vermek için daha düşük kalitedeki topraklar üretime açılmaktadır. Bu toprakların üretime açılmasıyla bir kavram karşımıza çıkmaktadır: azalan verimler kanunu. Bu kanun elimizdeki iki şeyden birinin yararını daha fazla görmek için diğerinden o miktarda vazgeçmek anlamına gelmektedir. Bu kanuna göre, tarımsal üretimde artışın sağlanması için daha az kaliteye sahip topraklarda üretim yapmak yerine belli kalitedeki topraklar üzerine emek harcama yoluna gitmek daha mantıklı olmaktadır. Ancak bu durumda yoğun bir şekilde azalan verimlerin oluşmaktadır.

Sonuç olarak farklı verimliliği olan topraklarda aynı emek miktarında eşit olmayan hasıla miktarları ortaya çıkmaktadır. İşte aynı emeğin kullanılması halinde ortaya çıkan bu fark Ricardo'ya göre topraktan elde edilen kira bedeli olarak adlandırılan rant şeklinde o toprağın sahibine ödenmektedir. Üretimin daha da artmasıyla iktisadi büyüme açısından öneme sahip rantın toplam hasıla içindeki payı da artmaktadır.

Ricardo'ya göre iktisadi büyümenin bir diğer önemli unsuru olan ücretler konusunda iki önemli kavram mevcuttur. Bunlar; emeğin piyasadaki fiyatı ve doğal ücretin düzeyleri.[83]

2.3.1.3. Thomas Malthus

Malthus nüfus politikasını ilk savunan iktisatçı olarak bilinmektedir. Malthus'a göre yüksek bir gelir düzeyine sahip olmak daha fazla çocuk sahibi olmaktan geçmektedir. Ona göre, kişi başına düşen gelirin artmasıyla nüfus artmakta ve ölüm oranları düşmektedir.[84]

Ayrıca Malthus'un büyüme teorisinde, sağlıktaki iyileşmeler nüfusun azalmaması bakımından önemlidir ancak, sağlık alanında var olan bir gelişme ölüm oranlarını azaltmakta ve kişi başına düşen çıktıyı da düşürmektedir.

Malthus'a göre bu durumda sağlıkla ilgili her türlü iyileşmenin yapılmasının, hastalıkları tedavi eden ilaçların bulunup piyasaya sürülmesinin, sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasının pek bir anlamı yoktur. Gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik

[83] Erdal Ünsal, **İktisadi Büyüme**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2007, 1.Basım, s.53-59.
[84] Eda Bozkurt, Serap Bedir, Dilek Özdemir ve Erol Çakmak, "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye", **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, s.26.

devletlerin uyguladıkları politikalar, ölüm oranını azaltarak, kişi başına çıktıyı azaltmaktadır.

Bunun yanı sıra, gelir dağılımındaki iyileşmeler, teknoloji alanında gelişmeler ve bunlarla ilgili politikaların büyüme üzerindeki etkili olduğunu savunmuştur. Malthus'un büyüme teorisinde, teknolojik gelişmelerle ilgili politikaların büyüme üzerindeki etkilerine yönelik düşünceleri de çok önemlidir.

Teknolojik gelişme olumlu bir etki yaptığı için kişi başına çıktı üzerinde bir etkisi yoktur. Çünkü, uzun dönemde teknolojik gelişmeyle birlikte artan üretim ve hasıla ile nüfusun da aynı oranda artması sonucunda kişi başına çıktıda ve kişilerin refah seviyelerinde bir değişiklik olmamaktadır.[85]

2.3.1.4. Karl Marx

Marx'ın büyüme hakkındaki teorisinde, kapitalizm sisteminden yola çıkmaktadır. Herhangi bir durgunlaşma süreci olmaksızın devamlı büyüme olacağını ileri sürmektedir. Büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak için de yeniden üretime dikkat çekmektedir. [86]

Marx'ın yaşamış olduğu dönemdeki liberal etkiler, düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle Sanayi Devriminden sonra kapitalizmde yaşanan sorunlar, işçilerin çektiği sefalet ve ortaya çıkan krizler Sosyalist sistemin oluşmasına neden olmuştur. Marx da bu Sosyalist sistemi benimsemiştir. Ancak her ne kadar bu sistemi savunsa da kapitalizmden de etkilenmiştir. Marx, çalışan kişilerin çok uzun saatler çalışmalarına rağmen düşük ücretler almalarından yakınmıştır.

Ona göre bu düşük ücretlerin verilmesi sayesinde kapitalistler kar elde etmektedir. Ancak Marx'a göre bu ücretlerin oranını belirleyen kapitalistler değil, iş arayanlardır. Kapitalist süreç içinde daha fazla kar elde etmek isteyen kapitalistler, rekabet etmeye başlamaktadır.[87] Onların kendi aralarındaki rekabet yeni yatırım yapmayı ve teknolojide ilerlemeyi gerektirir. Bu sermayenin yoğun olduğu tekniklere geçişin kanıtıdır.

Sermaye yoğun tekniklere geçiş teknolojinin geliştiğinin önemli bir parçasıdır.[88] Kapitalistler bu rekabet ortamında kendilerini güçlü tutmak adına daha

[85] Ünsal, s.58,59.
[86] "Karl Marx'ın Büyüme Teorisi", http://stratejikanaliz.com/karl-marksin-buyume-teorisi/ (Erişim Tarihi: 13.04.2017)
[87] "Karl Marx'ın Büyüme Teorisi", https://www.facebook.com/ekonomiktisat/posts/883906601645995 (Erişim Tarihi: 13.04.2017)
[88] "Büyüme Teorilerine Genel Bakış", http://idari.cu.edu.tr/sanli/gelisme3.pdf (Erişim Tarihi:22.01.2017) s.39-43.

fazla emek ve sermaye istemektedirler. Bu durumda üretimin artmasıyla büyüme de olumlu etkilenmektedir. Sonuç olarak, Marx'ın büyüme hakkındaki teorisinde, kapitalizm sisteminden yola çıkılmaktadır. Marx, herhangi bir durgunlaşma süreci olmaksızın devamlı büyüme olacağını ileri sürmüştür. Büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak için de yeniden üretime dikkat çekmiştir. [89]

2.3.1.5. Joseph Schumpeter

Joseph Schumpeter, Marx'ın düşüncelerinden etkilenmiştir. Fakat bir farkı vardır. Schumpeter, kapitalizmin yıkılmayacağını ileri sürmüş, bu sistemde ortaya çıkan hasıladaki artışın işçilerin refahında olumlu bir etkiye neden olacağını savunmuştur.

Büyümeyle ilgili olan düşüncelerinde iki kavram karşımıza çıkmaktadır. İlki yenilik, yeni kaynaklara ulaşılması ve tekniksel anlamda ilerlemedir. Tekniksel açıdan yenilikler uzun dönemlerde denge durumlarındaki değişimlerde ve sistemlerin gelişmesinde oldukça önemlidir.

Schumpeter'e göre, yenilik kavramı hiç bilinmeyen bir malın keşfedilmesi ya da var olan malın yeni türlerinin bulunması, üretim yapmak için kullanılacak olan yeni üretim tekniklerinin bulunması, bilinmeyen bir piyasa keşfi, farklı bir hammadde ve mamul ortaya çıkarılmasıdır. İkincisi ise girişimciliktir. Girişimciler kendilerini geliştirme, rakiplerinden önde olma arzusu ve kar elde etme isteği içinde oldukları için risk alarak yeniliğe adım atabilmektedirler. Bu da ekonomik gelişmelerin ortaya çıkabileceği anlamına gelmektedir.[90]

Schumpeter kapitalizmi bitmeyecek olan yaratıcı bir yıkım olarak ifade etmiştir. Bu sistemde yer alan firmalar yenilik peşindedir. Yeni yöntemler, yeni üretimler, yeni girdileri aramaları yaratıcı olan süreci içermektedir. Bu sistem, devamlı tekelin var olduğu bir teknoloji üzerine hakimdir. Bu teknolojinin var olması artan üretimleri ve hızla artan refahı da beraberinde getirmektedir. Firmalarda teknolojik ilerleme konusunda sürekli rekabet eder hale gelmektedir. Bu durum ekonominin büyümesini tetiklemektedir.[91]

---

[89] "Karl Marx'ın Büyüme Teorisi", http://stratejikanaliz.com/karl-marksin-buyume-teorisi/ (Erişim Tarihi: 13.04.2017)

[90] "Schumpeter'in Büyüme İle İlgili Görüşleri", http://stratejikanaliz.com/karl-marksin-buyume-teorisi/ , (Erişim Tarihi: 13.04.2017)

[91] "Büyüme Teorilerine Genel Bakış", http://idari.cu.edu.tr/sanli/gelisme3.pdf (Erişim Tarihi:22.01.2017) s.45-48.

2.3.2. Dışsal Büyüme Modelleri

2.3.2.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Keynes paranın, faizin ve istihdamın genel teorisini anlattığı kitabında kaynakların tam ve etkin kullanıldığı hiçbir atıl kaynak bulunmadığı tam istihdamdan bahsetmiştir. Tam istihdama erişmek için ekonomide devletin sözünün geçmesi gerektiğini savunmuştur. Toplam talebi ele alan Keynes, kısa dönemli açıklamalarda bulunmuştur. Uzun döneme ait açıklamaları Harrod ve Domar gerçekleştirmiştir. Her ikisi de ayrı ayrı çalışmalar da bulunmuş olsalar bile aynı kanıya ulaştıkları için literatüre Harrod-Domar büyüme modeli olarak geçmişlerdir. Model sadece hane halkını ve firmaları içerdiği için basit bulunmuş, güvenilirliği rahat bir şekilde tespit edildikten sonra kalkınmada önemli rol oynamıştır.[92]

Harrod-Domar büyümenin nasıl sürdürülebilir olması konusunda araştırmalarda bulunmuşlardır. Bu sebepten dolayı optimum büyüme hızı üzerinde durmuşlardır.[93]

2.3.2.1.1. Harrod Büyüme Modeli

Harrod'da Büyüme Hızları:[94]

- ✓ Gerekli Büyüme Hızı

Planlanan yatırımlarla tasarrufların birbirine eşit olduğu büyüme hızıdır. Özellikle girişimcileri memnun edecek bir durum olan bu eşitleme de girişimciler tasarrufları ya da yatırımlarında herhangi bir değişiklik yapmaya gerek duymayacaklardır.

- ✓ Gerçek Büyüme Hızı

Yüzde olarak hesaplanır ve ekonomide dönem sonlarında ortaya çıkar. Ulusal gelirin dönem sonunda yüzde kaç arttığını gösterir.

- ✓ Doğal Büyüme Hızı

Teknolojik gelişmenin hızıyla nüfustaki artışın toplanmasıyla bulunmaktadır.

Gerekli büyüme ile gerçek büyüme hızının eşit olması Keynes'in tam istihdamına benzetilebilmektedir. Nasıl ki, tam istihdam durumunda atıl hiçbir kapasite yok ise ve her üretim faktörü tam ve etkin kullanılıyorsa bu eşitlik olduğunda da aynı şeyler söz konusu olmaktadır.

---

[92] Brian Snowdon ve Howard R.Vane, **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**, (Çev., Barış Kaplamacı), Efil Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 2012, s.530-531.
[93] Hasan Gürak, **Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006, s.87.
[94] Dilber, s.83,84.

Üretim için yapılan planlar gerçekleşmektedir. Yapılmış olan üretimin de tamamı satılıp verimlilikte artış sağlanmaktadır. Ancak eşitsizlikte bir sorun çıkması durumu olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Gerekli olan büyüme hızı gerçekleşmiş olan büyüme hızından büyük ise, planlanmış gelir seviyesine ulaşılamamış demektir. Ekonomide durgunluk söz konusu olmaktadır. Gerekli olan büyüme gerçekleşmiş olan büyümenin hızından küçük ise, tam ters olarak ekonomide planlanmış yatırımlarda artış söz konusudur.[95]

2.3.2.1.2. Domar Büyüme Modeli

Bu model, yatırımların ikili (dual) yapısından hareketle açıklanmaktadır:[96]

2.3.2.1.2.1. Yatırımların Kapasite Arttırıcı Etkisi

Klasikler yorumladığı için onların özelliklerini taşımaktadır. Klasik iktisatçıların temel varsayımlarından biri tam istihdamdır. Klasiklerden olan Jean Baptiste Say mahreçler kanunu olarak adlandırdığı kanunu ortaya çıkarmıştır. Bu kanun, her arzın kendi talebini oluşturması anlamına gelmektedir. Bunlar dikkate alınarak toplam talep sabit kabul edilmektedir. Bu yüzden, yatırımlar sadece kapasite arttırıcı etkisi göstermektedir.

2.3.2.1.2.2. Yatırımların Gelir Artırıcı Etkisi

Keynes ve Keynes'i savunanlar yorumladığı için onların varsayımlarına dayandırılmaktadır.

Domar, ekonominin büyüme hızını iki kavrama göre açıklamıştır. Bunlar gelirin değişmesiyle tasarrufta meydana gelen yüzdelik değişimi belirten marjinal tasarruf eğilimi ile bir birim daha gelir kazanmak için sermayeye olan ihtiyacın ne kadar olduğunu gösteren sermaye hasıla katsayısıdır.

Ekonomik dengenin korunması yatırımlar ve tasarrufların birbirine eşit olmasıyla sağlanmaktadır. Eşitlik durumunda, marjinal tasarruf eğilimi ve sermaye hasıla katsayısının belirlemiş olduğu oranlarda ekonomi büyümektedir.[97]

[95] Dilber, s.84.
[96] Baray ve diğerleri, Büyüme Teorileri, Ders Notu
[97] Gülten Ülgen, **İktisat Bilimine Giriş**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2014, s.462,463.

2.3.2.1.3. Rostow'un Büyüme Aşamaları

Rostow'un ekonomik büyümeyi gösteren aşamaları toplumdaki ilerlemeyi de yansıtmıştır. Bunlar;

✓ Geleneksel Toplum

Geçim kaynağı tarıma dayandırılmıştır. Bu yüzden kaynakların değerlendirilmesi tarıma dayalı ekonomide yapılmıştır. Toplumda hiyerarşik bir yapı söz konusudur. Değer sistemi kadere dayandırılmıştır. Tarım önemli olduğu için toprak ve arazisi çok olan kişilerde güç toplanmıştır.[98]

✓ Kalkışa Hazırlık Dönemi

Bu aşamada gelişmenin yaşanması için gerekli hazırlıklar yapılmaktadır. Bu aşamada; tarımda ve sanayide üretim artarak verimlilik de artmakta, nüfus çoğalmaktadır. Çoğalan bu nüfusa karşı sağlık ve eğitim ihtiyaçları sağlanmakta, yeni buluş ve icatlar keşfedilmektedir. Kentsel sınıftan sonra aydın fikirlerin yer aldığı sınıf ortaya çıkmaktadır[99].

✓ Kalkış, Uçuşa Geçme

Köklü değişimlerin yaşandığı aşamadır. Bu aşamayı ülkeler kendi dinamizmleri ile gerçekleştirebilmektedir. Fakat, dıştan gelecek olan ihtilal ya da devrimlerin de etkisi büyük olmaktadır. Geleneksel toplumdan sıyrılıp elit toplumun artması sebebiyle özel sektörlerde ve yatırımlarda artış görülmektedir. Rostow, bu aşamada özellikle önder sektör kavramına değinmiştir. Bir ekonomide önder sektörlerin çoğalması büyüme açısında etkili olmaktadır.[100]

✓ Olgunlaşma

Sanayi ürünleri daha çok gelişen sanayi ile artmaktadır. Bu aşamada ağır sanayiler ön plandadır. Çelik sanayi buna örnek verilmektedir. Ticarette de önemli bir artış görülmektedir.[101] Yeni sektörlerin oluşumu gözlenmektedir. Endüstriyel açıdan yaşanan gelişimle birlikte ülkelerin uluslararası pazarda da konumunun netleştiği görülmektedir.[102]

---

[98] Zeki Kartal, "Marxist Toplumsal Gelişme Aşamaları İle Rostow'un Gelişme Aşamaları Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 2015, s.237.

[99] Metin Yıldırım ve İbrahim Örnek, "Walt Whıtman Rostow'un Kalkınma Aşamaları Yaklaşımına Göre Gaziantep Ekonomisinin İncelenmesi", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2012, s.3.

[100] "Kalkınma Teorileri", http://ekonomihukuk.com/buyume-kalkinma/kalkinma-teorileri/ (Erişim Tarihi: 14.04.2017)

[101]" İktisadi Gelişme ve Vergilendirme", https://www.slideshare.net/ruzgar/igv-2015-r-kop-2 (Erişim Tarihi: 14.04.2017), s.56.

[102] M.Akif Kara, **Bölgesel Ekonomi Teori ve Politikalar**, Orion Kitabevi, Ankara, 2013, s.71.

✓ Kitle Tüketim Çağı

Ekonomi refah seviyesini en üst düzeye çıkarmış bulunmaktadır. Topluma ise refah toplumu adı verilmektedir. Devlete ise sosyal refah devleti denilmektedir. Bir bireyin almış olduğu gelir düzeyleri yükselmektedir. Gelir dağılımı iyileşmektedir. Yatırım malları oransal düzeyde artmaktadır. Teknolojiyi dışa satma dönemine geçilmektedir.[103]

Şekil 8: Rostow Büyüme Aşamaları

İKTİSADİ KALKINMA

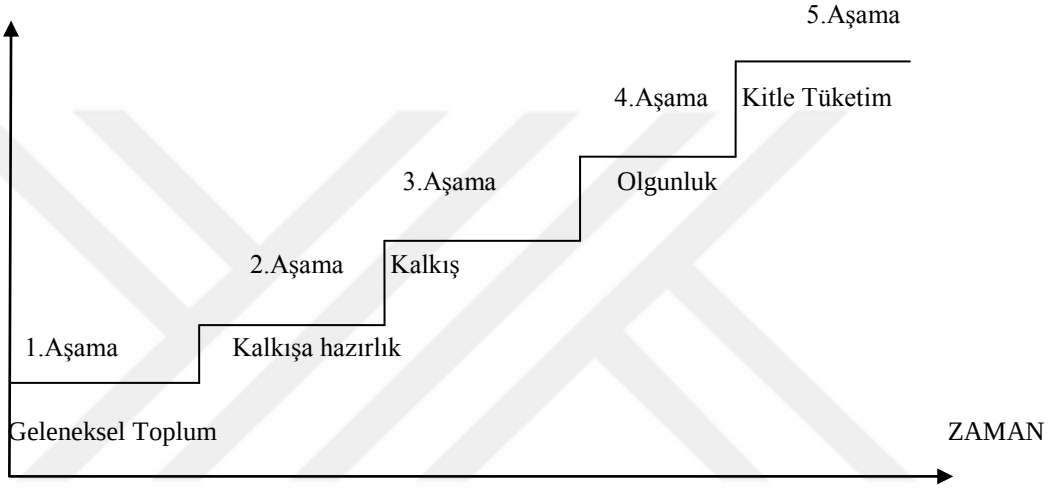

Kaynak: İktisada Giriş, http://www.pratikders.com/ (Erişim Tarihi:13.04.2017)

2.3.3. Neoklasik Büyüme Modelleri

Bu büyüme modelinde nüfusun artışı ve teknolojinin gelişmesi tasarruflar ve yatırımlar açısından önemli olmaktadır. Bu artış ve gelişmeye karşı hem tasarrufun hem de yatırımın, ekonominin büyümesine karşı nasıl tepki verdiğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu teori Robert Solow tarafından ortaya atılmıştır.

Nüfustaki büyümenin ekonominin büyümesini etkilemesi olası ihtimal olmakla birlikte; ekonominin büyümesi nüfusun artışını etkilememektedir. Buna benzer olarak bu teoride de teknolojinin gelişim süreci ekonomiyi olumlu etkileyip büyümesi sağlanmakta; büyümenin yaşanması teknolojiye aynı tepkiyi vermemektedir. Teknolojik gelişmenin yaşanması için şansa ihtiyaç vardır.[104] Bu

[103] Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural, **Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.17.
[104] Hüseyin Ağır ve Mehmet Akif Kara, "Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, 2017, s.214,216.

teoride elden bir şey gelmeyip değişkenler dışarıdan belirlenmektedir. Bu yüzden bu teori dışsaldır denilmektedir.[105]

Tasarrufu fazla olan ve tasarruf miktarlarını gittikçe arttıran ülkelerin gelirleri artmakta, refah seviyeleri yükselmekte ve daha da zengin hale gelmektedir. Tasarrufların artışı da yatırımların artmasını sağlamaktadır. Bu da gittikçe yükselen düzeylerde durağan durum yaşanmasını neden olmaktadır. Tasarrufun bir yıldan daha az bir süreye sahip olan kısa dönemlerdeki artışı büyümeyi sadece tetiklemekte; ancak bir yıldan uzun sürelerde herhangi bir etkisi olmamaktadır.[106]

Neo-klasikler, belli bir gelir düzeyi ile veri olan fiyat miktarı kullanılarak piyasaların bireylerin davranışları üzerinde baskı kurduğunu ortaya koymaya çalışan bir büyüme modeli oluşturmuşlardır.[107] Normatif ortaya konmasının sebebi, etkin olan ve optimal kurulan dengelerin varlığıdır .[108]

2.3.4. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyüme modelleri, Neo-Klasik büyüme modelinden esinlenmiştir. Bu modelin fonksiyonları baz alınmış ve bazı varsayımları değiştirilmiştir. İçsel Büyüme Modellerinde teknolojik gelişme büyük öneme sahiptir. Bu gelişmenin ekonomi için gerekli ve önemli olduğu formel modeller ile gösterilmiştir. Bu modellerin başlamasına sebep olan iktisatçı Romer'dir. İçsellik terimi, hanehalkı, firmalar, devlet gibi ekonomik birimlerin faydalarını ve karlarını maksimum yapmak için uyguladıkları faaliyetlerden ortaya çıkan yenilik olarak tanımlanmaktadır.

İçsel büyüme modelleri incelendiğinde teknoloji hakimiyeti altında çalışmalar yapıldığı görülmektedir. İlk zamanlardaki geleneksel modellere bakıldığında biri tarafından kullanılan malın bir başkası tarafından kullanımı kısıtlı olmaktadır. Oysa bilginin var olduğu ve teknolojik seviyenin ileri düzeyde olduğu büyüme modellerinde böyle bir kısıtlama söz konusu olmamaktadır. Çünkü, bilgi çoğaltılabilmekte, teknoloji kopyalanabilmekte ve sadece bir kişiye değil toplumdaki her bireye eşit fayda sağlayabilmektedir.

O halde, teknoloji de bir mal olarak kabul görürse, teknolojinin üretilmesi için katlanılan faaliyetler, kopyalanması ve çoğaltılması gibi faaliyetleri kimin

[105] İlker Parasız, **Modern Büyüme Teorileri Dinamik Makroekonomiye Giriş,** Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997, s.73.
[106] Oğuz Samet Ceviz, **Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerde Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama**, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2016, s.39.
[107]Bernard Guerrıen, **Neo-Klasik İktisat**, (Çev: Ertuğrul Tokdemir), İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1991, s. 138.
[108]Guerrıen, s.54.

gerçekleştireceği bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü Neo Klasikler de olduğu gibi teknolojik ilerleme kendi kendine olmamaktadır. Neo Klasiklerde teknoloji dışsal kabul edildiği için, teknolojinin bilinçli bir şekilde ilerlemesi gerekmektedir. Bu yüzden, içsel büyüme modelleri ortaya çıkmaktadır.[109]

2.3.4.1. Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) Modelleri

İktisatçı Arrow, öğrenmenin yaparak gerçekleştiği fikrini ortaya atmıştır. İçsel büyüme modellerinde teknolojinin gelişimi Neo Klasiklerde olduğu gibi dışsal kabul edilmiştir. Yani, teknolojik gelişme konusunda hazıra konmayıp, yeniliklere ulaşıp geliştirilmesini savunmuşlardır.[110]

Ar-Ge modellerinde araştırma ve geliştirme ön planda tutulmuştur. Günümüzde de kamu sektöründe ve özel sektörde araştırma geliştirme faaliyetlerinde oluşan Ar-Ge çalışmaları büyük öneme sahiptir. Bu önemle birlikte hem yenilik hem yüksek verimlilik sağlama konusunda ve bilhassa ekonominin büyümesinde oynadığı rol göz ardı edilmemektedir.

Bu konuyla ilgili üç iktisatçı çalışmalar yapmıştır.[111]

2.3.4.1.1. Romer'in Büyüme Modeli

Romer büyüme modelinde, Solow modelinde olduğu gibi teknolojideki gelişme ve yenilikler dışsal kabul edilmeyip, aksine içselleştirilmiştir. Şirketlerin ana amacı karlarını maksimum yapmaktır. Bunun için, şirketler belli araştırma ve geliştirme yaparak Ar-Ge yatırımlarını arttırma yoluna gitmektedirler. Bilgileri elde ettikleri kurumların patentlerini ve mülkiyet haklarını tek bir elde toplamakta ve kar oranlarını belirleyip sürekli büyümede başarılı olmaktadırlar.

Teknolojide gelişme yaşanmadan büyümeden söz edilemez. Teknoloji geliştikçe hane halkları, firmalar ve devletin oluşturduğu karar birimleri sermayelerini daha fazla arttırma girişiminde bulunmaktadırlar. Gerek teknolojik bilgideki yenilikler, gerekse işgücü başına sermaye yatırımlarındaki artış, işgücü başına üretim artışını sağlar. Teknolojiyi geliştiren bu ekonomik karar birimlerinin attığı adımdır. Geliştirmek için yeniliklerin yapılması gibi girişimlerde bulunulması gerekir. Bu da içsel olduğunun göstergesidir. Yani, teknolojik gelişmeyi içsel yapan

---

[109] Pınar Yardımcı, "İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri", **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi**, Konya, Sayı:10 , 2006, s.99,100.
[110] Günsoy ve diğerleri, s.144.
[111] Murat Can Genç ve Yeşim Atasoy, "AR&GE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2010, s.28.

ekonomideki karar birimlerinin girişimleridir. Romer, üretim için teknolojik gelişmenin ve bilginin uzun dönemli bir büyüme getirdiği görüşünü savunmuştur.[112]

İçsel büyüme modeli kurucusunun ilham almış olduğu Arrow da, üretimin devamlı olması gerektiğini savunmuş; üretimin artmasıyla emeğin ve işgücünün kendiliğinden gelişeceğini ve dolayısıyla da verimlilikte artış yaşanıp ekonomik büyümenin olacağını ileri sürmüştür.[113]

Sonuç itibariyle Arrow'un temel mantığı olan yaparak öğrenmeyi geliştiren Romer, teknolojik gelişmeyi Solow'un aksine hem yatırıma hem sermayeye bağımlı yeni bir fikir meydana getirerek ortaya çıkan bir süreç olarak tanımlamıştır. Ayrıca, Romer teknolojik gelişmenin devam ettirilmesi için hükümetlere de büyük rol düşeceğini söylemiştir. Ona göre, hükümetler teknolojiyi destekleyecek şekilde ekonomik ve politik uygulamalar yapmalıdır. [114]

2.3.4.1.2. Grossman ve Helpman Modeli

Grossman ve Helpman modeline göre, Ar-Ge'ye çok fazla kaynak ayırmış olan gelişmiş ülkede olsa yeterli miktarda kaynak ayıran az gelişmiş ülkede olsa korumacı politikalar büyümeyi olumlu yönde etkilememektedir. Gelişmiş bir ülke bu politikayı uygularsa Ar-Ge sektöründen ziyade tüketim malları ön plana çıkmakta ve bu durumda kaynaklar sadece tüketim malları için kullanılmaya başlanmaktadır.

Kaynakların tüketime yoğunlaşmasıyla bilginin üretilmesi kısıtlanmaktadır. Ekonomik büyüme oranları uzun dönemli azalmaktadır. İmalatın gerçekleştirildiği sanayilerde de korumacı politikalar uygulanması durumunda, işgücünün niteliği imalat sanayisine aktarılıp ekonomik büyüme de teknolojik yeniliklerin azalmasıyla birlikte azalmaktadır.[115]

2.3.4.1.3. Agion-Howitt Modeli

Schumpeter kapitalizm sürecini bitmeyecek olan yaratıcı bir yıkıma benzetmiştir. Agion ve Howitt de modellerini geliştirirken bu yaratıcı yıkım kavramından yola çıkmışlardır. Araştırma ve geliştirmenin ekonominin büyümesi

[112]Günsoy ve diğerleri, s.145.
[113]Kenneth J. Arrow, "The Economic Implications of Learning By Doing", **The Review of Economic Studies**, Cilt:3, Sayı:29, 1962 , s.155-160.
[114]Paul M. Romer,"Increasing Returnsand Long-Run Growth",**The Journal of Political Economy**, Cilt:5,Sayı:94, 1986, s.1005-1034.
[115] Mustafa Özer ve Necati Çiftçi, "AR-GE Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve AR-GE Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2009, s.223.

için önemli olduğunu savunan bu iktisatçılar geliştirdikleri ürünlerin niteliğini teknolojik gelişmeler ışığında analiz etmişlerdir.

Ekonominin sürekli büyümesini istemişlerdir. Bu yüzden ardı ardına gelen dönemler içinde çalışmalar yapmışlardır. Ancak inceledikleri dönemdeki araştırma ve geliştirme çabaları bir sonraki döneme olumsuz bir şekilde yansımıştır. Yaratıcı yıkım bunun nedenlerinden biridir. Araştırma yapılan dönemde Ar-Ge için yapılan yatırımların miktarının bir sonraki dönemdeki tekel sahibinin mal-mülkten sağladığı gelirin bekleyişine bağlı olmasından dolayı, bu topraktan elde edilen gelir üretimi gerçekleşen yenilikler sonrasında yok olmaktadır.[116]

2.3.4.2. AK Modeli

Bu model Rebelo tarafından geliştirilmiştir. Neo klasiklerde olduğu gibi teknolojik gelişmeyi dışsal kabul etmiştir. Model cobb-douglas üretim fonksiyonunu kullanmaktadır. $Y = A. K^a .L^b$ bu fonksiyonunda A teknoloji düzeyini belirten sabittir. K beşeri sermaye stokunu belirtmekte, L işgücü stokunu belirtmektedir. a ve b ise üretim faktörlerinin esneklikleridir. Rebelo, ölçeğe göre sabit getiri varsayımından yola çıkarak a sabitini 1, b sabitini de 0 kabul etmiştir. Bu durumda yeni fonksiyon $Y = AK$ şeklindedir.[117]

$Y = AK$ fonksiyonunda tekrar üretilemeyen üretim faktörleri modele eklenmemiştir. Bu modelde ekonomik büyüme oranı yatırım oranının artan fonksiyonudur. Dolayısıyla yatırım oranını arttıracak hükümet politikaları ekonomik büyüme oranını da arttırmıştır.[118]

2.3.4.3. Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Büyüme Modelli

Lucas büyümeyi beşeri sermayeye dayalı bir modelle açıklamıştır. Beşeri sermaye, var olan işgücünün eğitim düzeyi hakkında bilgi vermiştir. Bu sermaye kendiliğinden ortaya çıkabildiği gibi yaparak öğrenme yoluyla da ortaya çıkmaktadır. Bu konuda devlete önemli rol düşmektedir. Devlet eğitim düzeyinin geliştirilmesi için imkanları arttırmalıdır. Üst düzey eğitim alan kalifiyeli işçiler çalıştırıldığı takdirde büyüme kaçınılmazdır.[119]

---

[116] Şanlı Ateş, **Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Adana, 1998, s.45.
[117] Zeynel Dinler, **KPSS İktisat Cilt 2**, Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2014, s.1427.
[118] Dilek Erdoğan Kurumlu, **Economıcus İktisat Soru Bankası**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2014, s.1106.
[119] Aykut Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Rolü" **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, Sayı:1-4, 1998, s.225.

2.3.4.4. Barro'nun Kamu Politikası Modeli

Robert Barro kamu harcamalarını içsel büyüme modeli açısından incelediği kitabına kamunun yapmış olduğu harcamalarını ekleyerek kamunun yapacağı harcamaların vergilerle finanse edilmesinden ötürü verimli olduğunu ve iktisadi büyümeye de etkisi olduğunu göstermiştir. Barro özel sektörlerden ziyade kamu mallarını tercih etmiştir. Özel sektörün her bakımdan yetersiz kaldığını vurgulayarak kamunun eğitim, sağlık, AR-GE çalışmaları ve faaliyetlerinin yürütülmesi, teknoloji haberleşme ağlarının güçlenmesi gibi faaliyetleri ele alıp yürütmesi gerektiği üzerinde durmuştur.[120]

2.4. İktisadi Kalkınma Kavramı

Ekonomik kalkınma, bir ekonominin üretiminde meydana gelen artıştır.[121]

Kalkınma, sosyal sorunların da çözümüne sağlamaktadır. Bireyin ve dolayısıyla da toplumun refahını arttırmak amacında olduğu için sosyal sorunlara çözüm sağlamaktadır.[122]

Kalkınmadan söz edilebilmesi için üretim hacmi artışı sürekli, önem derecesi yüksek ve gerçek olmalıdır. Bir üretimin geçici ya da süreli olması daha çok tarımdan elde edilen mallarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir ürünün ortaya çıkışı bazen bir yılı ya da bir yılı aşkın süreyi bulmaktadır. Ortaya çıkmasında elde edilen verimliliği kalkınma içine almak mümkün olmamaktadır. Üretim aşaması uzun süren mallar kalkınma ekonomisinde yer almazken, sürekli verimlilik sağlayan mal ve ürünler kalkınmada yerini alır.[123]

Şüphesiz ki büyüme sağlanmadan kalkınmayı gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. Ancak az gelişmiş ülkelerin kalkınma süreci yapısal değişiklikler doğrultusunda incelenebilmektedir. Bu durum büyüme modellerinden ayrı olarak kalkınma modellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. [124]

---

[120] Seyfettin Erdoğan ve Şerif Canbay, " İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", **Ana Dili Eğitimi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2016, s.37.
[121] Aziz Köklü, **Makro İktisat**, Ankara, 1973, s. 117
[122] Sami Güven, **Sosyal Planlama**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995, s.5
[123] Köklü, s.118.
[124] Gülden Ülgen, **İktisat Bilimine Giriş**, Türkmen Kitabevi ,İstanbul, 2014, s.485,486.

2.5. İktisadi Kalkınma Modelleri

2.5.1. Dengeli Kalkınma Modeli

2.5.1.1. Rosenstein-Rodan Büyük İtiş Teorisi

Rodan, ekonominin kalkınması için sanayileşmeyi desteklemiş ve bunun artması iki seçenek olduğunu söylemiştir. Ekonomik faktör olan işgücü ve sermaye iki ayrı yere bölünmemesi gerektiğini söylemiş; ya işgücünün sermayeye kayması ya da sermayenin işgücüne kayması gerektiğini vurgulamıştır.[125]

Büyümeyi, uçağın kakış yapabilmesi için zeminde belli bir hıza ulaşmasına benzettiği ifadesi ile Rodan ekonomilerin gelişmişlik seviyelerini baz alarak da yorumlar da bulunmuştur.[126] Az gelişmiş ülkeler gelirlerini, verimliliklerini ve üretimlerini daha da arttırması gerektiği için Rodan sanayileşmenin artması gerektiğini vurgulamıştır.

Az gelişmiş ülkelerde sanayinin artmasıyla ekonomilerinde de büyüme ve dolayısıyla kalkınma görülür. Gelişmişlik düzeyleri bakımından birbirinden farklı olan ülkelerin yoksulluk zenginlik seviyeleri de farklıdır. Bu seviye farkının önüne geçilebilmesi için özellikle yoksul ülkelerde sanayileşmenin arttırılması gerekmektedir.

Gelişmiş ülkelerin sermayelerinin az gelişmiş olan ülkelere devredilmesi gerektiğini savunan Rodan bunun büyük itiş olduğunu belirtmiştir. Bu kuramda verimliliğin artması için kaynakların birbirini tamamlayıcı olması büyümeye giden yolda aşılan bir eşiktir.[127]

Sonuç olarak, Rodan büyük itiş kuramının başlatılabilmesi için ve aynı zamanda da ekonomide büyümeyi sağlayabilmek için sermaye kaynağının bulunup özellikle gelişme seviyeleri az olan ülkelere yardım yapılması gerektiğini belirtmiştir.[128]

---

[125] Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi, "Ekonomik Büyüme", http://www.ekodialog.com/Konular/ekonomik-buyume-modelleri-teorileri.html (Erişim Tarihi: 06.02.2017)

[126] Tamer İşgüden, **Gelişme İktisadı**, Beta Yayınları, İstanbul, 1995, s.143.

[127] Erol Solmaz, ‘’İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusu Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış’’ **Mevzuat Dergisi ,** Sayı: 132, 2008, s.5,10.

[128] Hasan Sabır, **Azgelişmiş Ülkelerde Rekabet ve Kalkınma**, Derin Yayınları, İstanbul, 2010, s.14,15.

2.5.1.2. Kısır Döngü Kuramı

Kısır döngü kuramı Nurkse tarafından ortaya atılmıştır. Nurkse de Rodan gibi azgelişmiş ülkelerle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Fakirliğin kısır döngüsü kuramı azgelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirin niçin yükseltilemediğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu döngü sorununu hem arz hem de talep yönünden ele almaktadır. Kişi başına gelir düzeyi düşük olduğu takdirde tasarruflar da yetersiz kalmaktadır. Tasarruflar yatırımlarla doğrudan ilişkili olduğu için tasarrufun yetersiz olması yatırımın da yapılamayacağı anlamına gelmektedir.

Arz açısından bakıldığında gerçekleşecek olan yetersiz yatırım verimliliğin düşük olmasına gelirin arttırılamamasına ve kalkınmanın da sağlanamayacağı anlamına gelmektedir. Talep yönünden bakıldığında ise, gelir seviyesinin düşük olmasıyla iç piyasadaki satın alma gücü de düşmektedir. Oysa yatırım için iç piyasanın önemi oldukça fazladır. Yeterli yatırım sağlanamayınca da talep yetersiz kalmaktadır. Böylece azgelişmiş ekonomiler başlangıçtaki gelirlerin düşük olmasından dolayı oluşan döngüden kurtulamamaktadırlar. [129]

[129] Nazım Öztürk, **Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım**, Roma Yayınları, Ankara, 2015, s.86.87.

Şekil 9: Nurkse Fakirliğin Kısır Döngüsü

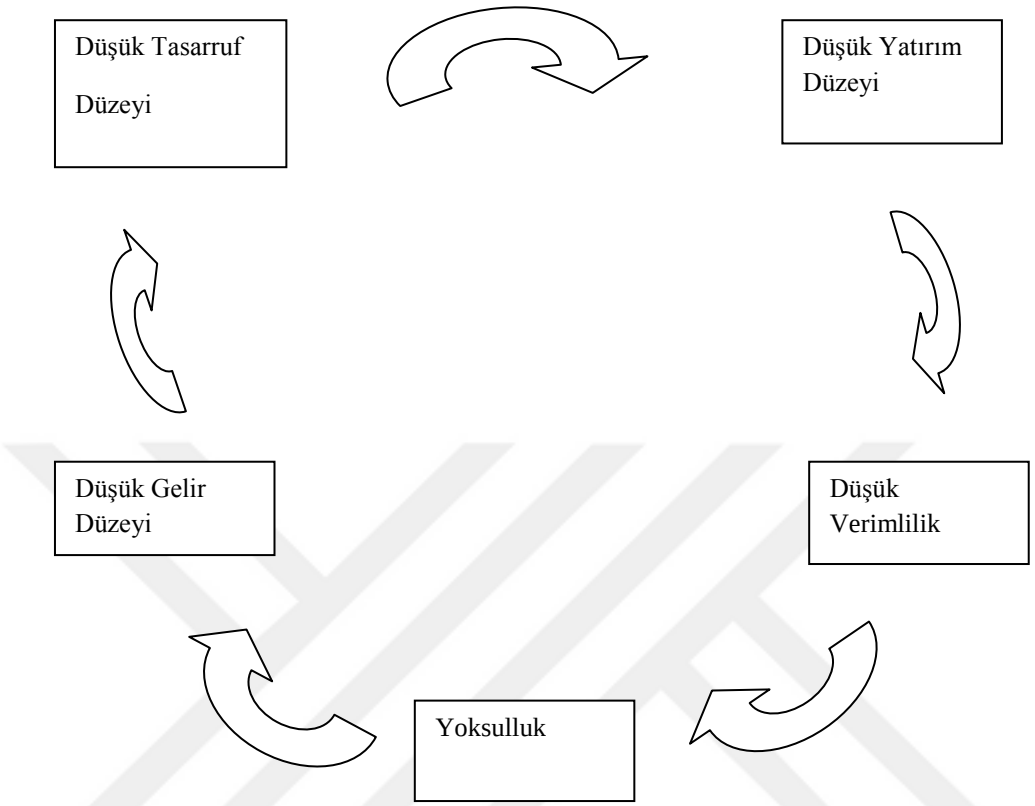

Kaynak: "Gelişme Ekonomisi" www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyalari/sunumlar/kalkinma3.ppt (Erişim Tarihi: 14.04.2017)

Şekil 9'a bakıldığında, bir ekonomide gelir düzeylerinde düşüş yaşandığı zaman gerek hane halklarının gerek firmaların tasarruflarını kısması gerekmektedir. Örneğin, hane halkları belli gelir seviyesinden daha düşük bir seviyeye geçtikleri zaman tüketim miktarlarını azaltmak yerine tasarruflarını azaltmayı tercih etmektedirler. Makro ekonomi açısından da bakıldığı zaman tasarruf yatırım eşitliği söz konusudur ve birbirlerini etkilemektedirler. Bu yüzden tasarruflarda meydana gelen azalış yatırımları da azaltmaktadır.

Yatırım miktarının azaltılması verimliliğin azalmasına neden olmaktadır. Ve sonuç olarak gerek birey gerek ülke yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır. Yoksulluk daha da yoksulluğu getirmektedir. Bu bir kısır döngüye dönüşmektedir. Hatta bunu savunan iktisatçı Nurkse'nin ünlü bir sözü bu döngüyü açıklamaktadır; *"Bir ülke fakir olduğu için fakirdir."*

2.5.1.3. Çapraz Ülke Kuramı

Çapraz ülke kuramı, Chenery tarafından ortaya atılmıştır. İktisatçıya göre, optimal kaynak dağılımı ile piyasa mekanizması arasında bulunan ilişki azgelişmiş ülkelerde gelişmemektedir. Piyasalardaki fiyatlar sosyal maliyetleri yansıtmamasından dolayı, girişimcilerin sağlamış oldukları kar ile sosyal kar arasında fark bulunmaktadır. Bunu önlemek için yatırımların planlanması gerekir. Chenery azgelişmiş ülkeler için piyasa koşullarına müdahale edilmesi gerektiğini savunmuştur.[130]

2.5.1.4. Düşük Gelir Tuzağı

Leibenstein düşük gelir tuzağı kavramını ortaya atmıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini dikkate alan iktisatçı az gelişmiş ülkelerde piyasa işleyişinin etkili olmayacağını düşük gelir tuzağı kavramıyla açıklamıştır. Az gelişmiş ülkede yaşayan bir bireyin elde ettiği gelirdeki herhangi bir artış, geliri tekrar eski seviyesine döndürecek etkenleri harekete geçirip bir döngü içine sokmaktadır. Yine aynı şekilde az gelişmişlik seviyesindeki bir ülkede girişimcilerin karlarını arttırması için ve dolayısıyla ekonomide kalkınmayı sağlaması için yeterli fırsatlara sahip olamadıklarını ifade etmektedir.[131]

2.5.2. Dengesiz Kalkınma Modeli

2.5.2.1. Hırschamn'a Göre Dengesiz Kalkınma

Hirschman azgelişmiş ülkelerde dengeli kalkınmanın söz konusu olmadığını vurgulamıştır. Ona göre bir ülke zaten dengeli bir şekilde kalkınabiliyorsa yeterli kaynakları vardır ve o ülke gelişmiş ülkedir. Sermaye birikimi açısından konuyu ele alan Hirschman, bir ülkede yeterli sermayenin bulunması halinde o sermayenin olabildiğince verimli kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Sermaye birikimini tek bir sektöre aktarmak gerektiğini vurgulamış ve bu sektöre de öncü sektör adını vermiştir. Devletin kalkınma için denge sağlamaktan ziyade, dengesizlik sağlama amacı olması gerektiğine değinmiştir.[132]

---

[130] Ergül Han ve Ayten Ayşen Kaya, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Nobel Basımevi, Ankara, 2006, s.210.

[131] Funda Rana Adaçay , Kalkınma ve Sanayileşme Stratejileri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir,2012, s.60,61.

[132] "İktisadi Kalkınma Modelleri" , http://slideplayer.biz.tr/slide/5247380/ (Erişim Tarihi: 08.04.2017), s.89,90.

2.5.2.2. Paul Streeten'e Göre Dengesiz Kalkınma

Paul Streeten belli şartların sağlanması altında dengesizliğin ilerlemeyi bozmaktan ziyade canlandıracağı üzerinde durmuştur. Aksine denge üzerinde ısrar etmenin sorun oluşturabileceği kanısındadır.

Sektörlerde ilerleme yaşandığı esnada kurulan denge bir baskı oluşturmaktadır. Bu baskıya karşı durabilen sektörlere öncelik verilmelidir.

Dar boğaz sıkıntısı yaşanırken, bu sıkıntı içinde yer alan sektörlere değil de daha çok yatırım gerektiren ve bu sıkıntının aşılmasında katkı sağlayan sektörlere öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak bu durumda bir gelişme yaşanılabilmektedir.[133]

2.5.2.3. Kalkınma Kutupları Kuramı

Kalkınma kutupları kuramı, ekonomide kaynakların etkin bir şekilde kullanıldığını öngörmektedir. Kalkınma kutupları modeli sanayileşme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Bir ülke gelişirken ülkenin her bölgesi aynı anda gelişim göstermesi mümkün olmamaktadır. Bu durumlarda kutuplaşma ortaya çıkmaktadır.

Bu kutuplaşmanın ortaya çıkmasında en büyük neden sosyo-ekonomik nedenlerdir. Bu nedenin yanı sıra talebin fazla olduğu yerlerde ya da ulaşımın kolay olduğu yerlerde seçilmesinden dolayı pazarın büyüklüğü, yol su elektrik haberleşme gibi altyapı maliyetlerine göre kurulması ya da kurulamaması, hammaddeye yakın yerlerde kurulması da kutuplaşmaya yol açmaktadır.[134]

[133] Sedat Alataş, **Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz** , Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın ,2014, s.44,45.
[134] Acar, s.110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE, GÜNEY KORE, BULGARİSTAN'IN BÜYÜME SÜREÇLERİNDE KARŞILAŞTIKLARI ENGEL: ORTA GELİR TUZAĞI VE GEÇİŞ AŞAMALARI

3.1. Türkiye'nin Kalkınma Planları Çerçevesinde Büyüme Serüveni

3.1.1. 1929 Büyük Buhran ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

Dünyadaki tüm ülkeleri etkileyen, Birleşik Devletlerde başlayan ve iktisat literatürüne "Kara Perşembe" olarak geçen büyük bunalım 1929 yılının ekim ayında başlamıştır.[135] Bankalar sıkıntıya girmiştir ve New York Borsaları olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu borsada tüm hisse senedi fiyatlarında ani düşüşler olmuştur. Bu düşüş, sadece ABD ekonomisine değil tüm ülkelere de yansımıştır. Yaklaşık 60 milyon kişi işsiz kalmış, üretim %42, uluslar arasında yapılan ticaret ise %65 oranında azalmıştır. Tarım ürünü fiyatları %40 ile %60 oranlarında düşmüş ve geçimini tarımla sağlayanlar olumsuz yönde etkilenmiştir.

Türkiye de bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Büyük bunalımın oluşturduğu etkiden kurtulmak için ihracatını ve ithalatını arttırmak zorunda kalmıştır. 1933 yılında yaptığı dış ödemelerde malını alan alıcının sattığı malı alan satıcı anlamına gelen kliring sistemini kullanmıştır. Bu sistemle ihracat ve ithalatı teşvik etmiş ve dış ticareti genişletmiştir.[136]

3.1.2. 1950'li Yıllarda Türkiye'nin Ekonomik Durumu

Türkiye, 1950'li yıllarda tarıma dayalı ekonomiye sahip olduğu için tarım sektörünün büyük bir etkisi olmaktadır. Ülkenin kalkınmasını farklı yollardan desteklemektedir. Ülke nüfusunun gıda maddelerinin karşılanmasında, sanayi malları üretilmesi için gerekli hammaddelerin sağlanmasında ve sanayi ürünlerinin oluşturulmasında büyük öneme sahip olmaktadır.[137]

---

[135] "Kara Perşembe: 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Nasıl Başladı?" , http://www.serenti.org/kara-persembe-1929-dunya-ekonomik-bunalimi-nasil-basladi/ (Erişim Tarihi:18.04.2017)

[136] "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı", www.tariheglencesi.com/FileUpload/.../File/1929_dunya_ekonomik_bunalimi.pptx (Erişim Tarihi:20.04.2017) ,s.13-16.

[137] Coşkun Çılbant, Hakan Yalçınkaya ve Neslihan Yalçınkaya, "Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, 2006, s.98.

Türkiye ekonomisi 1950 yılında hızlı bir şekilde büyümüştür. 1950 ile 1957 yıllarında Gayri Safi Milli Hasıla %7.8 olmuştur. Bu büyüme gerek tarımsal alandaki hammadde ve yatırım malları üretimini gerek bu malların ithalatındaki olumsuzlukları gölgede bırakmıştır. Örneğin, 1953 yılında hasıla düzeyinde büyük bir artış olmuşken; 1954 yılında önemli bir miktarda düşüş yaşanmıştır.

1954'den önceki yıllarda yaşanan hızlı büyüme ihracat açısından da olumlu etkiler ortaya çıkarmıştır. Ancak o dönemde yaşanan Kore savaşlarının etkisiyle Türkiye'de döviz darboğazı yaşanmıştır. Bu yüzden o dönemde başta bulunan DP (Demokrat Parti) Hükümeti döviz bağımlılığı az olan yatırımlara yönelmiştir. Enflasyonist baskıların da artmasıyla büyüme artış hızı 1958 yılında %4.5 oranına gerilemiştir.[138]

Tablo 8: 1949-1959 Türkiye GSMH Artış Oranları

Yıllar	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Gsmh'nın Artış Oranı	-5.0	9.4	12.8	11.9	11.2	-3	7.9	3.2	7.8	4.5	4.1
GSMH 1968 Fiyatlarıyla Milyon TL.	35213	38506	43446	48621	54091	52480	56642	58428	32995	65984	68521

Kaynak: İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınlar, Bursa, 2013, s.110.

Fiyatlar genel düzeyinde artış yaşanmasının ardından fiyat kontrollerinin sağlanabilmesi için 1956 yılında Milli Korunma Yasası çıkarılmıştır. Fiyatlar gerek dolaylı gerekse doğrudan kontrol edilip birçok ürünün fiyatı ve getirdikleri kar kamu otoritelerince saptanmıştır. Bu uygulamalarda malların fiyatlarının satış maliyetlerinin altında kaldığı görülmüştür. Bu sebeple, üretim düşüşleri yaşanmıştır.

O yıllarda temel geçim kaynağı tarım olduğu için büyümeye de etkisi olmuştur. 1950 ile 1960 yılları arasında tarımda makineleşme, işlenen alanların büyüklüğünün artması ve tarımsal üretimden elde edilen verim artışı tarımdaki üretimi arttırmıştır.

[138] İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınlar, Bursa, 2013, s.109,110

Özellikle 1951 ile 1955 yılları arasında tarımda hektar büyüklüğü önemli derecede artmıştır. Bununla ilişkili olarak ekili dikili alanlar artmış ve dolayısıyla verimlilik yükselmiştir. O yıllarda iklim şartlarının iyi olması da verimliliği etkilemiştir. Bununla birlikte ticarette gelişmeler yaşanmıştır. Ticaret hadleri, 1947-1951'de 120.1, 1952-1956'da 129.2 iken 1957-1961 yılları arasında 148.9 olmuştur. Sadece iç ticaret değil, aynı zamanda dış ticarette de gelişmeler yaşanmıştır. 1950 yılında iktidara gelen DP Hükümeti ithalatı arttırarak işe başlamıştır.

Bu olumlu olaylar ile ekonomi büyümüştür ve 1955 yılında Türkiye alt-orta gelir seviyesinde yerini almış ve orta gelirli ülkeler konumuna geçmiştir. Ancak bu yılın sonlarına doğru yaşanan olumsuzluklar kalkınma planlarının yapılmasına neden olmuşlardır.[139]

3.1.3. 1960'lı Yıllarda Türkiye'nin Ekonomik Durumu

1963 yılından itibaren ekonominin gidişatı hazırlanan planlara göre olmuştur. Bu planlarla ekonomik büyüme adına hedefler konulmuş ve planlı bir ekonomi modeline geçilmiştir. Bu planlarda yatırımlar, tasarruflar, harcamalar ve ülkenin talep durumu dikkate alınmıştır. Planların asıl amacı toplumun refah düzeyini arttırmak olmuştur.

Bunun yanı sıra, hızlı bir şekilde ve dengeli olarak büyümenin sağlanması, kişi başına düşen milli gelirin arttırılması, tam istihdama ulaşılabilmesi, gelir dağılımında ortaya çıkan adaletsizliklerin azaltılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyleri farkının kapatılması, sanayileşmenin hızlanması, bilim ve teknolojide ilerleme kat edilmesi, ödemeler dengesinin ayarlanması, enflasyonun azaltılması gibi amaçları da olmuştur.

Planlar 5'er yıllık olmuştur. İlk beş 5 yıllık plan Harrod-Domar Büyüme modeli baz alınarak hazırlanmıştır. Harrod- Domar büyüme modeli dengenin hemen bozulabilecek bir durumda olduğunu belirtmiştir.

Büyüme oranı olarak adlandırılan sermaye hasıla oranı yüksek tutulup yatırımlarda artış olması sağlanmıştır. Bu durumda büyümenin gerçekleşmesine olanak tanınmıştır.[140] Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963 ile 1967 yılları arasında uygulanmıştır. 1963 yılında büyüme hızı %9.7 iken 1965 yılına kadar

[139] Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995, s.100-127.
[140] "Türkiye'de Kalkınma Planları ve Büyüme", http://enm.blogcu.com/turkiye-de-kalkinma-planlari-ve-buyume/9376356 (Erişim Tarihi: 19.04.2017)

düşmüş ve %3.1'e gelmiştir. 1966 yılında iklim şartları iyi yönde gittiği için tarımsal verimliliğin artmış olmasından dolayı, büyüme hızı %12'lere çıkmıştır. Ancak 1967 yılında tekrar düşerek %4,2 seviyesine gelmiştir. Planlanan büyüme hızı %7 iken; büyüme ortalamaları alındığında gerçekleşen büyüme hızı ortalama %6.6 oranında olmuştur. Sektörler açısından; yüzdelik olarak sırayla tarım, sanayi ve hizmette planlanan 4.2; 12.3; 6.8 iken gerçekleştirilen 3.4; 10.9; 7.3 olmuştur. Her üç sektörde de hedeflenene ulaşılamamıştır.

İlk büyüme olması bakımından istenilen hedefe ulaşılamamıştır. Ancak Türk plancılarına teknik ve bilimsel yöndeki eksikliklerini görme ve çözüm üretme konusunda oldukça yardımcı olmuştur.[141]

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968), büyüme hızı %6.7 olmuştur. Sonraki iki yıl bu oran düşmüş olsa da, 1971 yılında büyüme hızı %10.2 seviyesine ulaşmıştır. Bu planın son yılı olan 1972 yılında büyüme hızı %7.4 olmuştur.

Bu planın hedefleri şöyleydi; sanayi sektörünün sürdürülebilir olması, bu sektörün büyüme hızı %12 olup, dönemin sonunda da GSMH payı %20.5 oranına çıkması, aynı şekilde tarım sektörü de %4.1 oranında büyümesi, hem iç hem dış tasarruflar ve yatırım harcamalarının artması, dış ticaret açığının kapatılması.

Bu planda hedefler gerçekleştirilmiştir. Planlanan büyüme hızı hedefi %7 ve bu planda gerçekleştirilen ortalama büyüme hızı ise %7.2 olmuştur. Sektörler açısından büyüme yüzdelikleri; sırayla tarım, sanayi ve hizmette planlanan 4.1; 12; 6.3 iken gerçekleştirilen 3.7; 8.7; 7.9 olmuştur.

İklim koşullarına bağlı tarımda hedefe ulaşılamamıştır. Sanayi açısından büyük önlemler alınmasına rağmen dönemdeki siyasal çalkantılar sebebiyle sanayi sektöründe de hedefe ulaşılamamıştır. Sadece hizmet sektöründe hedefin üzerine çıkılmıştır.[142]

3.1.4. 1970'li Yıllarda Türkiye'nin Ekonomik Durumu

1973 ile 1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı gelir düzeyinin arttırılması, hem ara hem de yatırım malı sanayilerinin geliştirilmesi ve dışa bağımlılığının azaltılmasını hedeflemiştir.[143] Bu planda da hedeflenen rakamlara ulaşılamamıştır. Planlanan büyüme hızı %7.4 iken gerçekleşen büyüme hızı %6,5

[141] Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi ve Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004, s.173-178.
[142] Tokgöz, s.179-187.
[143] Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, "Beş Yıllık Kalkınma Planları", http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/BesYillikKalkinmaPlani.aspx (Erişim Tarihi: 19.04.2017)

olmuştur. Tarım ve sanayi sektöründe hedeflere ulaşılamazken; sadece hizmet sektöründe planlanan büyüme %7.7; gerçekleşen büyüme ise %7.8 olmuştur. Bu planda hedeflere ulaşılamamasının sebebi 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi'dir.

Ekonomik ve siyasal kargaşaların yaşanmasından dolayı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı bir yıl sonra yürürlüğe konmuştur. Bu plan 1979 ve 1983 yıllarını kapsamıştır. Dış borçlar ve yüksek enflasyon sebebiyle ekonomik bunalım yaşanmıştır. Sanayi sektöründe planlanan büyüme %9.9 iken; gerçekleşen büyüme %1.7 olmuştur. Bu ekonomik bunalım en çok sanayi sektörünü etkilemiştir. Tarım sektörü planlanan büyüme %7.6, gerçekleşen büyüme ise %2.1; hizmet sektörü planlanan büyüme hızı %8.5, gerçekleşen büyüme %2.3 olmuştur.

3.1.5. 1980'li Yıllarda Türkiye Ekonomik Durumu

1979 yılının sonlarında ekonomik büyüme negatif bir değer almıştır. Ancak 1981 yılından itibaren yükselmiş ve %4.1 seviyesine ulaşmıştır. Bu seviye 1982 yılında %4.6; 1984 yılında ise %5.9 olmuştur. Bu dönemde uygulanan istikrar politikaları ekonomik açıdan olumlu olmuştur.

Fiyatlar genel düzeyinin artış hızı azalmıştır. 1980 yılının başında fiyat artışının hızı %107 iken, 1982'lerde %25'e düşmüştür.[144] Fiyat artışlarıyla birlikte yükselen faiz oranları ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu etkiler 1980'li yılların ortasında başlamış 1990'lara kadar devam etmiştir.[145]

Bu yıllarda 1985 ile 1989 yıllarını içeren Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmıştır. Bu planda öncelik doğu bölgelerinin kalkınmasına verilmiştir. Doğu bölgeleriyle diğer bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılması hedeflenmiştir. Az gelişmiş olan bölgelerde sanayinin gelişmesi önerilmiştir ve bu gelişme için kredi ve vergi politikalarına ağırlık verilmiştir.[146]

Bu planın en önemli özelliği fazlaca yapılan açıklamalar ve gereksiz ayrıntıların çıkarılmış olmasıdır. Bu plan özel yabancı sermayenin ve özel teşebbüsün teşvikine ağırlık vermiştir. 24 Ocak 1980 yılında alınan kararların devam edilmesi ve bu kararların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Bu kararlar arasında; tarım ürünlerinin sigortalaşması, özel tasarrufların çok ortaklı şirketlere yönlendirilmesi, yatırımlara ağırlık verilmesi, MB (Merkez

[144] Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.189.
[145] Ahmet Şengönül ve Süleyman Değirmen, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, "Kısa Süreli Sermaye Hareketlerinin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesine Etkisi: Sermaye Piyasası ve Bankacılık Kanalı", 2012, s.3.
[146] Ahmet Nohutçu, **Kamu Yönetimi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s.864,865.

Bankası)'nın denetiminin arttırılması ve kamu bankalarının geliştirilmesi yer almıştır. Bu yıllarda büyüme hızında artış yaşanmış ve dış ticarette olumlu gelişmeler olmuştur. Ancak, enflasyondaki artışla gelir dağılımında bozulmalar yaşanmıştır.[147]

3.1.6. 1990'lı Yıllarda Türkiye Ekonomik Durumu

1990 ile 1994 yıllarını içeren Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı kamudan ziyade özel teşebbüslere önem vermiştir. Amaçları arasında hızlı ve sürdürülebilir bir büyümeyi sağlamak, işsizliği azaltmak, istihdamı arttırmak, bölgeler arasındaki gelişmişlik düzey farklarını kapatmak, gelir dağılımındaki adaleti sağlamak yer almaktadır.

Özellikle bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmak için ekonomi, sosyal, eğitim ve sağlık alanlarına öncelik vermiştir.[148] 1990 yılında kişi başına düşen GSYH dolar bazında 2.682 dolar; 1995'te 2.759; 1999 yılında 2.879 dolara yükselmiştir. Türkiye'nin ekonomik durumunda iyileşmeler olmuştur.[149]

1996 ile 2000 yıllarını içeren Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; 1996-1997 yıllarında büyüme hızı ortalama olarak %7.7 olmuştur. Ancak bu büyüme hızı ilerleyen yıllarda sürdürülebilirliğini sağlayamamıştır. 1998 yılında da %3.9'a gerilemiştir. 1999 yılında %6.4 oranına çıkmış olsa bile artış oranında bir daralma yaşanmıştır.[150]

2001 ile 2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000 Krizinin yaşanmasıyla gündemden düşmüştür.

[147] Koray Başol, **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1993, s. 60,61.
[148] Başol, s.61.
[149] İbrahim Toruk, "Türkiye'de 1990-2000 Yılları Arasında Sosyo-Ekonomik Ortamın ve Kültürel Hayatın Reklamlar Üzerinden Temsili", 2005, s.502.
[150] Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, "Sekizinci Kalkınma Planı", http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx (Erişim Tarihi: 20.04.2017), s.3,4.

3.1.7. 2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomik Durumu

Grafik 1: Türkiye'nin 2000-2015 Yılları Arası Büyüme Oranları

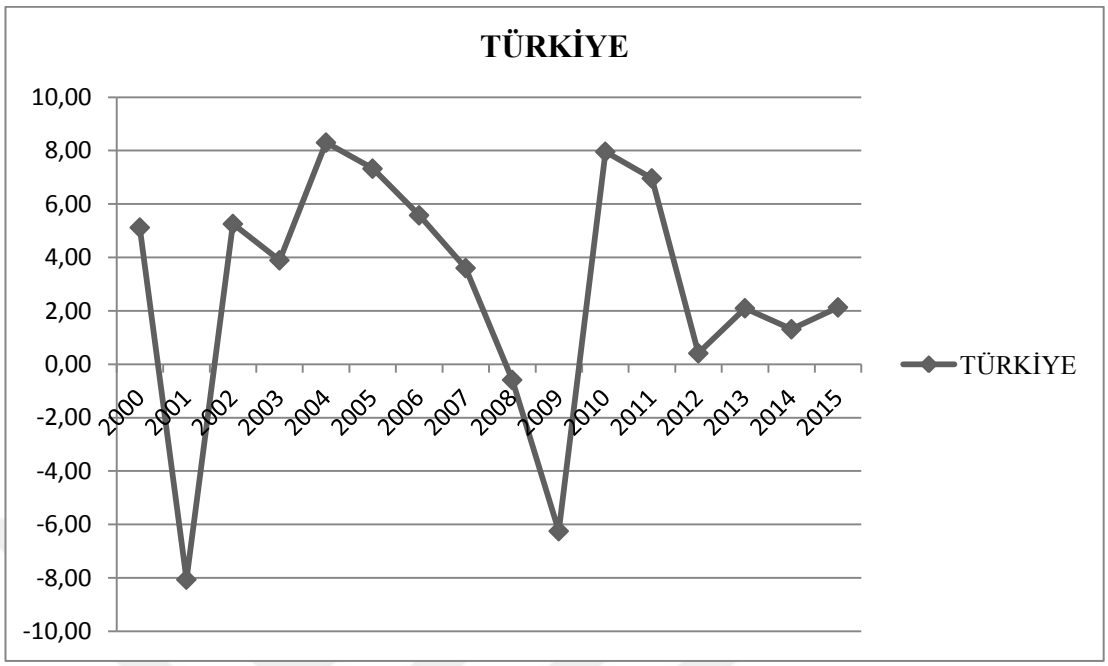

Kaynak:TheWorldBank, http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.KD.ZG?end=2015&locations=TR&start=2000&view=chart (Erişim Tarihi: 20.04.2017)

2000 yılında büyüme oranı %5.12'dir. Bankacılık kesiminde yeterli döviz fazlasının olmaması ve likidite sorununun yaşanması sebebiyle ortaya çıkan 2000 Kasım Krizi ve yükselen faizlerle birlikte TL'ye olan talebin artması sonucunda yaşanan 2001 Şubat Krizi Türkiye'yi oldukça etkilemiştir.[151] 2001 yılında büyüme oranı bir anda negatif değerlere düşmüştür.

2001 Şubat krizinin ardından enflasyonu düşürmek ve istikrarı sağlamak için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına geçilmiştir. IMF ile tekrar anlaşma yoluna girilmiştir. [152]

O dönemde MB'nin uygulamış olduğu enflasyon hedeflemesi rejimi 2002 ile 2007 yılları arasında ekonominin durumunu yaşanan krizlere rağmen toparlamış ve büyüme oranları artmıştır. Bu rejim, MB'nin ana hedefleri arasında olan fiyat istikrarının sağlanması ve bu istikrarın sürdürülebilmesi için para politikasının bir

[151] Semra Aydoğdu Bağcı, "Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:3, 2016, s.49,50.

[152] Erdem Hepaktan ve Serkan Çınar, "Mali Krizler Ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:30, 2011, s.161.

dönemde belirlenen sayısal bir enflasyon hedefine dayandırılması ve bunun kamuoyuna açık bir şekilde yapılmasıdır.[153]

Ancak, 2007 yılında ABD'de başlayan Mortgage Krizi olarak adlandırılan konut sahiplerinin ipotekli konut kredilerini ödeyememeleri ve derecelendirme kuruluşlarının yanlış derecelendirmeler yapması, yüksek borç seviyeleri ve yanlış para politikası uygulamaları sonucunda Türkiye ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir.[154]

2007 ve 2013 Yıllarını içeren Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulandığı dönemlerde yaşanan bu kriz sonucunda belirsizliğin artması güven ortamını ve geleceğe yönelik beklentileri de etkilemiştir. 2008 yılında büyüme oranı %-0,586; 2009 yılında büyüme oranı %-6,248 olarak negatif değerlere tekrar ulaşmıştır.[155]

Dokuzuncu Kalkınma Planıyla birlikte, Türkiye dış etkenlere bağlı olan bu krizden uygulamış olduğu politikalar ve reformlarla hızlı bir şekilde çıkmayı başarmıştır. 2010 yılında büyüme oranını %7,959'a çıkarmıştır.[156] 2012 yılında büyümedeki artış tekrar azalmış; ancak negatif değerlere düşmemiştir.

2014 ile 2016 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Program hazırlanmıştır. Bu programda, 2014 yılında GSYH büyüme %4 olarak tahmin edilmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında daha çok üretkenliğe dayalı alanlara yönelen, finansmanında yurt içi tasarruflar kullanılan ve verimliliğin artışına dayanan bir büyüme stratejisiyle GSYH artış hızı %5 olarak hedeflenmiştir. Ancak öngörülen ve hedeflenen bu rakamlara ulaşılamamıştır.

[153] Aslan Eren, **Türkiye Ekonomisi**, Ekin Kitabevi, 2006, Bursa, s.272,273.
[154] Aynur Uçkaç, "Kapitalizmin Üçüncü Krizi Karşısında Türkiye Ekonomisi", **Çalışma ve Toplum**, 2016, s.650.653.
[155] Hasan Yurdakul, "2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Türkiye'ye Etkisi", http://sahipkiran.org/2015/01/12/kuresel-ekonomik-kriz/ (Erişim Tarihi:20.04.2017)
[156] Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı", http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx (Erişim Tarihi: 20.04.2017), s.19-25.

Grafik 2: 2016 Yılı Büyüme Oranları (%)

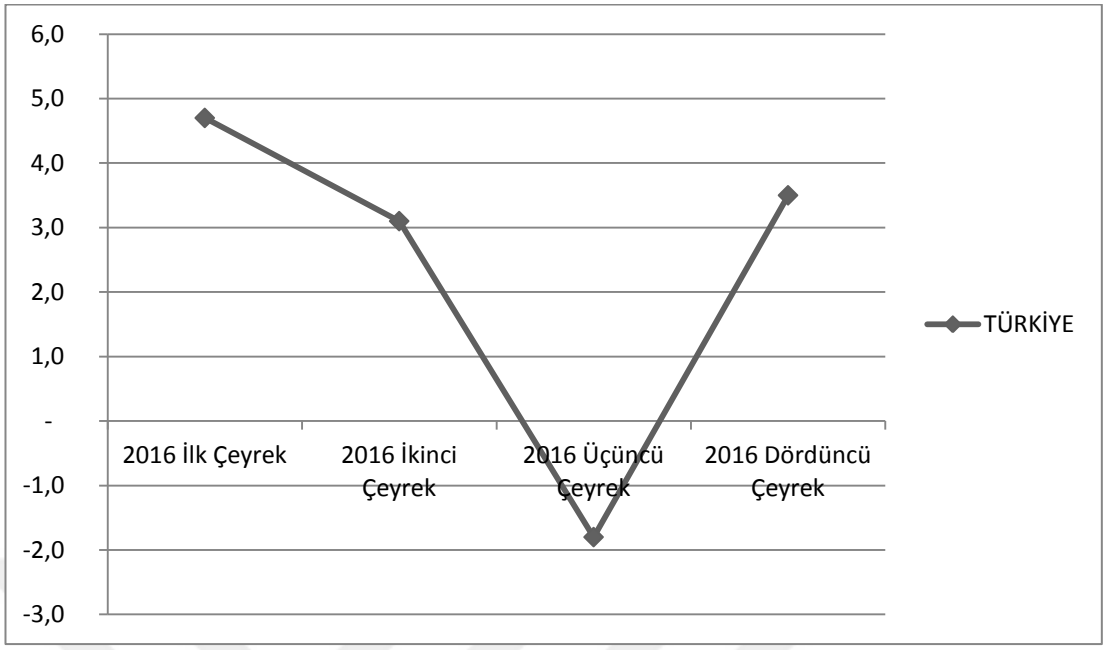

Kaynak: Bloomberg, http://www.bloomberght.com/ (Erişim Tarihi: 20.04.2017)

Türkiye, 2016 yılının ilk çeyreğinde %4.7; ikinci çeyreğinde %3.1; üçüncü çeyreğinde %-1.8 ve dördüncü çeyreğinde %3.5 oranında olmuştur. 2016 yılı toplam büyüme oranı %2.9 olmuştur.

Rakamların detaylarına bakıldığında, hane halkı tüketim harcamalarında yıllık bazda artış olmuştur. Devletin nihai tüketim harcamaları yıllık bazlı büyümede en büyük katkıyı vermiştir. Gayri safi sabit sermaye oluşumunun yatırım kanalı yıllık bazda artış kaydetmiştir. Mal ve hizmet ihracatı artı yönde katkı yapmış; ancak net ihracat ve dış ticaret büyümeye eksi yönde etkili olmuştur.[157]

3.2. Güney Kore'nin Kalkınma Planları Çerçevesinde Büyüme Serüveni

Güney Kore hükümeti ekonomik faaliyetlerin yapılması ve yürütülmesi hususunda girişimcilere kolaylık sağlamaktadır. Yurttaşlarının mülkiyet haklarının korunduğunu ve her zaman garanti altında tutulduğunu anayasasında da belirtmektedir.

Hem bireylerin hem de şirketlerin ekonomik faaliyetlerini desteklemekte ve saygı duymaktadır. Ancak anayasada sermayenin sınırsız kullanılmaması gerektiğini de yer vermektedir. Bu yüzden verilecek olan sermayenin doğru bir şekilde

[157] HT Ekonomi, http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1445301-tuik-2016-yilinin-buyume-rakamlarini-acikladi (Erişim Tarihi:24.04.2017)

kullanılması gerekmektedir. Sermaye kullanımında aşırıya kaçıldığını tespit ettiği zaman hükümet olarak vermiş olduğu desteği geri çekeceğini de belirtmektedir.[158]

1950 ve 1953 yılları arasında Soğuk Savaş'ın yaşandığı dönemde Kore içerisinde de iç savaş yaşanmıştır. Bu savaş sonunda Kore; Güney Kore ve Kuzey Kore olarak ikiye ayrılmıştır. 2007 yılında da taraflar arasında imzalanan antlaşma sonucunda günümüze kadar hükmünü koruyan bir savaş olmuştur.

Bu savaştan önce yaşanan salgın hastalıklardan dolayı kendini geliştiremeyen Kore, diğer ülkeler tarafından zor durumda bırakılmıştır. Japonya, Çin'e sahip olmak için önemli bir konumda yer alan Kore'yi hakimiyeti altına almış olsa bile, İkinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması sonucunda bu ülkeyi ABD ve Sovyet Rusya'ya bırakmıştır.[159]

İki devlet Kore üzerinde hakimiyet kurmaya çalışınca Kuzeyde Sovyetler, Güneyde ise ABD sözünü geçirir duruma gelmiştir ve iç çatışma yaşanmıştır. Kuzey Kore hükümetinin Güney Kore hükümetine işgal girişiminde bulunmasıyla Kore Savaşları başlamıştır. Yıllar boyunca süren bu savaşta hem ekonomik hem politik açıdan kayıplar yaşanmıştır. Birbirlerinin üstünlüklerini yenemeyeceklerini anladıklarında bir antlaşma imzalayıp aralarında sınır belirlemişlerdir.[160]

Güney Kore bu olumsuz olayların etkisiyle de ekonomik açıdan çöküntüye uğramıştır. Tarım ekonomisine sahip olmasından dolayı bu ülkede yaşayanlar geçimini tarımla sağlamıştır. Doğal kaynaklar açısından oldukça fakir bir ülke olan Güney Kore'de sanayinin önemli kaynakları olan demir, petrol, kömür gibi madenlerde çok az miktarda bulunmuş hatta hiç çıkarılmamıştır. En yararlı kaynağı tungsten'dir; ancak 1993 sonrası bu madenin üretimi yapılmamıştır.[161]

Ayrıca işgücü fazlalığı olan az gelişmiş bir ülke konumunda olduğu da görülmüştür. Ancak beşeri kaynaklar açısından oldukça zengin bir ülke olmuştur ve bunu günümüzde de korumaktadır.

1960'ların başında Güney Kore ekonomik açıdan güçlenmeye başlamıştır. Bu yılın başında Kore'nin ordusu tarafından Ekonomik Kalkınma Kurulu oluşturulup

[158] **Kore Gerçeği: Kore'nin Dünü ve Bugünü**, Kore Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı Kore Kültür ve Enformasyon Servisi, Güney Kore Cumhuriyeti, 2015, s.237.
[159] Umut Çakmak, "Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990)", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, s.152,154.
[160] Tarihi Olaylar, 'Kore Savaşı' , http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/kore-savasi-77 (Erişim Tarihi: 15.04.2017)
[161] Güney Kore Raporu, "Yönetici Özeti" http://aksehirtso.org.tr/ckfinder/files/G%C3%9CNEY%20KORE%20RAPOR.pdf (Erişim Tarihi:15.04.2017), s.2.

kalkınma planları hazırlanmıştır. Devletin bu plana desteği, plan yapıcılarının göstermiş olduğu ilgi, alaka ve planın kontrolünün sağlanmasında gösterilen titizlik ve ekonomi karar alıcılarının bu planda yer almaları alınan kararların uygulanabilmesini sağlamıştır. Toplamda altı tane kalkınma planı hazırlanmıştır.[162]

İlk plan 1962 (1962–1966) yılında yapılmıştır. Bu planda bilim ve teknolojiye çok önem verilmiştir. Devlet bilim ve teknolojiyi geliştirerek ulusal dünya standartlarına ulaşmayı hedeflemiş ve birtakım yenilikler yapmıştır. Bunun için bütçesinden bilim ve teknoloji adına pay ayırmıştır. Bilim ve teknoloji yatırımları için devletin ayırmış olduğu pay, 1964 yılında %18 iken, 1990 yılında %3 oranında olmuştur.[163]

Bu dönemde devlet ekonomi ve bilimin düzenleneceği bir konsey kurmuştur. Buradaki amacı devletin ekonomiye direkt müdahalesi yerine konsey aracılığıyla birtakım düzenlemeler yapmaktır.

İkinci Plan'da (1967–1971) Kore, Seamaul hareketini başlatmıştır. Seamaul kelime anlamı olarak yeni toplum demektir. Bu hareket, kırsal kesimin modernleşmesine yönelik olmuştur. Kırsal kesimde yaşayanların devletin de destek vermesiyle ekonomiye katkıda bulunması amaçlanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1972–1976) Kore tamamen ihracata yönelmiştir. Üretim açısından az firmaya devletin desteğini sağlamış, büyük ölçekte ağır ve kimya sanayi kurulmasına olanak tanımıştır. Bu olanak ölçek ekonomilerinden fayda sağlanmasını öngören bir destek olmuştur ve devletin desteğini aldığı için de devlet tarafından kontrolü yapılmaktadır.[164]

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1977-1981), döneminde tüm dünyayı etkileyen petrol krizi yaşanmıştır. Bu yüzden bu plan hedeflediği sonuca erişememiş ve başarısızlıkla neticelendirilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1982–1986) dönemimde hem makro açıdan hem ihracatın arttırılması açısından planlar yapılmıştır. Hedeflenen büyüme oranından daha fazla büyüme gerçekleştirilmiştir.

---

[162] "Güney Kore Ekonomik Kalkınma Modeli" , http://www.ekodialog.com/Konular/guney-kore-ekonomik-kalkinma-modeli.html (Erişim Tarihi: 16.04.2017)

[163] Mustafa Çalışır ve Ahmet Gülmez, "Teknoloji Politikaları Çerçevesinde Ekonomik Gelişim: Türkiye-Güney Kore Karşılaştırması", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 2010, s.32-35.

[164] Feride Doğaner Gönel, "Güney Kore-Türkiye Planlı Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması" , Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, http://www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyalari/yayinlar/planlikalkinma.pdf (Erişim Tarihi: 17.04.2017), s.4,5.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1987–1991 yılları arasında yer alan bir plan olmuştur. Üretilebilirlilik ve rekabet gücünün ön planda tutulduğu bu plan döneminde ekonomik kalkınma son aşamasına ulaşmış, bilgi hızla yayılmış, teknolojik açıdan yenilikler gelişmiş, eğitim ve ulaşım konusunda olumlu adımlar atılmıştır.[165]

3.3. Bulgaristan'ın Büyüme Serüveni

1989 yılından sonra Doğu'daki ülkelerde yaşanan değişimler ile Komünist Ülkeler Arasında Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'nin (COMECON) etkisinin azalması Bulgaristan ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Ülkede üretim, tasarruf, yatırım, dış ticaret azalmış ve atıl kapasite meydana çıkmıştır. 1994 yılına kadar ülke ekonomi yapısını toparlamış olsa da bu olumsuzluklardan çıkamadığı için 1996 yılında bir krizle karşı karşıya kalmıştır.

Ülke içi alım satım sorunları ortaya çıkmış, dış ülkelerle yapılan ticarette azalmalar meydana gelmiştir. Birçok banka iflas etmiş, ülkenin parası olan Leva değer kaybetmiştir. Hem özel sektör hem kamu sektörü zarar görmüştür. 1997 yılında IMF ile antlaşma yapılıp Para Kurulu'nun kurulmasıyla dolara endeksli olan Leva, Alman Markına endeksli hale gelmiştir. 1998 yılından itibaren ülke ekonomisi yeniden büyümeye başlamıştır.[166] Ancak bu orta gelir tuzağına düşmesini engelleyememiştir.

3.4. Türkiye, Güney Kore ve Bulgaristan Karşılaştırması

Türkiye'de 1970 ve 1990 yıllarında çok büyük kayıplar yaşanmıştır. Bu kayıpların yaşanmasında iç ve dış bozulmaların yanı sıra ekonomideki makro dengeler de sarsılmıştır. 1980 yılında büyüme oranlarını arttırmış olsa da gerekli yardımlar alınamamış ve yapılamamıştır. Bu yüzden yaşanan iyileşmelere rağmen ekonomik açıdan yol alınamamıştır. 1990 yıllarında koalisyon hükümetlerinin hem ekonomik hem siyasi anlaşmazlıklarıyla bozulan ekonomiye bir de 2001 Krizi eklenince ekonomik darbe olarak adlandırılan düşüşler yaşanmıştır.

Kriz sonrasında tek parti hükümetinin aldığı kararlar ve reformlarla özellikle Güçlü Ekonomi'ye Geçiş Programının uygulanmasıyla ekonomide artışlar

[165] Bedriye Tunçsiper ve Emine Fırat, Session 3E: Teknoloji ve Rekabet, "Kalkınmada Ar&Ge ve İnovasyonun Önemi: Güney Kore Örneği", 2010, s.847-855.
[166] Gebze Ticaret Odası-Bulgaristan Ülke Raporu, "Ekonomik Yapı", 2014, s.4.

yaşanmıştır. 2004 yılında, yaşanan 2001 Krizinin etkilerini atlatan Türkiye, düşük gelirli ülke konumuna düşme tuzağından ancak o 10 yılda kurtulmuştur. Ve 2005 yılında orta gelirli ülke konumuna geçmiştir. 2009 yılına kadar büyüme istikrarını koruyan Türkiye, 2008 Kriziyle tekrar bir düşüş yaşamıştır.

Türkiye 2010 yılına kadar alt orta gelir grubunda 5 yıl boyunca kalmıştır.[167] Bu olumsuzluğa rağmen 2010 yılında ekonomisini tekrar düzeltmeyi başarmıştır. Ancak henüz yüksek gelirli ülke grubuna geçememiştir. Büyüme oranları da değişim gösterdiği için orta gelir tuzağıyla karşı karşıya kalmaktadır.[168]

Ülkeler arasında karşılaştırma yaparken büyümede ve kalkınmada önemli olan Ar-Ge faaliyetlerine bakmak gerekmektedir. Gerek sektörel gerek teknolojik yeniliklerini incelemeden önce 1950'li yıllardan bu yana ülkelerin büyüme oranlarındaki değişimler de göz ardı edilmemelidir.

3.4.1. Ülkelerin Kişi Başına Düşen Gelirleri

Grafik 3: **Türkiye, Güney Kore ve Bulgaristan Kişi Başına Düşen Hasıla**

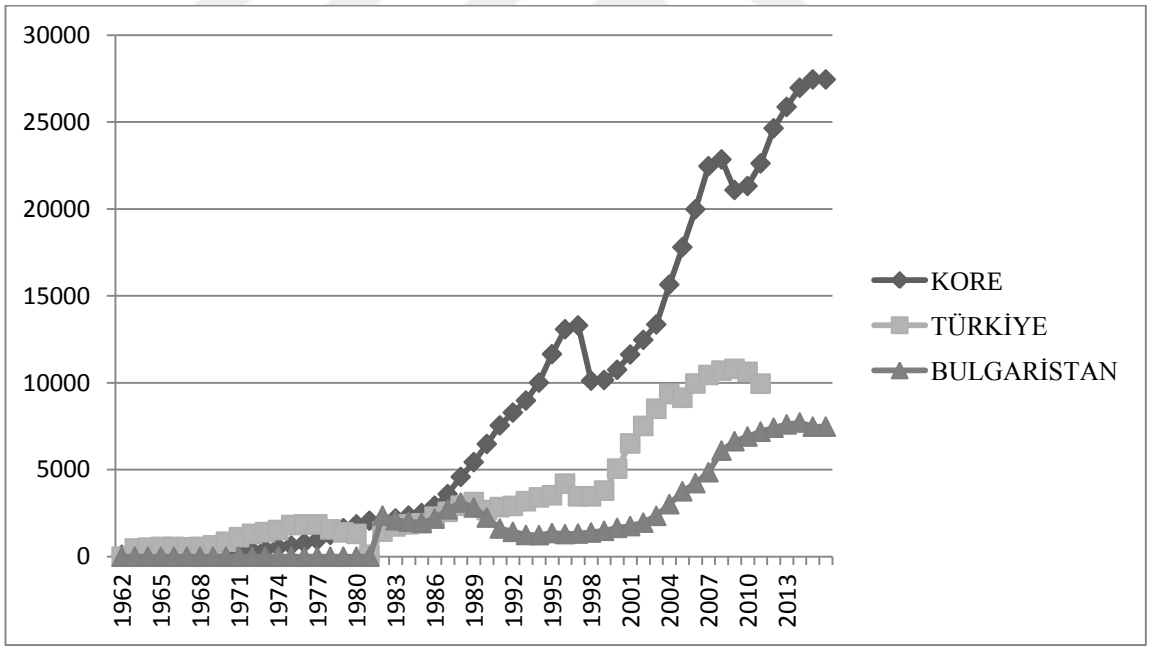

Kaynak: The World Bank, http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.MKTP.PP.CD?view=chart (Erişim Tarihi: 16.04.2017)

Grafik 3'e göre, Türkiye 1960'lı yıllarda yavaş bir şekilde büyüme göstermiştir. 1985 yılında bir düşüş yaşamıştır. 1986 yılından sonra büyümesini artan

[167] Esfender Korkmaz, http://www.yenicaggazetesi.com.tr/ekonomi-orta-gelir-tuzagindan-cikamiyor-31323yy.html (Erişim Tarihi: 29.04.2017)
[168] İbrahim Öztürk, Muhsin Kar, Hatice Kaplan ve diğerleri, "2012 Türkiye Ekonomisi Raporu Kalkınma Yolunda Yeni Eşik: Orta Gelir Tuzağı", Mavi Ofset Yayınları, 2012, s.99-102.

oranlarda ilerletmiştir. 2005 yılında üst orta gelir düzeyine geçtikten sonra büyüme rakamları yüksek seviyelerde artarak devam etmiştir. Ancak 2008 finansal kriz sebebiyle 2009 yılında kişi başına düşen geliri dolar üzerinden 9140 dolar olmuştur. Bu yıldan sonra büyümesine devam etmiş olsa bile, yavaş oranlarda bir seyir izlemiştir. Hızlı büyüme gerçekleştiren Türkiye'nin büyüme oranının 2008-2009 yıllarında ivme kaybetmiş olmasıyla orta gelir tuzağı kaçınılmaz olmuştur.

2011 yılında bir artış yaşadıktan sonra, yavaş büyüme seyrine devam edip 2015 yılında büyümede bir düşüş yaşamıştır. Güney Kore, ilk zamanlarda Türkiye'den az bir büyüme oranına sahipken; 1980 yılında Türkiye ile eş değer bir büyüme oranına eriştikten sonra 2008 yılına kadar büyümesinde azalma yaşanmamıştır. 2008 Krizi Güney Kore'yi çok etkilememiş olmakla birlikte, kişi başına düşen geliri 22.850'den 21.090 dolara düşmüştür. Bu düşüşün yaşanmasına rağmen büyümesinde keskin azalışlar olmamıştır. Bulgaristan, 1982 yılında diğer iki ülkeden de yüksek bir kişi başı gelir seviyesine sahip olmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda büyüme oranında hem artış hem düşüş söz konusu olmakla birlikte en yüksek kişi başına düşen gelirini 7.720 dolar ile 2014 yılında elde etmiştir. Büyüme olarak çok başarılı olmayan bir ülke konumunda olduğu için orta gelir tuzağına yakalanması kaçınılmazdır.

Büyümede önemli faktör Ar-Ge faaliyetleri ve bu faaliyetlere bütçeden ayrılan payların büyüklüğüdür. Bu bakımdan Türkiye ve Güney Kore karşılaştırıldığında, Güney Kore'nin bu faaliyetlere çok önem verdiği görülmektedir. Ülkenin gerek yenilik gerek Ar-Ge sisteminin gelişiminde üç süreç yaşanmıştır.

İlki 1960 ve 1970'li yılları kapsayan imitasyon süreci; ikincisi 1980'leri kapsayan transformasyon süreci ve sonuncusu 1990'lar ve sonrasını kapsayan inovasyon sürecidir. İlk süreçte, sektörlerde emek yoğun olmuştur. Ve doğrudan yabancı yatırımların sanayileşme sürecine katkısı söz konusudur. Transformasyon sürecinde, teknolojinin transfer edilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarının yetersiz kaldığı düşünüldüğünden, özel sektöre Ar-Ge faaliyetlerini arttırması teşvik edilmiştir.

Üçüncü süreç esnasında yaşanan Asya Krizi etkili olmuştur. Bu kriz ile birlikte, büyük sanayi şirketleri yerine Ar-Ge merkezli küçük firmalar tercih edilmiştir. Türkiye'de bilim ve teknoloji alanındaki ilk girişimler 1960'lı yıllarda

planlı ekonomiye geçişle olmuştur.[169] Bu planlar yüksek yenilik ve teknoloji hedeflerini içermiş olsa da, Güney Kore kadar başarılı olunamamıştır.[170]

3.4.2. Ülkelerin Ar-Ge Harcamaları

Grafik 4: Türkiye ve Güney Kore Ar-Ge'ye Yönelik GSYİH Harcamaları (%) (1985-2015)

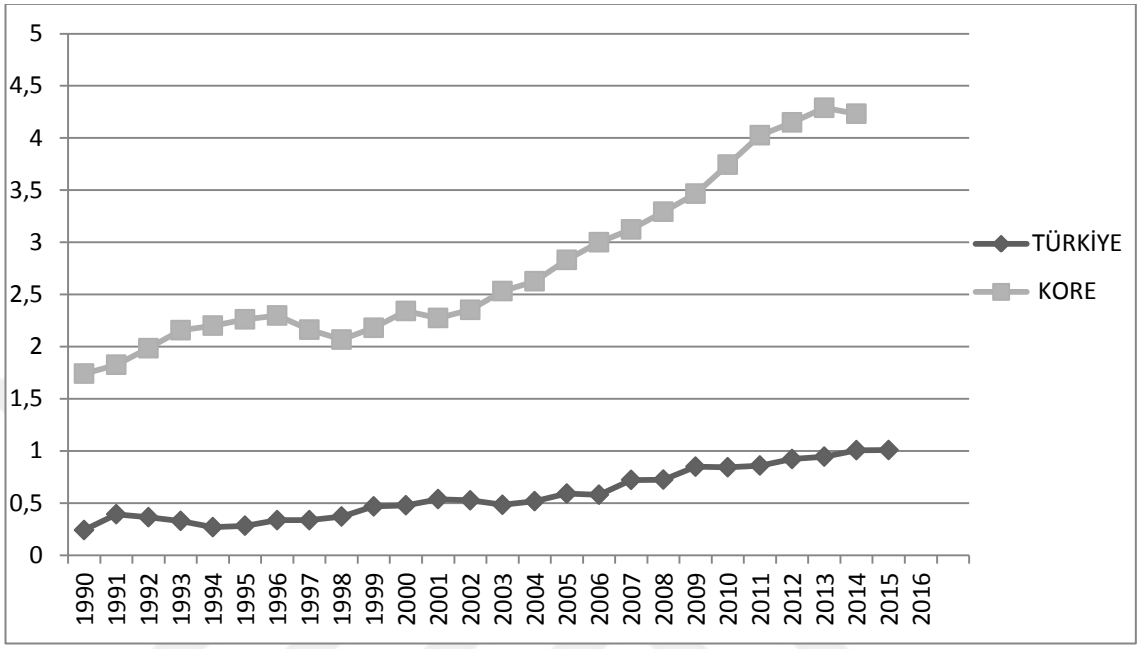

Kaynak: OECD, https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm?context=OECD (Erişim Tarihi: 16.04.2017)

Bütçenin bir kısmını Ar-Ge faaliyetlerine ayırmak daha nitelikli ve yüksek teknoloji ürünlerin üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeler bütçelerinden araştırma geliştirme faaliyetlerine daha fazla pay ayırırlarsa, daha fazla yeni buluşlara önem verebildiği görülmektedir.[171]

Ar-Ge ile verimlilik artışı, toplam faktör verimliliği, beşeri sermayenin niteliği ve doğrudan yabancı sermaye girişleri arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.[172]

Grafik 4'e göre, Türkiye 1990 yılında bu faaliyetlere bütçesinden %0,2 civarı bir pay vermiştir. 1999 yılında bu oranı %0,4'lere kadar çıkarmıştır. İlerleyen yıllarda özellikle 2015 yılında bu oran %1'e ulaşmıştır. Her ne kadar bir artış görünse

[169] Şebnem Taş, İzzet Taşar ve Yunus Açcı, "Ar-Ge Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt:10, Sayı:2, 2017, s.199,201.
[170] Selin Arslanhan ve Yaprak Kurtsal, Tepav, "Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Nelere Borçlu? Türkiye İçin Çıkarımlar", 2010, s.2,3.
[171] Gizem Akbulut ve Barış Yıldız, "Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Teşvik Politikalarının Etkililiği: Türkiye Örneği", **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, 2017, s.58.
[172] Halil Altıntaş ve Mehmet Mercan, "Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:70, Sayı:2, 2015, s.355.

de Güney Kore'nin Ar-Ge faaliyetlerine verdiği önemi gösterememiştir. Türkiye 2015 yılında %1'e ulaşmışken; Güney Kore 1990 yılında %1 ile karşımıza çıkmaktadır. 1995 yılında yüksek gelirli ülke grubuna geçen Güney Kore, bütçesinden %2 oranında pay ayırmış ve ilerleyen yıllarda bu oran gittikçe artmıştır. Hatta 2015 yılında %4'lere ulaşmıştır.

Sonuç olarak, bir ülkenin büyüme seyrini arttırarak devam ettirmesi için ve bir üst gelir grubuna geçebilmesi için Ar-Ge faaliyetlerine önem vermesi gerekmektedir ve bu faaliyetler için bütçesinden büyük oranlarda pay ayırmalıdır.

Tablo 9: Yıllar İtibariyle Seçilmiş Ülkelerin Üçlü Patent Sayıları (1985-2012)

Yıllar	TÜRKİYE	GÜNEY KORE	BULGARİSTAN
1985	1	7	9
1986	1	5	4
1987	0	9	7
1988	1	21	4
1989	1	33	2
1990	0	66	0
1991	0	85	0
1992	0	120	1
1993	2	163	3
1994	1	214	0
1995	1	330	3
1996	3	323	1
1997	4	393	1
1998	6	480	2
1999	3	600	2
2000	4	908	1
2001	12	1157	3
2002	10	1569	2
2003	10	2194	6
2004	16	2569	5
2005	15	2749	6
2006	16	2348	3
2007	9	1981	3
2008	27	1828	1
2009	27	2104	1
2010	33	2453	1
2011	37	2659	2
2012	40	2876	8
2013	34	2666	8
2014	39	2713	8

Kaynak:OECD, https://data.oecd.org/rd/triadic-patent-families.htm#indicator-chart (Erişim Tarihi: 16.04.2017)

Ar-Ge faaliyetleri büyüme açısından oldukça önemlidir. Bunun somut örneğini göstermek için üçlü patent tablosuna da bakmakta fayda vardır. Patent göstergeleri özellikle bilim ve teknoloji alanında yeni faaliyetlerin oluşturduğu değişimi göstermek için kullanılır.

Ülkelerde, sanayilerde ve firmalarda bu yeniliklerin etkisini, bilginin yayılmasını ve uluslararası olmasını ölçmek amaçlanmaktadır.[173]

Üç Triadik patent ailesi mevcuttur. Bunlar; Avrupa Patent Ofisi (EPO), Japonya Patent Ofisi (JPO) ve Birleşik Devletler Patent ve Ticari Marka Ofisi (USPTO). Bu üç patent, patent ofisinde açılan ve sayı ile gösterilen bir dizi halindedir.[174] Bu üçlü patentler 19 Kasım 2011 tarihinde Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu ile Türk Patent Enstitüsü (TPE) organizasyonunda 13.madde ile desteklenmiştir.[175]

Tablo 9'da da görüldüğü üzere, Güney Kore ve Bulgaristan'a nazaran Türkiye 1985 yılında 1 adet üçlü patent sayısı ile oldukça geride kalmıştır. 2014 yılına gelindiğinde Türkiye'nin üçlü patent sayısı 39'dur. Aynı yılda, Güney Kore 2713 adet üçlü patente sahip olmuştur. Bulgaristan ise, patent sayıları arasında düzenli bir artış gösterememekle birlikte 8 adet üçlü patent sayısına ulaşmıştır. 1995 yılında yüksek gelir seviyesine geçen Güney Kore 330 adet patent sayısına sahiptir.

Bu sonuçlara bakıldığında, Türkiye'nin ve Bulgaristan'ın patent sayılarını arttırması gerektiği neticesine ulaşılmaktadır. Patent sayılarını arttırdıkları takdirde gerek iç ekonomiler gerek dış ekonomilerle olan ilişkileri güçlenecektir. Teknoloji mallarının iç piyasadaki talebi karşılanabilecektir. Yine bu malların dış pazara ihracatı artacak ve bu artışla gelir de olumlu yönde etkilenecek, dış ticaret dengeye gelecektir.

[173] Triadic Patent Aileleri Metodolojisi,OECD, http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/triadic-patent-families-methodology_443844125004 (Erişim Tarihi: 17.04.2017)
[174] OECD Veriler-Triadic Patent Aileleri, https://data.oecd.org/rd/triadic-patent-families.htm#indicator-chart (Erişim Tarihi: 17.04.2017)
[175] TÜBİTAK, "Türkiye Bilimsel Ve Teknolojik Araştırma Kurumu ve Türk Patent Enstitüsü İşbirliğinde Gerçekleştirilen Patent Başvurusu Teşvik Ve Destekleme Esasları" , 2012, s.6,7.

3.4.3. Ülkelerin Teknolojik Gelişimi

Grafik 5: Türkiye, Kore ve Bulgaristan Ülkelerindeki İleri Teknoloji Ürünlerinin İhracatının Toplam İhracat İçerisindeki Payı (%) (1989-2013)

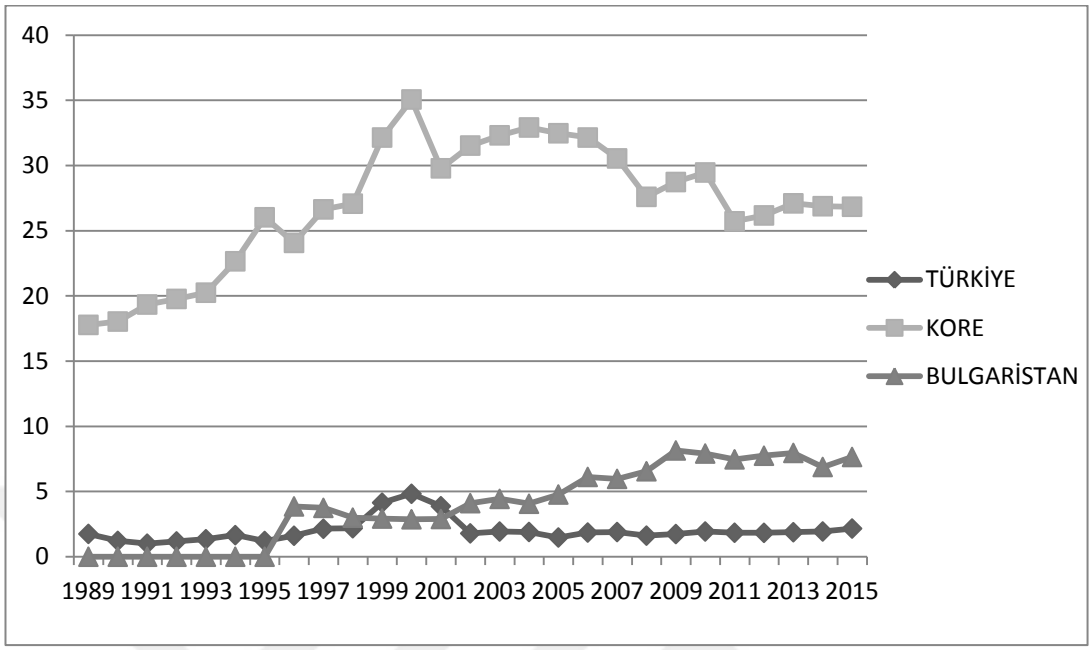

Kaynak: The World Bank, http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS?locations=KR-TR (Erişim Tarihi: 16.04.2017)

Yüksek gelir grubu ülkeler arasına çıkmanın ilk koşulu katma değeri yüksek olan teknolojik ürünleri üretmektir. İleri teknoloji ürünleri üreten ülkeler bu ürünlerin ihracatını da arttırarak yüksek gelirli ülkeler arasında yer almaktadır.

1989 yılında Güney Kore'nin ileri teknoloji ürünlerinin ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı %17; Türkiye'nin %1 olmuştur. Bu pay 1996 yılında Türkiye için değişmemiştir. Ancak Güney Kore %24 olmuştur. Ayrıca, Bulgaristan'ın ileri teknoloji ürünlerinin ihracatı 1996 yılında başlayıp %3 ile atılım yapmış olması, Türkiye'ye göre iyi bir durumda olduğunu göstermiştir. 2015 yılına kadar Türkiye çok ilerleme kaydedememiştir, Güney Kore yüzdelik oranı olarak artışını korumuş son yıllarda bir miktar düşüş yaşamıştır ve Bulgaristan bir Güney Kore kadar yüzdeliğe sahip olmasa bile artış göstermiştir.

2015 yılında Türkiye'nin ileri teknoloji ürünlerinin ihracatının toplam ihracat içindeki payı %2, Güney Kore'nin %26 ve Bulgaristan'ın %7 olmuştur.

Türkiye ve Bulgaristan yüksek gelirli ülkeler sınıfına yükselmek için bu oranı daha da arttırması gerekmektedir. Bunun için de Ar-Ge faaliyetlerini arttırmalı ve desteklemelidirler. Bu gerçekleştiği takdirde teknolojik ürünlerinin ihracat payı da artacak, gelirleri yükselecek ve yüksek gelirli ülke konumuna geçebileceklerdir.

Ayrıca 2015 yılında yüksek teknoloji ürünleri ihracatı Türkiye'de yaklaşık 2 milyon dolar; Güney Kore'de yaklaşık 126 milyon dolar ve Bulgaristan'da 1 milyon dolar olmuştur.

Kore ile diğer ülkeler arasındaki fark oldukça açıktır. Türkiye ve Bulgaristan'ın ihracatı içindeki teknolojik ürünlerin üretimi arttırılması gerekmektedir. Artması durumunda artan cari açık kapatılma seviyesine gelecektir.

3.5. Orta Gelir Tuzağına Yakalanmamak İçin Türkiye'nin Ekonomik Yapısında Değiştirilmesi Gerekenler ve Orta Gelir Tuzağından Çıkış Önerileri

Orta gelir tuzağı olarak kullanılan tanımlardan birisi bir ülkenin kişi başına düşen GSYH'nın, ABD'nin GSYH'sının yüzde 20'sinde takılıp kalmasıdır.

Tablo 10'da bu tanıma göre Türkiye'nin GSYH oranı hesaplanmıştır. Orta gelir tuzağında olup olmadığı belirlenmiş ve gösterilmiştir.

Tablo 10: Türkiye ve ABD Kişi Başına Düşen GSYH (USD)

Yıllar	Türkiye KBGSYH (USD)	ABD KBGSYH (USD)	TR / ABD x 100 %
2007	9.245	46.467	19,9
2008	10.272	46.901	21,9
2009	8.528	45.461	18,8
2010	10.017	46.811	21,4
2011	10.363	48.328	21,4
2012	10.457	49.802	21,0
2013	10,782	53,101	20,3
2014	10,630	55,320	19.2
2015	9,950	55,980	17.7

Kaynak:The World Bank, "Dünya Kalkınma Göstergeleri", http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators (Erişim Tarihi: 20.04.2017)

Türkiye'nin orta gelir tuzağında yer alıp almadığını anlamak için, GSYH'sının, ABD'nin GSYH'na bölünüp yüzdeliğinin alınması gerekmektedir.

Tablo 10'a bakıldığında, Türkiye'nin 2008'de yaşanan krizden etkilendiği görülmüştür. Çünkü, 2009 yılında yapılan hesaplama sonucu %18.8 çıkmıştır.

2008 yılından 2013 yılına kadar %20'lik oranın içinde sıkışıp kaldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin orta gelir tuzağıyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Ancak son iki yılda yüzde 20'lik dilimden kurtulduğu görülmektedir; ancak yine de risk taşımaktadır.

Orta gelir tuzağında olup olmadığına karar vermek için kişi başına gelire dolar bazında bakmakta da fayda vardır.

Grafik 6: Türkiye 1990-2015 Yılları Arası Büyüme Oranları

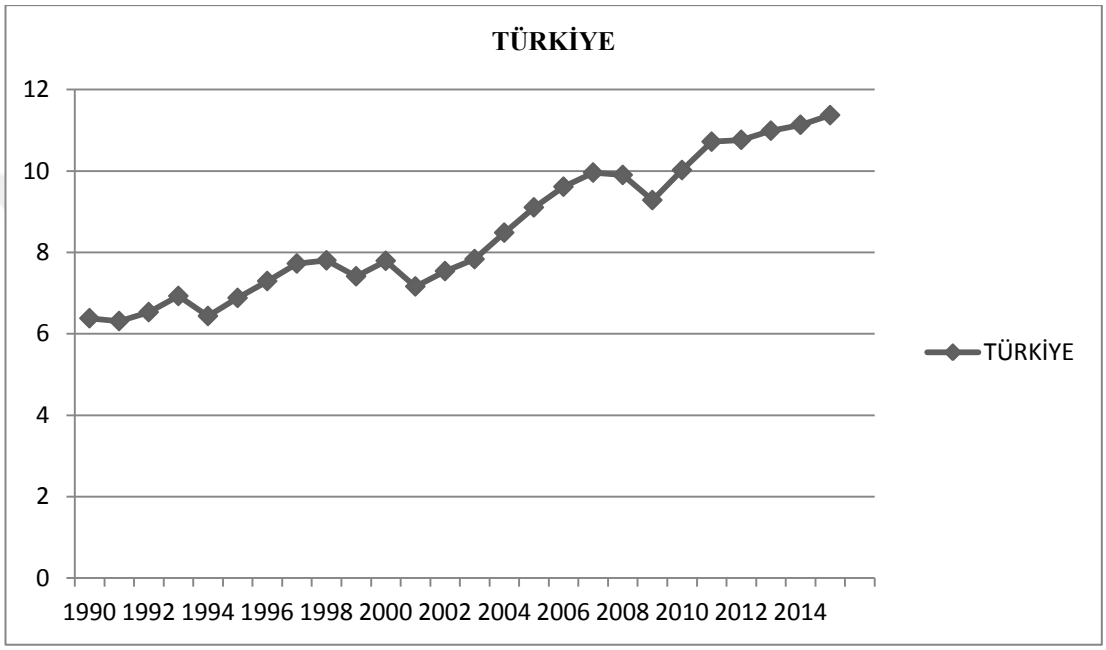

Kaynak:TheWorldBank, http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.ATLS.CD?end=2015&locations=TR&start=1967&view=chart (Erişim Tarihi:19.04.2017)

Dünya Bankası 2016 verilerine göre, bir ülkenin kişi başına düşen yıllık ortalama geliri 1.026 ile 12.475 dolar arasındaysa, o ülke orta gelir seviyesinde yer almaktadır. Kişi başına düşen geliri 1.026 ile 4.035 dolar arasındaysa alt orta gelir; 4.036 ile 12.475 dolar arasındaysa üst orta gelir grubundadır.

Grafik 6'da görüldüğü üzere, Türkiye'nin 1990 yılındaki kişi başına düşen geliri 6.380 dolardır. Bu, Türkiye'nin o yıllarda üst orta gelir seviyesinde olduğunu göstermektedir. Bu gelir 2015 yılına kadar artmış olsa bile, yüksek gelir grubuna geçememiştir. Çünkü yüksek gelir grubundaki ülkeler arasında yer almak için kişi başına düşen gelirin 12.476 dolar ve üzerinde olması gerekmektedir. Oysa, Türkiye'de son hesaplanan 2015 yılı geliri 11.370 dolardır. Bu her iki sonuca göre

bakıldığında, Türkiye özellikle 2008 krizinden sonra ekonomisini toparlayamayıp 2010, 2011, 2012 ve 2013 yıllarında bir tuzakla karşı karşıya kalmıştır ancak bu tuzaktan kurtulduğu da görülmektedir.

Tuzaktan kurtulmuş olmasına rağmen, henüz yüksek gelirli ülkeler arasında yer almamakta, orta gelir seviyesindeki ülkeler arasında bulunmaktadır uzun süre bu grupta yer aldığı için bir tuzak içerisindedir.

3.5.1. Orta Gelir Tuzağından Kurtulmak İçin Öneriler

Özellikle Türkiye orta gelir tuzağıyla karşı karşıyadır. Bu tuzağa düşmemesi için ya da düşerse çıkması için yeniliklere ve ilerlemelere öncelik vermelidir. Öncelikle eğitim sistemini düzenleyip, ülke vatandaşlarına daha iyi ve daha nitelikli bir eğitim sunması gerekmektedir. Bunun yanı sıra beşeri sermayesini arttırmalıdır. Teknolojiye daha çok ağırlık vermeli ve özellikle Ar-Ge çalışmalarını geliştirmelidir. Büyümesinin sürekli ve artarak ilerlemesi için yatırım ve tasarrufa önem vermeli ve bu oranları arttırmalıdır.

Dünya Bankası'nın 2012 yılında Çin ekonomisi özelinde yayınlamış olduğu raporda orta gelir tuzağından çıkışa yönelik olarak yer alan politika önerileri şu şekilde sıralanmaktadır: Gerek kamuya gerek özel sektöre düşen görevlerin belirlenmesi, Ar-Ge faaliyetleri olan yeni bir sistemin getirilmesi, tüm bireyler için fırsat eşitliğinin sağlanması, sürdürülebilir mali finansal gelişimin olması, diğer ülkelerle olan ilişkilerin geliştirilmesi, hem bireylerin gelirinin hem de ülkenin büyümesinin arttırılması, yenilik ve yaratıcılığın teşviki, hukuk üstünlüğünün korunması.[176]

3.5.1.1. Toplam Faktör Verimliliğinin Hesaplanması

Ülkelerin hem büyüme hem de kalkınma çabalarının araştırılması konusunda toplam faktör verimliliği temel bir gösterge olmaktadır. Her ülkenin büyümesi aynı oranda olmamaktadır ya da her ülkenin büyüme seyri farklı olmaktadır. Toplam faktör verimliliği, bu farkların neden meydana geldiğini açıklamaktadır. Bunun yanı

[176] The World Bank, "China 2030, Building a Modern, Harmonious, and Creative High- Income Society", 2012, s.18-22.

sıra, büyümenin kaynaklarının araştırılması ve üretim faktörlerinin üretimde daha etkin kullanılmasını ölçmede temel alınmaktadır.[177]

Ekonomik büyümenin artması ve kişi başına düşen gelirde de nispeten artış olması için toplam faktör verimliliğinin katkısı önemli olmaktadır.[178] Bunun sağlanabilmesi hem siyasal hem hukuk kurumlarıyla iyi işleyen bir ekonomi, kaliteli işgücü ve teknolojide yaşanan gelişmelerle mümkün olmaktadır.[179] Toplam faktör verimliliğinin araştırılması yönünde çalışmalara pek rastlanılmamaktadır. Ancak, ulaşılan birkaç araştırma vardır.

Deliktaş tarafından 2002 yılında imalat sektöründe bir araştırma yapılmıştır. Deliktaş'ın yaptığı çalışmada, toplam faktör verimliliğine göre teknolojik yapıda ilerlemede en çok katkı sağlayan orman ürünleri, sanayi ve metal eşya sektörleri olmuştur.

2006 yılında Özuğurlu ve Tuncer tarafından yapılan bir başka araştırma, özellikle 1982 ile 2000 yılları arasında toplam faktör verimliliğinin ve sermayenin katkılarının büyümede etkisinin oldukça açık olduğunu belirtmişlerdir. Ancak emek sektörünün büyüme katkısı sınırlı seviyede kalmıştır.

1972 ile 2000 yılları için Saygılı, Cihan ve Yurtoğlu'nun yaptığı çalışmada ise, kişi başına çıktının artış düzeyinin toplam faktör verimliliği üzerinde etkisinin fazla olduğu açıklanmıştır. Bu düzey, teknolojide yaşanan gelişme seviyesi ile olumlu etkileşim içinde olmuştur.[180]

Türkiye'de büyümenin kaynakları 1976-2009 dönemi için bakıldığında, TFV'nin büyümeye sağladığı katkının çok olmadığı görülmektedir. Bu toplam faktör verimliliği hesaplamalarına daha fazla ağırlık verilmesi gerekmekte; üretim faktörlerini daha etkin kullanmak önem taşımaktadır.

3.5.1.2. Beşeri Sermayenin Kalitesinin Arttırılması

Orta gelir tuzağında en önemli ve gerekli kalkan beşeri sermaye kalitesinin arttırılmasıdır. İç talep yönlü katkının sağlanması ve katma değeri yüksek oluşturan bilgiye dayalı teknolojilerin üretilmesi için beşeri sermayenin arttırılması

[177] Hasan Vergil ve Tezcan Abasız, "Toplam Faktör Verimliliği: Hesaplanması ve Büyüme İlişkisi: Collins Bosworth Varyans Ayrıştırması", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 16, Sayı:2, 2008, s.161.
[178] Barry Eichengreen, "Escaping the Middle-Income Trap", https://www.kansascityfed.org/publicat/sympos/2011/Eichengreen_final.pdf (Erişim Tarihi: 19.05.2017), 2011, s.411,415.
[179] Çağla Erkoç, " Orta Gelir Tuzağında Türkiye: 2023", **Sosyoekonomi**, Cilt:23, Sayı:26, 2015, s.192.
[180] Vergil ve diğerleri, s.165-168.

önemlidir.[181] Bu da eğitim niteliğinin geliştirilmesi ile mümkündür. Eğitim seviyesini anlayabilmek için PISA endeksine bakmak gerekmektedir.[182]

Bu endeks, Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Raporu anlamına gelmektedir. OECD ve Ekonomik İşbirliği tarafından üçer yıllık dönemler şeklinde yapılmaktadır. Özellikle 15 yaş grubu öğrencilerin bilgi, beceri ve yeteneklerini değerlendirmektedir. Pisa testi, öğrencilerin matematik, okuma ve bilim alanındaki yeteneklerini ölçerek karşılaştırma yapmaktadır.[183]

Grafik 7: PİSA Testi Skorları-Erkekler 2015

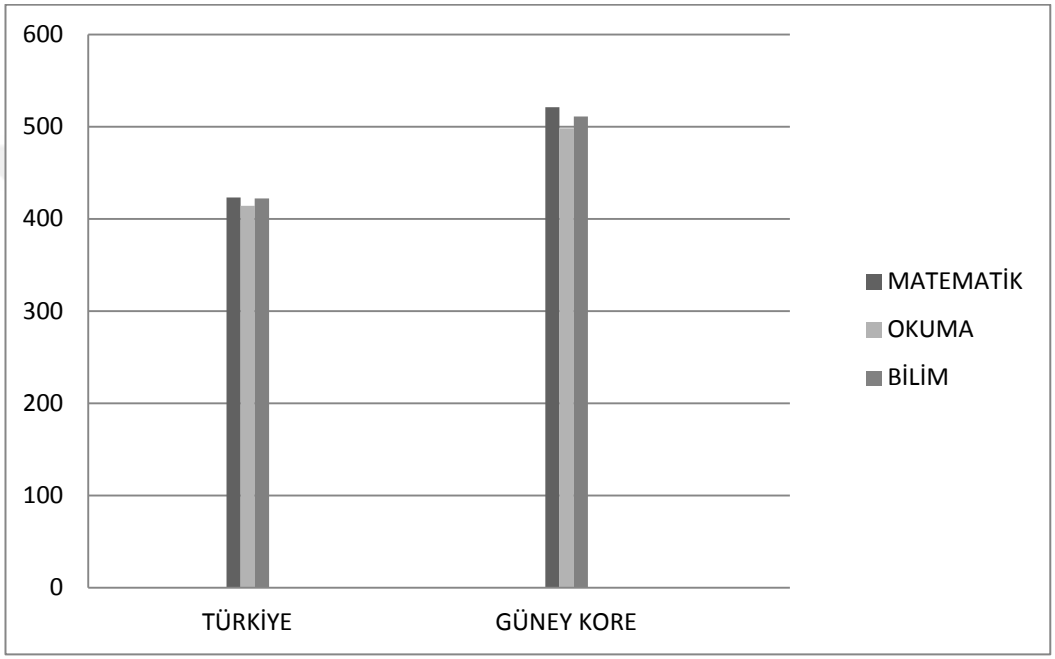

Kaynak:OECD, https://data.oecd.org/pisa/science-performance-pisa.htm#indicator-chart(Erişim Tarihi: 20.04.2017), 2015

Türkiye ve Güney Kore erkekler için yapılan Pisa testi sonuçlarına bakıldığında, Güney Kore önde bulunmaktadır. Matematik alanında Türkiye skoru 423 iken; Güney Kore skoru 521'dir.

Okuma alanında Türkiye skoru 414 iken; Güney Kore skoru 498'dir. Bilim alanında ise, Türkiye skoru 422 iken; Güney Kore skoru 511'dir.

[181] Cemal Caner Uyanık, "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu Açısından Bir Değerlendirme", **Sosyoekonomi**, Cilt:23, Sayı:26, 2015, s.178.
[182] Hatice Çiğdem Yavuz, Münevver İlgün Dibek ve Seher Yalçın, "Türk ve Vietnamlı öğrencilerin PISA 2012 matematik okuryazarlığı ile dürtü ve güdülenme özellikleri arasındaki ilişkiler", Elementary Education Online, Cilt:16, Sayı:1, 2017, s.180,183.
[183] OECD, http://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/ (Erişim Tarihi: 20.04.2017)

Grafik 8: PİSA Testi Skorları-Kızlar 2015

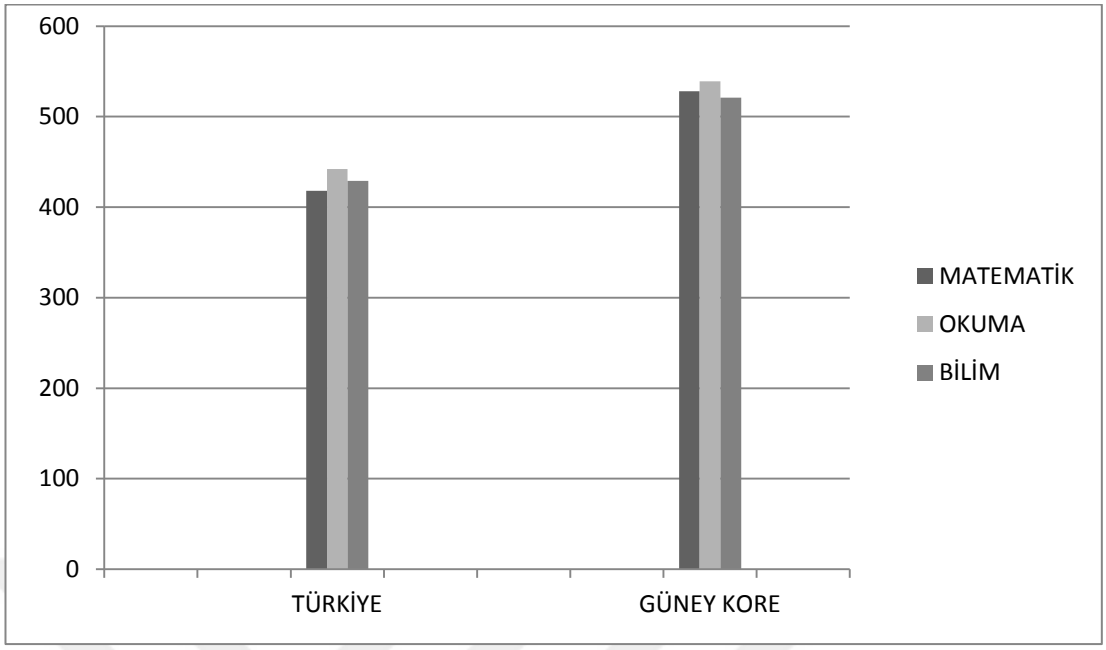

Kaynak:OECD, https://data.oecd.org/pisa/science-performance-pisa.htm#indicator-chart(Erişim Tarihi: 20.04.2017), 2015

Türkiye ve Güney Kore kızlar için yapılan Pisa testi sonuçlarına bakıldığında, Güney Kore önde bulunmaktadır. Matematik alanında Türkiye skoru 418 iken; Güney Kore skoru 528'dir.

Okuma alanında Türkiye skoru 442 iken; Güney Kore skoru 539'dir. Bilim alanında ise, Türkiye skoru 429 iken; Güney Kore skoru 521'dir.

Hem erkekler hem de kızlar için yapılan Pisa testlerinde Güney Kore önde yer almaktadır. Bu, Güney Kore'nin eğitim düzeyinin daha iyi ve kaliteli olduğu anlamına gelmektedir. Güney Kore yüksek gelirli bir ülke olduğuna göre, eğitim seviyesine vermiş olduğu ağırlık dikkati çekmektedir.

Türkiye'nin de eğitim seviyesini ve eğitimin kalitesine arttırma yoluna girmesi gerekmektedir. Türkiye bu teşebbüs de bulunduğu zaman, bir bireyin, bir toplumun ve ülkenin refah seviyesi ile ekonomik durumu olumlu yönde etkilenecektir.

Eğitim hem yarı kamusal maldır hem de yüksek seviyede dışsallık yaymaktadır. Bu yüzden eğitimin önemi büyük olmaktadır. Eğitimin hem bireye hem

de topluma faydası bulunmaktadır. Ancak sosyal faydası, bir bireye sağlamış olduğu faydadan daha fazla olmaktadır.

Eğitimin arttırılması beşeri sermayenin artmasını sağlamaktadır. Bunun artmasıyla da emeğin verimliliğinde artış yaşanmaktadır. Eğitim seviyesinin artışı, beraberinde daha verimli işgücünü geliştirmekte ve büyümeyi de arttırmaktadır.[184]

3.5.1.3. Tasarruf ve Yatırım Oranlarının Arttırılması

Türkiye'nin 1980 yılından sonra dışa açılmasıyla birlikte yatırımların finansmanı konusunda ulusal tasarruflar azalmıştır. Tasarruf açığı olmuştur. Tasarruf açığının yaşanmasıyla ülke ekonomik büyüme sorunu yaşamıştır.

2000'li yıllarda uygulanan politikalar sonucunda ise, faiz oranlarının azalmasıyla yatırımlar azalmış, tasarruflar azalmış ve tüketim artmıştır. Özellikle 2005 yılından sonra Türkiye'de tasarruf açığı giderek artmıştır. Bu açığın artması cari açığın artmasına da neden olmuş ve ekonomide büyüme sorunu yaşanmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye ve Türkiye'nin durumunda olan ülkelerin tasarruf ve yatırıma önem vermesi gerekmektedir. Tasarruf açığı oluşmaması için ve tasarruf yatırım eşitliğinin sağlanması için dikkatli olmakta fayda vardır.[185]

3.5.1.4. İnovasyon ve Ar-Ge Faaliyetlerinin Artırılması

Ekonomik büyüme konusunda sorun yaşamamak için, bir ülkenin Ar-Ge faaliyetlerine önem vermesi gerekmektedir. Bu alandaki çalışmaları arttırmakta; bütçesinden bu faaliyetler için pay ayırması önem arz etmektedir. Ar-Ge çalışmalarının arttırılmasıyla teknolojik üretim de artmakta ve yenilikler ortaya çıkmaktadır.

Orta gelir açısından bakıldığında, kişi başına düşen gelirdeki artışlar Ar-Ge için yapılan harcamaları ve dolayısıyla yurt içi tasarrufları arttırmaktadır. Aynı şekilde, kişi başına düşen gelirin artmasıyla birlikte Ar- Ge harcamaları için bütçeden ayrılan pay da artmaktadır. Bu da ekonominin bir üst seviyeye geçmesini göstermektedir.[186]

---

[184] Ersan Öz ve Bilal Göde, "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu", **Research Journal of Public Finance**, Cilt:1, Sayı:2, 2015, s.91.

[185] Meliha Ener ve Muhammet Karanfil, "Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığının Orta Gelir Üzerine Etkisi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,** Cilt:10, Sayı:2, 2015, s.34,35.

[186] Muhammed Karanfil, "Ar-Ge Harcamalarının Orta Gelir Tuzağına Etkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye İçin Panel Veri Analizi", **Journal of Life Economics**, 2016, s.232.

3.5.1.5. Uzun Dönemli Teknoekonomik Politikaların Uygulanması

Türkiye'nin ve Türkiye gibi orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin bu durumdan çıkabilmeleri için teknoekonomi politikalarını uygulamaları gerekmektedir.

Türkiye, global olarak bakıldığında az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında bir konumda yer almaktadır.

Türel'e göre, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin benimsemiş oldukları bir rejim vardır: Fikri mülkiyet hakkı. Bu rejim, yerli girişimcilerden ziyade uluslararası girişimcilere önem vermektedir. Bu rejimin benimsenmesiyle gelişmekte olan ülkelerin ilerleme kaydetmesi zorlaşmaktadır.[187]

Türkiye, uluslararası alanda bu fikri mülkiyetlerin yürütülmesi konusunda ve hem fikri hem sınai gücünün sürdürülebilmesi hususunda aynı konuma sahip olan ülkelere göre daha istekli politikalar uygulamıştır.

Bu uygulanan politikaların sonucunda, ülke içinde üretimin teknik bilgisinin yaygınlaşması ve sermayenin tabana yayılması konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Bu sermaye ve teknik bilginin tabana yayılmasını engelleyen yasaların var olması sonucunda, ülkenin uzun dönemli teknolojik yenililik yapmasının önüne geçmektedir. Bu da büyümeye engel olmaktadır.[188]

Orta gelir tuzağından kurtulan ülkelere bakıldığında üniversite-sanayi işbirliği önemli bir unsur olmaktadır. Üniversiteden sanayiye teknoloji transferinin yapılması orta gelir tuzağından kurtulmuş olan ülkelerin piyasada rekabet gücünü yükseltmektedir. Teknolojide yenilik firma, endüstri ve ulusal düzeyde ekonomi üzerinde pozitif etkiler oluşturmaktadır. Bunun için, üniversiteden sanayiye teknoloji yeniliği ve iş birliği önemli olmaktadır.[189] Bu iş birlik ile üniversitede sağlanan bilginin sanayide deneyimleşmesi sonucunda ekonomik bir değere dönüşümü sağlanmaktadır.

---

[187] Oktar Türel, "Türkiye'de Sanayi Politikalarının Dünü ve Bugünü", Bildiri, **TMMOB Sanayi Kongresi**, Ankara, 2007.

[188] Sinan Alçın, **Teknolojik Determinist Kalkınma Aracı Olarak Teknoekonomi Politikaları**, İstanbul, Tarem Yayınları, 2010, s.145,146.

[189] Onur Sungur, Halil İbrahim Aydın ve Mehmet Vahit Eren, "Türkiye'de Ar-Ge, İnovasyon, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, s.176.

Üniversite sanayi işbirliğinin getirdiği teknolojide üretimin artması ve teknolojide transferin sağlanması birçok ülkenin bilgi tabanlı ekonomiye geçmesinde katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden, orta gelir tuzağından kurtulması gereken ülkelerin üniversite sanayi işbirliğine önem vermesi gerekmektedir.[190]

[190] Hasan Atik, "Türkiye İçin Orta Gelir Tuzağından Kurtuluş Önerileri", **Sosyoekonomi**, Cilt:23, Sayı:26, 2015, s.172.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMETRİK ANALİZLER İLE ORTA GELİR TUZAĞI

4.1. Literatür Taraması

Agraval (2001) nedensellik testi uyguladığı araştırmasında Asya ekonomileri için çalışma yapmıştır. Dokuz ülkeyi analizine alan Agraval, kişi başına düşen geliri bağımsız değişken olarak almıştır. Ele aldığı dokuz ülkeden altısının kişi başına düşen gelirden tasarruflara, üçünün ise tasarruflardan kişi başına düşen gelire doğru nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmiştir.

Ulengin, Çimenoğlu ve Yentürk (2009) Türkiye ekonomisi için nedenselliği ölçmede analiz yapmıştır. Bunun için 1989 ve 2003 yılları arasındaki tasarruf, ekonomik büyüme ve yatırımlar ile ilgili verilere ulaşmıştır. Ekonomik büyümeyi bağımsız değişken olarak kabul etmiş ve bağımlı değişken olan tasarruf ve yatırıma doğru nedensellik yönü olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Adewuyi, Bankole, Arowomo (2010) çalışmalarında Batı ülkeleriyle ilgili panel veri uygulamışlardır. Yurt içi tasarruf oranlarını bağımsız değişken olarak kabul etmişlerdir. Bağımsız değişken ile gayri safi yurtiçi hasıla oranı arasında pozitif etki, kişi başına düşen gelir ile arasında negatif etki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Dash, Sahoo ve Agrawal (2010) çalışmalarında Hindistan ülkesi için nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Tasarruflar ile kişi başına düşen gelir üzerinde analiz yapmışlardır. Kişi başına düşen geliri bağımsız değişken, tasarrufları ise bağımlı değişken olarak kabul etmişlerdir. Analizlerinin sonucunda, kişi başına düşen gelirden tasarruflara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır.

Uysal (2010), 146 ülke için incelemelerde bulunmuştur. Bu ülkeler arasında Türkiye'de yer almaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisi ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını araştırmak için eşbütünleşme testi uygulamıştır. Bu araştırmasını yaparken 1980 ile 2008 yılları arasındaki verileri kullanmıştır. Ülkeleri gelir seviyesine göre ayırarak özellikle bilgi ve iletişim teknolojisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki düzeyine bakmıştır. Bunun için eşbütünleşme testi uygulamış ve uzun dönemde veriler arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Eichengreen vd. (2011), çalışmasında orta gelir düzeyinde olan ülkelerin ABD kişi başına düşen gelirinin bir yüzdesi içinde yer aldığını belirtmiştir.

Kharas ve Kohli (2011) ise kişi başına düşen gelir üzerinde araştırma yapmıştır. Ülkeleri gelir düzeylerine göre sınıflandırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin uzun bir süre yüksek gelirli ülke konumuna çıkamadığını ve orta gelir tuzağında bulunduğunu belirtmiştir.

Jitsuchon (2012) ekonomik büyüme üzerine yapmış olduğu çalışmasında Kore ve Tayland karşılaştırması yapmıştır. Ekonomik büyüme üzerinden orta gelir tuzağını araştırmıştır. OGT için önem taşıyan Ar-Ge harcamalarında Tayland'ın, Kore'ye göre geride kaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012) 1990 ve 2010 yılları arasında ekonomik büyüme üzerine araştırmalarda bulunmuşlardır. Bu araştırmalarda OGT için büyük önem taşıyan ekonomik büyüme ve Ar-Ge harcamaları arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır. Buna ulaşabilmek için eşbütünleşme testi uygulamışlardır.

Carnovale (2012) orta gelir tuzağının neden ortaya çıktığı konusunda tez çalışması yapmıştır. Orta gelir tuzağında sosyal sermayenin çok önemli olduğunu belirtmiştir. Bu tuzağa düşmemek için sürdürülebilir büyümenin sağlanmasına dikkat çeken Carnovale büyümenin devamlılığı konusunda hükümetin uygulamış olduğu politikaların önemine değinmiştir.

Yeldan vd. (2012), 1960 ile 2008 yılı arasında araştırmalarda bulunmuştur. Yaptığı çalışmada orta gelir seviyesindeki ülkelerin %10'unun bir üst seviyeye çıkabildiğini belirtmiştir.

Paus (2012) beş ülke üzerinde OGT'den çıkış yollarını araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda, OGT'den kurtulmak için teknolojide yapılan yeniliklerin önemli olduğunu belirtmiştir.

Eichengreen, Park ve Shin (2013) 45 ülkenin içinde bulunduğu bir çalışma yapmıştır. Bu ülkelerin kişi başına düşen gelirlerini analiz etmiş ve orta gelir seviyesinde bulunan ülkelerin büyüme hızının düşeceği sonucuna ulaşmışlardır.

Robertson ve Ye (2013) 46 ülkenin yer aldığı bir çalışma yapmışlardır. Türkiye'de bu ülkeler arasında bulunmaktadır. Yapmış oldukları araştırmalarda 19 ülkenin orta gelir tuzağında yer aldığını belirtmiştir. Bu tuzak içerisinde yer alan ülkeler arasında Türkiye'de bulunmaktadır.

Ajyar (2013) özellikle orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin ekonomik büyümelerini arttırması gerektiğini vurgulamıştır. Ekonomi büyümenin artması için de verimlilik artışının sağlanması gerektiğini belirtmiştir.

Egawa (2013) gelir dağılımı eşitsizliğinin orta gelir tuzağına neden olup olmadığını araştırmıştır. Seçmiş olduğu dört ülke için Regresyon Testi ve Duyarlılık Analizi kullanmıştır. Gelir dağılımından kaynaklanan eşitsizliğin büyüme oranları üzerinde olumsuz etki yaptığı kanısına varmıştır.

Robertson ve Longfeng (2013), OGT'yi yapısal kırılma testleri ile incelemeye almışlardır. Bağımsız değişken olarak kişi başına düşen büyüme oranlarını kullanmışlardır. Genişletilmiş Dickey-Fuller, Zivot-Andrews ve Lumsdaine ve Papell testlerini kullanmışlardır. 189 ülke içinde 23 ülkenin orta gelir tuzağında yer aldığını belirtmişlerdir.

Gürsel ve Soybilgen (2013) 2005 yılının birinci çeyreği ile 2013 yılının birinci çeyreği arasındaki dönemleri incelemişlerdir. Bu yıllarda Türkiye'nin kişi başına gelirinin OGT üzerindeki etkisine değinmişlerdir. Bunun yanı sıra, Türkiye'de nüfusun artması sonucu demografik fırsat penceresinin azalacağını ve OGT'den kurtulmak için verimlilik artışının olması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Kasenda (2014) Orta gelir tuzağında başarıyı yakalayan Güney Kore'nin uygulamış olduğu politikalar birçok ülkeye örnek teşkil etmiştir. Tayland, Filipinler ve Endonezya ülkelerinin bu politikalara uygulaması gerektiği, ancak uyguladıkları takdirde orta gelir tuzağından kurtulabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Taban ve Şengür (2014) Türkiye ekonomisiyle ilgili çalışmada bulunmuşlardır. 1990 ve 2010 yıllarını kapsayan bu çalışmalarında Ar-Ge faaliyetlerine yönelik araştırmalarda bulunmuştur. Bu faaliyetlerin büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Korkmaz (2014) Türkiye ekonomisinde büyüme üzerinde Ar-Ge faaliyetlerinin etkisi üzerinde araştırmada bulunmuştur ve olumlu etki yaptığı sonucuna ulaşmıştır.

Koçak ve Bulut (2014) yapmış oldukları çalışmada satın alma gücü paritesi üzerinden ABD ve Türkiye ülkeleri için araştırmalarda bulunmuştur. 1950 ile 2010 yıllarını kapsayan bu çalışmada bulunan verilerin önce logaritması alınmış ve daha sonra birim kök testleri ile durağanlık seviyelerine bakılmıştır. Bunun için de Lee ve Strazicich'in iki yapısal kırılmalı ve Carrion-i Silvester'in beş yapısal kırılmalı birim

kök testleri kullanılmıştır. Kırılmalar tespit edilerek bu ülkelerin OGT'de yer almadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bozkurt vd. (2014) çalışmasında Türkiye'nin yüksek gelirli ülkelere yakınsayıp yakınsamadığını araştırmıştır. Bu çalışmada tasarruf ve imalat sanayinin büyüme oranları içindeki payını veri olarak almıştır. Çalışmasında 1971 ile 2012 yılları arasını ele almıştır. Lee ve Strazicich'in yapısal kırılmalı birim kök testini uyguladıktan sonra ARDL sınır testini analizine dahil etmiştir.

Yaşar ve Gezer (2014) 2005 sabit faaliyetleri kullanarak kişi başına düşen gelir üzerinden çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çalışmada ABD ile Türkiye ülkeleri arasındaki kişi başına düşen gelirin önemine değinmişlerdir. 1980 ile 2012 yılları arasında çalışmalarda bulunmuşlardır. Türkiye'nin orta gelir tuzağında bulunup bulunmaması konusunda ABD'nin kişi başına düşen gelirinin %20'lik diliminin önemli olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin büyüme oranlarını sürekli hale getirmemesi durumunda orta gelir tuzağında takılı kalmasının yüksek bir ihtimal olduğunu belirtmişlerdir.

Yılmaz (2014) Türkiye ekonomisinde çalışmada bulunmuştur. Yapmış olduğu bu çalışmada orta gelir tuzağı için önem arz eden beşeri sermayeyi analizine eklemiştir. Aynı zamanda tarımsal faaliyetlere de yer veren Yılmaz, bu faaliyetlerin Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulmak için yeterli olamayacağını belirtmiştir.

Wu (2014) yüksek gelirli ekonomilerde ekonomik büyümenin önemini araştırmıştır. Bir ülkenin yüksek gelir seviyesine geçebilmesi ve bu seviyede kalabilmesi için ekonomik büyümesinin sürdürülebilir olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Kanchoochat ve Intrakumnerd (2014) orta gelir tuzağında yer alan bir ülkenin bu tuzaktan nasıl çıkabileceği konusunda stratejiler saptamışlardır. Bunun için eğitime, beşeri sermayeye , dış ticarete önem verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Dalgıç (2014), 1990 ile 2013 yılları için çalışmada bulunmuştur. Bu çalışmasında 50 ülkenin orta gelir tuzağında yer alıp almadığı araştırmasını yapmıştır. Bunun için kukla değişken kullanmıştır. OGT'den çıkışta bağımlı değişken olarak, ortalama büyümeden fazla olduğunda 1 ve az olduğunda ise 0 kukla değişkenini kullanmıştır. Olasılıkit modellerle de hem teknoloji hem beşeri sermaye arasında incelemelerde bulunmuştur. OGT için önem arz eden Ar-Ge faaliyetleri, ileri teknolojilerdeki ihracat payı ile gelir arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Paus (2014) Latin Amerika ülkeleri üzerine çalışmada bulunmuştur. 2000'li yıllar üzerinde çalışma yapan Paus, bu ülkelerin orta gelir tuzağından kurtulmak için kurumsal ve yapısal deneyimler kazanması gerektiğini vurgulamıştır.

Ener ve Karanfil (2015) çalışmalarında nedensellik testini kullanmışlardır. Türkiye ekonomisinde tasarruf açığının faiz oranları etkisini nedensellik testi ile araştırmışlar ve kişi başına düşen gelir olan bağımsız değişken ile bağımlı değişkenler arasında tek yönlü nedensellik sonucuna ulaşmışlardır.

Altıntaş ve Mercan (2015) panel veri analizi yapmışlardır. OECD ülkeleri üzerinde araştırma yapmışlardır. Ekonomik büyüme olarak bağımsız değişken,
Ar-Ge harcamaları olarak da bağımlı değişkeni seçmişlerdir. Bu harcamalarının bağımsız değişken üzerinde olumlu bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öztürk (2015), 1980 ile 2012 yılları arasında toplam 76 ülkeyi incelemiştir. Bu ülkelerin arasında Türkiye'de yer almaktadır. Büyümeye dikkat çeken Öztürk, büyümenin sağlanması konusunda yenilik, teknolojik verimlilik ve yabancı yatırımların etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Şahin (2015), 1980 ve 2013 yıllarını kapsayan Türkiye üzerinde bir araştırma yapmıştır. Kişi başına düşen gelir düzeyinin bağımsız değişken olarak, ihracatı ise bağımlı değişken olarak ele almıştır. Verilerin uzun dönemdeki etkilerini tespit etmek için Johansen eşbütünleşme testi ile aralarında nedensellik olup olmadığını tespit etmek için de Granger nedensellik yöntemlerini kullanmıştır. Sonuç olarak uzun dönemli ilişkinin varlığına ve veriler arasında çift yönlü nedenselliğin sonucuna ulaşmıştır.

Nişancı (2015) 1980 ile 2013 yılları arasını kapsayan çalışma yapmıştır. Dünya Bankası'nın ülkeleri gelir seviyelerine göre ayırmasında belirtildiği gibi ülkeleri düşük, orta ve yüksek gelirli ülke olarak ayırmıştır. Yapmış olduğu çalışmada Türkiye'nin orta gelirli ülkeler grubunda 14 yıl kaldığını tespit etmiştir. Bu yüzden Türkiye'nin orta gelir tuzağı içinde yer aldığını belirtmiştir.

Atik (2015) Türkiye ekonomisini ele aldığı çalışmasında Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkabilmesi için beşeri sermayesine, yeniliğe, Ar-Ge harcamalarına ve üniversite ile sanayi arasında kurulan işbirliğine dikkat çekmiştir.

Atalay (2015) çalışmasında beşeri sermaye üzerinde durmuştur. Ülkelerin ekonomik büyümelerini gerçekleştirebilmeleri için beşeri sermayelerini arttırmalı gerektiğini vurgulamış ve bunu sağladıkları takdirde orta gelir tuzağına yakalanmayacaklarını belirtmiştir.

Alçın ve Güner, B. (2015), çalışmalarında Türkiye için orta gelir tuzağında yer alıp almadığını belirten araştırma yapmışlardır. Bunun için büyümenin belirlenmesinde önemli olan toplam faktör verimliliği üzerinde durmuştur. TFV'nin orta gelir tuzağına çıkış konusunda etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Raiser vd. (2016) iki ülkeyi ele alarak çalışmada bulunmuştur. Söz konusu ülkeler Polonya ve Türkiye'dir. Polonya'nın Türkiye'ye göre daha ileri büyüme seyrine sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmasını makroekonomik açıdan da inceleyen Raiser, Türkiye'de makroekonomik politikaların dengesizliğine dikkat çekmiştir.

Tasar vd. (2016), 1960 ile 2014 yıllarını kapsayan bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmasında Türkiye'nin orta gelir tuzağında olup olmadığını incelemiştir. Bunu gerçekleştirirken Robertson ve Ye'nin kullanmış olduğu birim kök testlerini baz almıştır. Birim kök testleri sonucunda Türkiye'nin orta gelir tuzağında yer aldığı sonucuna ulaşmıştır.

Sungur, Aydın ve Eren (2016) ise çalışmalarında Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağında yer alıp almadığını araştırmışlardır. Büyüme oranlarını bağımsız değişken olarak kabul etmişlerdir. Bunun için Ar-Ge harcamaları ve yenilikler ile ilgili veriler toplamışlardır. Nedensellik testi sonucunda nedenselliğin yönünü tek yönlü olarak bulmuşlardır. Tek yönlü nedensellik ilişkisi şu değişkenler arasında olmuştur: büyümeden patente ve Ar-Ge'den büyümeye doğru.

4.2. Ekonometrik Analizde Kullanılan Veri ve Oluşturulan Model

Tez çalışmasında Türkiye, Güney Kore ve Bulgaristan ülkeleri üzerine zaman serisi analizi yapılmıştır. Söz konusu ülkelerin kişi başına düşen GSYH büyümeleri, tasarruf, tüketim, sermaye, ticaret, ihracat, ithalat oranları ile tarım, sanayi ve hizmet sektörleri oranları üzerinden bir model oluşturulmuştur. Çalışmanın özünü oluşturan orta gelir tuzağının belirleyeni kişi başına düşen büyüme oranı olduğu için, ekonometrik analiz yapılmasında bu büyüme oranını etkileyen değişkenler ele alınmıştır.

Bu modelde kişi başına düşen GSYH büyümesi bağımlı değişken olarak; diğer değişkenler ise bağımsız değişkenler olarak seçilmiştir. Bağımlı değişken sabit yerel para birimine dayalı yıllık büyüme oranını göstermektedir. Sabit yerel para birimi 2010 ABD dolarını belirtmektedir. Kişi başına düşen GSYH büyümesi, gayri safi milli hasılanın yıl ortasına bölünmesiyle elde edilmektedir. OECD ve Dünya

Bankası tarafından yayınlanan verilerden yararlanılarak 1981-2015 yılları arası periyottaki verilere ulaşılmıştır ve veri seti oluşturulmuştur.

Değişkenlerin modeldeki adları Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11: **Ekonomik Değişkenlerin Analizdeki Karşılıkları**

Değişkenin Adı	Analizde Kullanılan Denklemlerdeki Adları
Kişi Başına GSYH Büyümesi (Gross Domestic Product)	GDP
İhracat(Export)	EX
İthalat(Import)	IM
Tarım(Agriculture)	AG
Sanayi(Industry)	IND
Hizmet(Service)	SER
Tasarruf(Saving)	SAV
Tüketim(Consumption)	CNS
Sermaye(Capital)	CAP
Ticaret(Trade)	TRA

Bu değişkenlerin kullanıldığı model ise şu şekildedir.

$\Delta GDP = \beta_0 + \beta_1 lnEX + \beta_2 lnIM + \beta_3 lnAG + \beta_4 lnIND + \beta_5 lnSER + \beta_6 lnSAV + \beta_7 lnCNS + \beta_8 lnCAP + \beta_9 lnTRA + \varepsilon_t$

4.3. Ekonometrik Yöntem

Ampirik analizin yapıldığı bu bölümde, orta gelir tuzağını belirleyen faktörlerin çok olmasına rağmen hepsi analize dahil edilememiştir. Alınan bu verilerin sağlıklı olmasına özen gösterildiği için OECD ve Dünya Bankası verilerinde en uzak yıl olarak 1981 ve sonrasındaki verilere net bir şekilde ulaşılabilmiştir. Bu yüzden analiz yapılırken 1981 yılından başlanmıştır.

Öncelikle daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilmesi için tüm değişkenlerin logaritması alınmıştır ve ardından testler uygulanmıştır.

4.3.1. Birim Kök Testi

Seçilen verilerin ilgili zaman aralığında sürekli artan ya da sürekli azalan bir seyir izlememesi durumuna durağanlık denilmektedir. Bir serinin durağan olması için hem artan hem azalan bir seyir izlemesi gerekmektedir. Ancak bu seyirde net kıvrılmalar yapmamalıdır. Zaman serisi çözümlemesi yaparken serinin durağan

olması önem taşımaktadır. Çünkü, bir seri durağan değilse farklı veri setlerinde farklı görüntüler sergilemektedir. Bu yüzden elde olan verilerin durağan olup olmadıklarına bakmak gerekmektedir. Bunun için de birim kök testlerine başvurulmaktadır.[191]

4.3.1.1. Augmented-Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Bir zaman serisi çözümlemesi yaparken serinin durağan olması önem taşımaktadır. Durağanlıktan arındırılması için kullanılan birim köklerden biri de 1979 yılında Dickey ve Fuller'in geliştirdikleri Dickey Fuller Birim Kök (ADF) testidir. Daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda, bu ADF testine bağımlı değişkenin de gecikme değerleri eklenmiştir. Ortaya Augment Dickey Fuller (ADF) testi çıkmıştır.

ADF birim kök testi için üç model kullanılmaktadır. İlki pür rassal yürüyüş modeli olarak adlandırılmaktadır. Bir numaralı denklemin gösterildiği bu model, trend ve sabitin yer almadığı modeldir. İkincisi, rassal yürüyüş modeli olarak adlandırılmakta ve bu modelde sabit yer almaktadır. İki numaralı denklem bu modele aittir. Üçüncü model ise, trendin ve sabit değişkenin yer aldığı rassal yürüyüş modelidir.

Bu modelin denklemi üç numaralı olandır. Eşitliğin sağ tarafında sabit değişken ve trend birlikte yer almaktadır. Bu model tüm bileşenleri içermektedir. Aşağıda söz edilen denklemler yer almaktadır.[192]

$$\Delta Yt = \delta Yt\text{-}1 + u_t \quad (4.1)$$

$$\Delta Yt = \beta_1 + \delta Yt\text{-}1 + u_t \quad (4.2)$$

$$\Delta Yt = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Yt\text{-}1 + u_t \quad (4.3)$$

Her üç denklem içinde aşağıdaki hipotez kullanılmaktadır.

$H_0 = \delta \geq 0$ ise seri durağan değildir, birim kök vardır.

$H_1 = \delta < 0$ ise seri durağandır şeklinde hipotezler test edilir.

ADF birim kök testinde aşağıdaki denklem kullanılmaktadır;

$\Delta Yt = \beta 1 + \beta 2t + \delta Y(t\text{-}1) + \alpha i + ut$ ve α ($\alpha = \rho - 1$) parametresinin sonucuna bakılarak analiz yapılmaktadır. Eğer, α parametresi sıfırdan farklı çıkarsa bu seri durağandır.[193]

---

[191] "Zaman Serileri Ekonometrisine Giriş- Durağanlık ve Durağan Dışılık", file:///C:/Users/USER-PC/Downloads/ekonometri2-tuba-24-duraganlik-ve-duragan-disilik.pdf (Erişim Tarihi: 01.05.2017)

[192] Hamdi Emeç, "Zaman Serileri Ekonometrisi: Durağanlık ve Birim Kökler", debis.deu.edu.tr/userweb/hamdi.emec/zaman-serileri-2010.ppt (Erişim Tarihi: 01.05.2017), s.16-17.

[193] Hilal Bozkurt, **Zaman Serileri Analizi**, Ekin Kitabevi,2007, Ankara, s.34-41.

4.3.2. ARDL Sınır Testi İle Eş bütünleşme Analizi

Gerekli görülen birim kök testlerinin uygulanması sonucunda, seçilmiş olan veriler arasında uzun dönemde ilişkinin olup olmadığı da tespit edilmelidir. Bunun tespit edilebilmesi için ekonometri literatüründe eşbütünleşme testleri kullanılmaktadır.

Ekonometri literatüründe birçok eşbütünleşme testi bulunmaktadır. Hangi eşbütünleşme testinin uygulanmasına karar verebilmek için serilerin durağanlaşma seviyelerine bakmak gerekmektedir. Eğer seriler aynı düzeyde durağanlaşıyorsa, Johansen eş bütünleşme testi kullanılmaktadır. Bu test Johansen tarafından 1988 yılında geliştirilmiştir. Ekonometri literatüründe en yaygın olarak kullanılan test Johansen Eşbütünleşme testidir. Bunun yanı sıra, eğer veriler aynı düzeyde durağanlaşmıyorsa, yani bazıları düzey seviyesinde durağan bazıları birinci fark alındığında durağanlaşıyorsa ARDL sınır testi ile eşbütünleşme uygulaması yapılmaktadır.

ARDL kısaca belirtilmek gerekirse, veriler arasında hem kısa dönemli ilişkinin hem de uzun dönemli ilişkinin tespitini yapmaya yarayan testtir.[194]

ARDL sınır testinin kullanılabilmesi için uzun yıllar ya da çeyrekleri baz alan uzunca yılların var olması gerekmemektedir. Bu test kısa dönemli serilerde de rahatlıkla kullanılabilmektedir. 10 yıllık, 20 yıllık ya da 30 yıllık serilerde de uygulanabilmektedir. Bu testin kullanılmasında bazı durumlarda öncelikle birim kök testlerine bakılmaksızın direkt uygulama da yapılabilir. Yani bu test için birim kök testi sınaması yapılması zorunlu değildir. Durağan olmayan verilere de uygulanması bakımından kolaylık sağlayan bir testtir. ARDL sınır testi veriler durağanlaşmadan şu denklem ile kullanılmaktadır.

$$\Delta Y = a_0 + \sum_{i=1}^{k} a1i\ \Delta\ Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{m} a2i\ \Delta\ X_{t-1} + a_1\ Y_{t-1} + a_2\ X_{-1} + \varepsilon_t \qquad (4.4)$$

4.3.3. Granger Nedensellik Testi İle Nedensellik Analizi

1986 yılında Granger tarafından ortaya çıkarılmış olan Garanger nedensellik testi, iki değişken arasında bulunan nedensellik analizini yapmak için kullanılmaktadır. Bu test sonucunda veriler arasında çift yönlü ya da tek yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmaktadır.

İki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin bulunmasını sağlayan Granger nedensellik testinde şu denklem kullanılmaktadır.[195]

---

[194] Ben Vogelvang, **Econometrics Theory and Applications with EViews**, Prentice Hall, 2005, s.306.

$Y_t = \sum_{i=1}^{m} aiYt - i + \sum_{i=1}^{m} \beta iYt - i + \varepsilon_{1t}$ (4.4)

$X_t = \sum_{i=1}^{m} \theta iXt - i + \sum_{i=1}^{m} \gamma iYt - i + \varepsilon_{2t}$ (4.5)

Yukarıdaki denklemlerde a_i, β_i, γ_i gecikme katsayılarını vermektedir. Bu nedensellik analizinde denklem, değişkenler üzerindeki neden karşılıklı incelendiği için çift taraflı kurulmaktadır.

4.3.4. Etki-Tepki Analizi

Bir değişkende oluşacak bir değişimin diğer değişkenlerde nasıl etki meydana getireceği konusunda Etki-tepki analizine başvurulmaktadır. Bu analiz için aşağıdaki denklem kullanılmaktadır.[196]

$X_i = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \Phi i \ \varepsilon_{t-1}$ (4.6)

4.4. Ampirik Bulgular

ADF testi yapılırken kolaylık olması bakımından olasılık değerlerine bakılmaktadır. Kriter değeri olarak üç değer karşımıza çıkmaktadır. Ancak, %5 hata payı en yaygın kullanılanıdır. Bu yüzden verilerin durağanlığının tespitinde %5 hata payı sonucu çıkan olasılık değerlerine bakılarak karar verilmektedir. Eğer çıkan olasılık değeri %5 hata payından küçükse o veri durağandır ve farkının alınması gerekmemektedir. Eğer, verinin olasılık değeri %5 hata payından yüksek çıktıysa o veri durağan değildir ve farkı alınarak durağanlaştırılması gerekmektedir.

Durağan veriler birinci dereceden durağanlaştırılmıştır. Her üç ülke içinde durağanlaşan verilerin adının önüne D harfi getirilmiştir. Böylece, verilerin adının önünde D harfi var ise, o veri birinci dereceden durağanlaştırılmış demektir.

[196] Salih Barışık ve Fatih Kesikoğlu, "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi" , **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:6, No:4, s.70.

Tablo 12: Türkiye Verileri İle ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	t İstatistik Değeri Olasılık Değeri	%1 Kriter Değer %5 Kriter Değer %10 Kriter Değer
GDP	-5,601914 0,0000	-3.639407 -2.951125 -2.614300
EX	-2,986354 0,0463	-3.639407 -2.951125 -2.614300
IM	-2,047635 0,2662	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DIM	-5,482787 0,0001	-3.646342 -2.954021 -2.615817
AG	-1,252788 0,6397	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DAG	-5,839799 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
IND	-1,419863 0,5611	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DIND	-4,623243 0,0008	-3.653730 -2.957110 -2.617434
SER	-0,690317 0,8360	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DSER	-6,109340 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
SAV	-1,752200 0,3964	-3.653730 -2.957110 -2.617434
DSAV	-4,491320 0,0012	-3.653730 -2.957110 -2.617434
CNS	-2,074679 0,2556	-3.653730 -2.957110 -2.617434
DCNS	-3,1999977 0,0303	-3.679322 -2.967767 -2.622989
CAP	-2,904229 0,0553	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DCAP	-7,508275 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
TRA	-2,433667 0,1405	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DTRA	-5,910026 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817

Türkiye verileri için ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde, olasılık değerleri %5 hata payından küçük olan değişkenler ihracat ve kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyümesi oranları düzey değerlerinde durağandır. Bu yüzden, ADF birim kök testine göre modelde yer alan değişkenlerin farkının alınmasına gerek yoktur.

İthalat, hizmet, sanayi, tarım, tüketim, sermaye, ticaret ve tasarruf değişkenlerinin birinci dereceden farkları alınmadan olasılık değerleri %5'ten büyük çıkmaktadır. Bu durumda seri birim kök içermektedir. Bu yüzden bu verilerin birinci düzeyde farkları alınmalıdır. Birinci düzeyde farkları alınıp tekrar olasılık değerlerine bakıldığında serilerin durağanlaştığı görülmektedir.

Tablo 13: Türkiye Verileri İle ARDL Sınır Testi Aralıkları

Hata Payı	Küçük Değer	Büyük Değer
%10	1,88	2,99
%5	2,14	3,3
%2,5	2,37	3,6
%1	2,65	3,97

ARDL sınır testi sonucunda %5 hata payında çıkan sonuç 3.382463 olarak hesaplanmıştır. Genelde %5 hata payı dikkate alınarak çalışmalar yapıldığı için kritik değer olarak %5 değerine bakılmaktadır. Tablo 13'de görüldüğü üzere, f istatistik değeri 3,3'den büyük çıkmaktadır. Bu sonuç, değişkenler arasında eşbütünleşmenin olduğunu göstermektedir.

ARDL sınır testinin uygulanmasının ardından VAR modelinde uygun olan gecikme uzunluğu bulunmaktadır. Bu VAR modelinin uygulanması konusunda değişkenlerin modeldeki sıralaması önemlidir.

Bu nedenle, değişkenler tüketim, tarım, sanayi, hizmet, ihracat, ithalat, tasarruf, sermaye, ticaret, kişi başına düşen GSYH olarak sıralanmıştır. Maksimum gecikme uzunluğu 3. gecikme olarak belirlenmiştir. Çünkü, bu gecikme uzunluğunda bilgi kriterleri en küçük değeri alır. Kurulan denkleme maksimum gecikme 3 olarak girilmiştir. Bunun sonucunda, Tablo 14'de yer alan bilgi kriterlerinin en küçük çıktığı değerler 3.gecikme uzunluğunda yer aldığı için yıldız işareti ile belirlenmiştir.

Tablo 14: Türkiye Verileri İle Granger Nedensellik Analizi Değerleri-Uygun Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu	Log L	LR Test İstatistiği	Son Öngörü Hatası	Akaike Bilgi Kriteri	Schwarz Bilgi Kriteri	Hannan Quinn Bilgi Kriteri
0	407.9633		3.35e-24	-25.67505	-25.21247	-25.52426
1	572.8165	212.7138	7.04e-26	-29.85913	-24.77079	-28.20046
2	786.8075	138.0587*	6.16e-28*	-37.21339	-27.49928	-34.04683
3	**9317.973**	**0.000000**		**-581.1595***	**-566.8197***	**-576.4851***

Bu gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından nedensellik analizinin yapılabilmesi için, Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Tablo 15'de bağımsız değişken yatay eksende yer almaktadır. Değişkenlerin olasılık değerleri ve parantez içerisinde de ki-kare olasılık değerleri gösterilmektedir.

Tablo 15: Türkiye Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesine Neden Olan Değişkenler

	CNS	AG	IND	SER	EX	IM	SAV	CAP	TRA
GDP	0,04 (1,34)	0,85 (0,31)	0,85 (0,31)	0,96 (0,06)	0,04 (1,56)	0,80 (0,42)	0,54 (1,22)	0,04 (1,17)	0,82 (0,37)

Tablo 15'de tüketim, sermaye ve ihracat değişkenleri kişi başına düşen GSYH'nın bir nedeni olarak görülmektedir.

Değişkenler arasındaki nedenselliğin tespitine ayrıca Tablo 16'da yatay eksende bağımlı değişken olmak üzere de bakılmaktadır. Değişkenlerin olasılık değerleri ve parantez içerisinde de ki-kare olasılık değerleri gösterilmektedir.

Tablo 16: Türkiye Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesinin Neden Olduğu Değişkenler

	CNS	AG	IND	SER	EX	IM	SAV	CAP	TRA
GDP	0,00 (13.97)	0,07 (5.23)	0,03 (6.62)	0,15 (3.66)	0,56 (1.13)	0,12 (4,22)	0,00 (22,07)	0,02 (7,41)	0,26 (2,63)

Tablo 16'da da görüldüğü gibi, nedenselliğin yönü kişi başına düşen GSYH'dan bağımsız değişkene doğru olan bağımsız değişkenler tüketim, sanayi, tasarruf, sermayedir.

Tablo 17: Türkiye Verileri ile Kişi Başına Düşen GSYH Büyümesi ve Bağımsız Değişkenler Arasında Nedensellik Yönleri

Bağımsız Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	Bağımlı Değişken
CNS	⟷	GDP
AG	—	GDP
IND	⟷	GDP
SER	—	GDP
EX	→	GDP
IM	—	GDP
SAV	←	GDP
CAP	⟷	GDP
TRA	—	GDP

Tablo 17'de görüldüğü gibi, bağımlı değişken ile tüketim ve sermaye arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi; sanayi, tasarruf ve ihracat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusu olmakta iken; diğer bağımsız değişkenler arasında bir nedensellik bulunmamaktadır.

Ekonometrik analizin bir sonraki aşaması etki-tepki analizi olmaktadır. Bu analiz yapılırken mavi renkle gösterilen tepki çizgisinin kırımızı renkle gösterilen çizginin altında ve üstünde bulunan güven sınırları arasında olması gerekmektedir. Mavi renkli çizginin sıfır eksenini kesmemesi gerekmektedir. Kestiği takdirde, sağlıklı olmayacağı için yorum yapılmamaktadır. Burada kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyümesi kısaca GSYH olarak gösterilmiştir.

Grafik 9: Türkiye Verileri İle Etki-Tepki Analizi Grafikleri

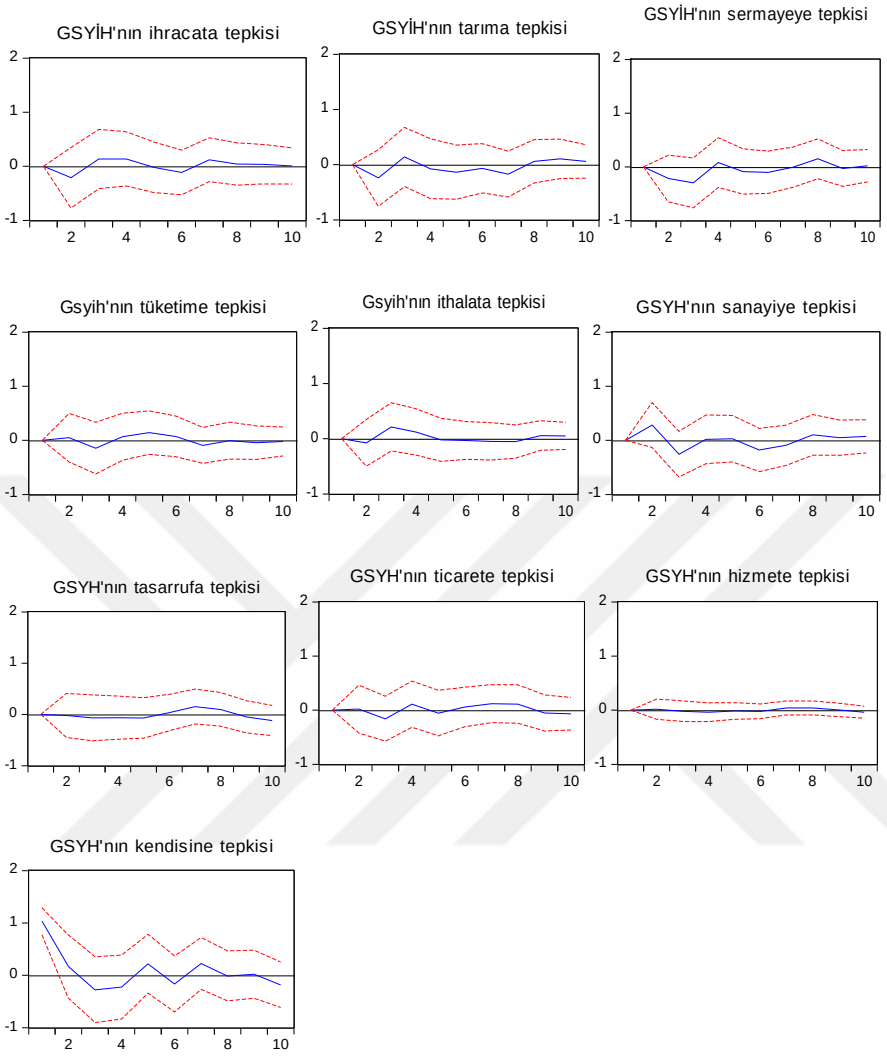

İhracatta meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH ilk iki dönemde negatif etkilenmektedir. Ardından bir pozitif etki oluşturup tekrar negatif etkiye geçmiştir ve sekizinci dönemden sonra sıfır çizgisinde bulunmaktadır. Sıfır çizgisinde bulunmasının anlamsız olması bakımından yorumu yapılmamaktadır.

Tarımda meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH hem negatif hem de pozitif etkilenmektedir. Özellikle dördüncü ve sekizinci dönem arasında negatif etki ağır basmakta; sekizinci ve onuncu dönem arasında ise etki pozitif olmaktadır.

Sermayede meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH dördüncü döneme kadar negatif etki göstermekte etki pozitif olduktan sonra dördüncü ile yedinci dönem arasında negatif etkiye düşmektedir. Ancak bu negatif etki sıfıra

oldukça yakındır. Tekrar bir pozitif etki gösterdikten sonra yorumlanamayacak durumu yani sıfır çizgisinin üzerinde bulunduğu durumu belirtmektedir.

Tüketimde meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH ikinci ile dördüncü ve altıncı ile sekizinci dönem arasında negatif etki göstermektedir. Bu etki sadece dördüncü ile altıncı dönem arasında pozitif olmaktadır.

İthalatta meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH ikinci ile beşinci dönem arasında etki pozitif olmaktadır. Ancak son döneme kadar bu pozitif etki sıfıra oldukça yakınlaşmaktadır.

Sanayide meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH hem negatif hem de pozitif etki gözükmektedir. Ancak beşinci ve dokuzuncu dönemlerde sıfır çizgisi üstünde bulunduğu için herhangi bir yorum yapılamamaktadır.

Tasarrufta meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH özellikle ikinci ve beşinci dönem arasında negatif etki göstermektedir. Ancak bu negatiflik, sıfıra oldukça yakın olmaktadır. Beşinci ile sekizinci dönem arasında pozitif etki göstermekte ve ardından etki negatif olmaktadır.

Ticarette meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH ikinci ve üçüncü dönemde negatif etki göstermektedir. Yedinci ve dokuzuncu dönem arasında ise sıfıra yakın pozitif etki vermektedir. Beşinci dönemde ve dokuzuncu dönemden sonra sıfıra çok yakın olmakla birlikte negatif etki göstermektedir.

Hizmette meydana gelen bir birimlik şok karşısında negatif ya da pozitif yorumu yapılamamaktadır. Çünkü, çizgi sıfırın üzerinde bulunmaktadır.

GSYH kendisinde meydana gelen bir birimlik şok karşısında üçüncü döneme kadar pozitif etki göstermektedir ancak bu azalan bir seyir halinde olmaktadır. Beşinci dönemde pozitif etki verirken altıncı dönemde bu etki negatif olmakta ve tekrar pozitife çıkmaktadır. Ancak dokuzuncu dönemden sonra negatif etki göstermektedir.

Tablo 18: Güney Kore Verileri İle ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	t İstatistik Değeri Olasılık Değeri	%1 Kriter Değer %5 Kriter Değer %10 Kriter Değer
GDP	-4,929979 0,0003	-3.639407 -2.951125 -2.614300
EX	-0,990453 0,7455	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DEX	-5,070573 0,0002	-3.646342 -2.954021 -2.615817
IM	-1,054898 0,7219	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DIM	-5,270064 0,0001	-3.646342 -2.954021 -2.615817
AG	-1,168691 0,6764	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DAG	-7,106514 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
IND	-3,701729 0,0086	-3.639407 -2.951125 -2.614300
SER	-0,789274 0,8094	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DSER	-6,851587 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
SAV	-4,826719 0,0004	-3.639407 -2.951125 -2.614300
CNS	-3,641241 0,0100	-3.639407 -2.951125 -2.614300
CAP	-3,410095 0,0177	-3.646342 -2.954021 -2.615817
TRA	-0,86448 0,7872	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DTRA	-5,220976 0,0001	-3.646342 -2.954021 -2.615817

Güney Kore verileri için ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde, olasılık değeri %5 hata payından küçük olan değişkenler kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyümesi, sanayi, tasarruf, tüketim ve sermaye oranları düzey değerlerinde durağandır. Bu yüzden, ADF testine göre modelde yer alan değişkenlerin farkının alınmasına gerek yoktur.

İhracat, tarım, hizmet, ithalat ve ticaret değişkenlerinin birinci dereceden farkları alınmadan olasılık değerleri %5'ten büyük çıkmaktadır. Bu durumda seri birim kök içermektedir. Bu yüzden bu verilerin birinci düzeyde farkları alınmalıdır. Birinci düzeyde farkları alınıp tekrar olasılık değerlerine bakıldığında serilerin durağanlaştığı görülmektedir.

Tablo 19: Güney Kore Verileri İle ARDL Sınır Testi Aralıkları

Hata Payı	Küçük Değer	Büyük Değer
%10	1,88	2,99
%5	2,14	3,3
%2,5	2,37	3,6
%1	2,65	3,97

ARDL sınır testi kapsamında %5 hata payında çıkan sonuç 3,357885 olarak hesaplanmıştır. Genelde %5 hata payı dikkate alınarak çalışmalar yapıldığı için kritik değer olarak %5 değerine bakılmaktadır. Tablo 19'da görüldüğü üzere, f istatistik değeri 3,3'den büyük çıkmaktadır. Bu sonuç, değişkenler arasında eşbütünleşmenin olduğunu göstermektedir.

ARDL sınır testinin uygulanmasının ardından VAR modelinde uygun olan gecikme uzunluğu bulunmaktadır. Bu VAR modelinin uygulanması konusunda değişkenlerin modeldeki sıralaması önemlidir.

Bu nedenle, değişkenler tüketim, tarım, sanayi, hizmet, ihracat, ithalat, tasarruf, sermaye, ticaret, kişi başına düşen GSYH şeklinde sıralanmıştır. Maksimum gecikme uzunluğu, 3. gecikme olarak belirlenmiştir. Çünkü, 3.gecikme uzunluğunda bilgi kriterleri en küçük değerlerini almaktadır. Kurulan denkleme maksimum gecikme 3 olarak girilmiştir. Bunun sonucunda, Tablo 20'de yer alan bilgi kriterlerinin en küçük çıktığı değerler 3.gecikme uzunluğunda yer aldığı için yıldız işareti ile belirlenmiştir.

Tablo 20: Güney Kore Verileri İle Granger Nedensellik Analizi Değerleri- Uygun Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu	LogL	LR Test İstatistiği	Son Öngörü Hatası	Akaike Bilgi Kriteri	Schwarz Bilgi Kriteri	Hannan Quinn Bilgi Kriteri
0	435,6248		5,62e-25	-27,45967	-26,99709	-27,30888
1	621,7582	240,1722	3,00e-27	-33,01666	-27,92832	-31,35799
2	865,2110	157,0663*	3,92e-30*	-42,27168	-32,55757	-39,10512
3	**7411,229**	**0,000000**		**-458,1438***	**-443,8039***	**-453,4693***

Bu gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından nedensellik analizinin yapılabilmesi için, Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Tablo 21'de bağımsız değişken yatay eksende yer almaktadır. Değişkenlerin olasılık değerleri ve parantez içerisinde de ki-kare olasılık değerleri gösterilmektedir.

Tablo 21: Güney Kore Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesine Neden Olan Değişkenler

	CNS	AG	IND	SER	EX	IM	SAV	CAP	TRA
GDP	0,63 (0,89)	0,76 (0,53)	0,04 (1,21)	0,04 (2,76)	0,71 (0,67)	0,93 (0,12)	0,82 (0,38)	0,66 (0,82)	0,97 (0,05)

Tablo 21'de, hizmet ve sanayi değişkenleri kişi başına düşen GSYH'nın bir nedeni olarak görülmektedir.

Değişkenlerin arasındaki nedenselliğin tespitine ayrıca Tablo 22'de yatay eksende bağımlı değişken olmak üzere de bakılmaktadır. Değişkenlerin olasılık değerleri ve parantez içerisinde de ki-kare olasılık değerleri gösterilmektedir.

Tablo 22: **Güney Kore Verileri İle Kişi Başı GSYH Büyümesinin Neden Olduğu Değişkenler**

	CNS	AG	IND	SER	EX	IM	SAV	CAP	TRA
GDP	0,71 (0,66)	0,04 (5,16)	0,04 (4,86)	0,61 (0,98)	0,99 (0,01)	0,21 (3,10)	0,94 (0,10)	0,02 (7,81)	0,97 (0,05)

Tablo 22'de görüldüğü gibi nedenselliğin yönü kişi başına düşen GSYH'dan bağımsız değişkene doğru olan bağımsız değişkenler tarım, sermaye ve sanayi değişkenleridir.

Tablo 23: Güney Kore Verileri İle Kişi Başına Düşen GSYH Büyümesi ve Bağımsız Değişkenler Arasında Nedensellik Yönleri

Bağımsız Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	Bağımlı Değişken
CNS	—	GDP
AG	←	GDP
IND	↔	GDP
SER	→	GDP
EX	—	GDP
IM	—	GDP
SAV	—	GDP
CAP	←	GDP
TRA	—	GDP

Tablo 23'de görüldüğü gibi, bağımlı değişken ile sanayi değişkeni arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi; tarım, hizmet ve sermaye değişkenleri arasında ise tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusu olmakta iken; diğer bağımsız değişkenler arasında bir nedensellik bulunmamaktadır.

Ekonometrik analizin bir sonraki aşaması etki-tepki analizi olmaktadır. Bu analiz yapılırken mavi renkle gösterilen tepki çizgisinin kırımızı renkle gösterilen çizginin altında ve üstünde bulunan güven sınırları arasında olması gerekmektedir. Mavi renkli çizginin sıfır eksenini kesmemesi gerekmektedir. Kestiği takdirde, sağlıklı olmayacağı için yorum yapılmamaktadır. Burada kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyümesi kısaca GSYH olarak gösterilmiştir.

Grafik 10: Güney Kore Verileri İle Etki-Tepki Analizi

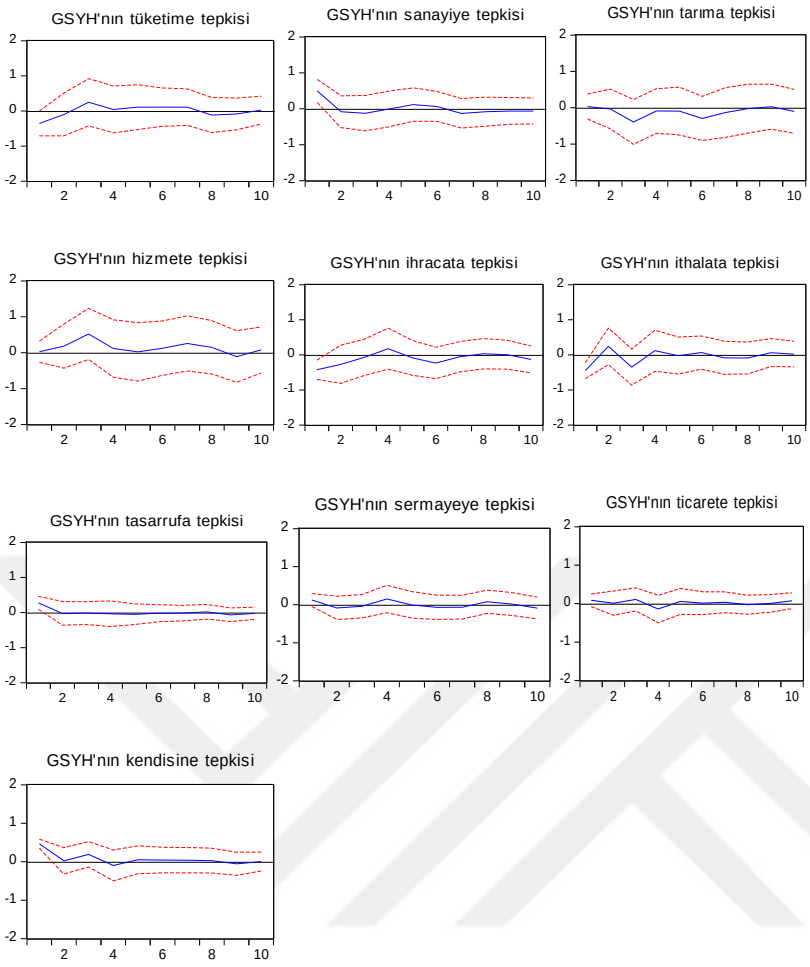

Tüketim değişkeninde meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH birinci dönemde negatif tepki göstermekte sonraki dönemlerde bu etki pozitif olmaktadır. İkinci ve sekizinci dönem arasında sıfıra yakın pozitif bir etki göstermektedir. Sekizinci dönemden sonra bu etki negatif olmaktadır. Ancak sıfıra yakınlığını korumaktadır.

Sanayide meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH ikinci döneme kadar pozitif etki göstermektedir. Ancak bu seyir azalan bir hal izlemektedir. İkinci dönemden dokuzuncu döneme kadar sıfıra yakın bir şekilde hem negatif hem pozitif olmaktadır. Onuncu dönemde sıfırın üzerinde yer almaktadır.

Tarımda meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH ilk dönemden son döneme kadar sıfıra yakın bir şekilde negatif etki vermektedir.

Hizmette meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH birinci dönemden sekizinci döneme kadar pozitif bir etki göstermektedir. Ancak bu etki hem azalan

hem de artan seyirler halinde gerçekleşmektedir. Dokuzuncu dönemde bu etki negatif olmaktadır.

İhracatta meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH üçüncü döneme kadar, beşinci ve yedinci dönem arasında ve dokuzuncu dönemden sonra negatif olmaktadır. Pozitif olduğu dönem sadece dördüncü dönemdir.

İthalatta meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH birinci, ikinci ve üçüncü bölümde ard arda net değişimler görülmektedir. Birinci ve üçüncü dönemde negatif etki göstermekte, ikinci dönemde ise bu etki pozitif olmaktadır. Son dönemlere doğru bu etkiler negatif ve pozitif olarak devam etmektedir. Ancak ilk üç dönemde olduğu gibi net değişimler yaşanmamakta sıfıra yakın bir seyir izlemektedir.

Tasarrufta meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH ikinci döneme kadar pozitif etki oluşturmaktadır. Ancak ikinci dönemden sonra çizgi sıfırın üzerinde olduğu için bir yorum yapılamamaktadır.

Sermaye ve ticarette meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH benzer tepkiler vermektedir. Sıfıra çok yakın hem pozitif hem de negatif tepkiler görülmektedir.

GSYH kendisinde meydana gelen bir birimlik şok karşısında İlk üç dönem pozitif etki görülmekte dördüncü dönemde ise bu etki negatif olmaktadır. Ancak sonraki dönemlerde sıfır üzerinde yer aldığı için yorumlanmamaktadır.

Tablo 24: Bulgaristan Verileri İle ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	t İstatistik Değeri Olasılık Değeri	%1 Kriter Değer %5 Kriter Değer %10 Kriter Değer
GDP	-3,240779 0,0273	-3.670170 -2.963972 -2.621007
EX	-1,753526 0,3963	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DEX	-6,181994 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
IM	-1,938716 0,3114	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DIM	-5,832572 0,0000	-3.653730 -2.957110 -2.617434
AG	-0,826231 0,7987	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DAG	-7,881881 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
IND	-1,027904 0,7320	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DIND	-4,467924 0,0012	-3.646342 -2.954021 -2.615817
SER	-1,521408 0,5105	-3.646342 -2.954021 -2.615817
DSER	-7,315355 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
SAV	-2,684997 0,0880	-3.661661 -2.960411 -2.619160
DSAV	-6,056383 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
CNS	-2,198270 0,2105	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DCNS	-6,659045 0,0000	-3.646342 -2.954021 -2.615817
CAP	-3,896198 0,0052	-3.639407 -2.951125 -2.614300
TRA	-1,831912 0,3593	-3.639407 -2.951125 -2.614300
DTRA	-6,165362 0,0000	-3.653730 -2.957110 -2.617434

Bulgaristan verileri için ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde, olasılık değerleri %5 hata payından küçük olan değişkenler ihracat, kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyümesi ve sermaye oranları düzey değerlerinde durağandır. Bu yüzden, ADF birim kök testine göre modelde yer alan değişkenlerin farkının alınmasına gerek yoktur.

İthalat, sanayi, tarım, ihracat, hizmet, tasarruf, tüketim ve ticaret değişkenlerinin birinci dereceden farkları alınmadan olasılık değerleri %5'ten büyük çıkmaktadır. Bu durumda seri birim kök içermektedir. Bu yüzden bu verilerin birinci düzeyde farkları alınmalıdır. Birinci düzeyde farkları alınıp tekrar olasılık değerlerine bakıldığında seriler durağanlaştırılmaktadır.

Tablo 25: Bulgaristan Verileri İle ARDL Sınır Testi Aralıkları

Hata Payı	Küçük Değer	Büyük Değer
%10	1,88	2,99
%5	2,14	3,3
%2,5	2,37	3,6
%1	2,65	3,97

ARDL sınır testi sonucunda %5 hata payında çıkan sonuç 3.356116 olarak hesaplanmıştır. Genelde %5 hata payı dikkate alınarak çalışmalar yapıldığı için kritik değer olarak %5 değerine bakılmaktadır. Tablo 25'de görüldüğü üzere, f istatistik değeri 3,3'den büyük çıkmaktadır. Bu sonuç, değişkenler arasında eşbütünleşmenin olduğunu göstermektedir.

ARDL sınır testinin uygulanmasının ardından VAR modelinde uygun olan gecikme uzunluğu bulunmaktadır. Bu VAR modelinin uygulanması konusunda değişkenlerin modeldeki sıralaması önemlidir. Bu nedenle, değişkenler tüketim, tarım, sanayi, hizmet, ihracat, ithalat, tasarruf, sermaye, ticaret, kişi başına düşen GSYH olarak sıralanmıştır. Maksimum gecikme uzunluğu 3. gecikme olarak belirlenmiştir. Çünkü, 3.gecikme uzunluğunda bilgi kriterleri en küçük değeri almıştır. Kurulan denkleme maksimum gecikme 3 olarak girilmiştir. Bunun sonucunda, Tablo 26'da yer alan bilgi kriterlerinin en küçük çıktığı değerler 3.gecikme uzunluğunda yer aldığı için yıldız işareti ile belirlenmiştir.

Tablo 26: Bulgaristan Verileri İle Granger Nedensellik Analizi Değerleri-Uygun Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu	LogL	LR Test İstatistiği	Son Öngörü Hatası	Akaike Bilgi Kriteri	Schwarz Bilgi Kriteri	Hannan Quinn Bilgi Kriteri
0	273,6827		1,94e-20	-17,01179	-16,54921	-16,86100
1	390,7813	151,0949	8,87e-21	-18,11492	-13,02658	-16,45625
2	715,4952	209,4929*	6,14e-26*	-32,61259	-22,89849	-29,44604
3	**8978,988**	**0,000000**		**-559,2896**	**-544,9497***	**-554,6262***

Bu gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından nedensellik analizinin yapılabilmesi için, Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Tablo 27'de bağımsız değişken yatay eksende yer almaktadır. Değişkenlerin olasılık değerleri ve parantez içerisinde de ki-kare olasılık değerleri gösterilmektedir.

Tablo 27: Bulgaristan Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesine Neden Olan Değişkenler

	CNS	AG	IND	SER	EX	IM	SAV	CAP	TRA
GDP	0,04 (5,37)	0,32 (2,24)	0,04 (6,25)	0,11 (4,40)	0,19 (3,26)	0,38 (1,88)	0,16 (3,55)	0,04 (5,13)	0,28 (2,51)

Tablo 27'de sanayi, tüketim ve sermaye değişkeni kişi başına düşen GSYH'nın bir nedeni olarak görülmektedir.

Değişkenlerin arasındaki nedenselliğin tespitine ayrıca Tablo 28'de yatay eksende bağımlı değişken olmak üzere de bakılmaktadır. Değişkenlerin olasılık değerleri ve parantez içerisinde de ki-kare olasılık değerleri gösterilmektedir.

Tablo 28: **Bulgaristan Verileri İle Kişi Başına GSYH Büyümesinin Neden Olduğu Değişkenler**

	CNS	AG	IND	SER	EX	IM	SAV	CAP	TRA
GDP	0,04 (0,07)	0,02 (7,03)	0,92 (0,15)	0,78 (0,48)	0,46 (1,55)	0,04 (3,26)	0,75 (0,55)	0,57 (1,12)	0,26 (2,63)

Tablo 28'de görüldüğü üzere, nedenselliğin yönü kişi başına düşen GSYİH'dan bağımsız değişkene doğru olan bağımsız değişkenler tarım, tüketim ve ithalat değişkenleridir.

Tablo 29: Bulgaristan Verileri İle Kişi Başına Düşen GSYH ve Bağımsız Değişkenler Arasında Nedensellik Yönleri

Bağımsız Değişkenler	Nedenselliğin Yönü	Bağımlı Değişken
CNS	⟷	GDP
AG	←	GDP
IND	→	GDP
SER	—	GDP
EX	—	GDP
IM	←	GDP
SAV	—	GDP
CAP	→	GDP
TRA	—	GDP

Tablo 29'da görüldüğü gibi, bağımlı değişken ile tüketim arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi, tarım, sanayi, sermaye ve ithalat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi söz konusu olmakta iken; diğer bağımsız değişkenler arasında bir nedensellik bulunmamaktadır.

Ekonometrik analizin bir sonraki aşaması etki-tepki analizi olmaktadır. Bu analiz yapılırken mavi renkle gösterilen tepki çizgisinin kırımızı renkle gösterilen çizginin altında ve üstünde bulunan güven sınırları arasında olması gerekmektedir. Mavi renkli çizginin sıfır eksenini kesmemesi gerekmektedir. Kestiği takdirde, sağlıklı olmayacağı için yorum yapılmamaktadır. Burada kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyümesi kısaca GSYH olarak gösterilmiştir.

Grafik 11: Bulgaristan Verileri İle Etki-Tepki Analizi Grafikleri

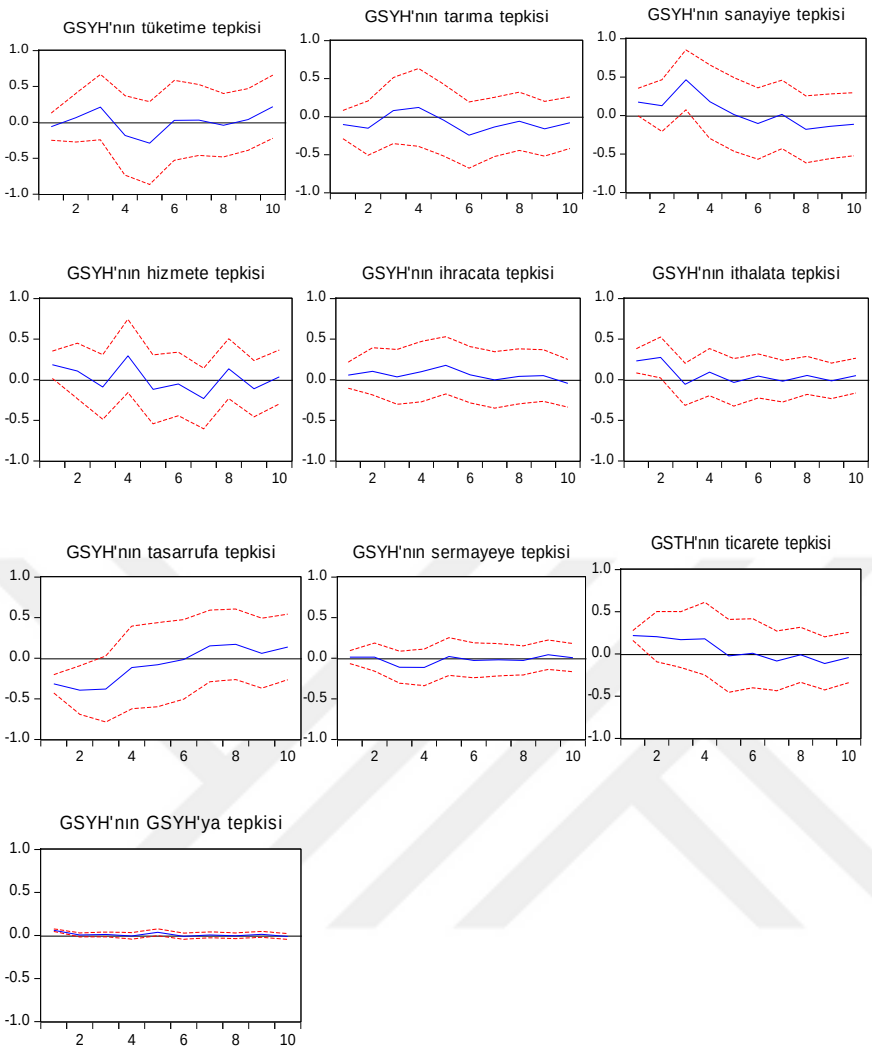

Tüketimde meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH dördüncü ve altıncı dönemler arasında negatif etki göstermekte, ilk iki dönem ve son iki dönem pozitif etki göstermektedir.

Tarımda meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH sadece üçüncü ve beşinci dönem arasında önce artan sonra azalan bir seyir izleyerek pozitif etki göstermektedir. Ancak diğer dönemlerde bu etki negatif olmaktadır.

Sanayide meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH beşinci döneme kadar pozitif etki; beşinci dönemden sonra negatif etki göstermektedir.

Hizmette meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH'nın göstermiş olduğu tepki önce pozitiflikten negatifliğe ve daha sonra tekrar pozitifliğe geçerek

olmaktadır. Ancak beşinci dönemden sonra sadece sekizinci dönemde pozitif etki oluşturmakta ve geri kalan yıllarda negatif etki göstermektedir.

İhracatta meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH onuncu döneme kadar pozitif etki oluşturmakta, onuncu dönemde negatif etki göstermektedir.

İthalat değişkenindeki değişim karşısında GSYH ilk üç dönem pozitif etkiye sahipken, ilk üç dönemden son döneme kadar sıfıra çok yakın değerlerde pozitif etki göstermektedir.

Tasarrufta meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH altıncı döneme kadar negatif etki oluştururken, altıncı dönemden sonra pozitif etki göstermektedir.

Sermayede meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH ikinci ve beşinci dönem arasında negatif etki göstermektedir. Geri kalan dönemlerde sıfır çizgisinin üzerinde olduğu için yorum yapılamamaktadır.

Ticarette meydana gelen bir birimlik şok karşısında GSYH beşinci döneme kadar pozitif etki göstermekte, beşinci dönemden sonra negatif etki oluşturmaktadır.

GSYH oranı kendisindeki değişim karşısında sıfır çizgisinin üzerinde yer aldığı için yorumu yapılamamaktadır.

Yapılan ekonometrik analizde etki-tepki analizi yorumlanmıştır, geri kalan testler ile ilgili ayrıntılı yorumlara sonuç kısmında yer verilmiştir.

SONUÇ

Ülkelerin gelişim süreçlerinin değerlendirilmesi noktasında önemli bir kriter haline gelen orta gelir tuzağı, belli bir ekonomide kişi başına düşen gelir düzeyinin belli bir seviyede takılı kalıp bu seviyeyi geçememesi durumu veya bir gelir seviyesine eriştikten sonra tekrar durgunluk içine girilmesi şeklinde kısaca özetlenmektedir. Orta gelir tuzağının ayrıntılı olarak anlaşılabilmesi için bu kavrama ulaştıran gelir, gelir dağılımı, gelir grupları, gelir tuzakları gibi kavramların da bilinmesi gerekmektedir.

Literatüre bakıldığında birçok gelir tanımına rastlanılmaktadır. Hukuki açıdan gerçek ve tüzel kişilerin elde etmiş oldukları maddi kazanımlara; mal ve hizmet açısından işçiler ve sermaye sahiplerinin almış oldukları paylara gelir adı

verilmektedir. İktisat açısından gelir tanımlamasına bakıldığında ise hem makro hem mikro iktisatta gelir tanımlaması yapılmaktadır. Mikro iktisat gelir kavramı daha küçük yapıdaki bir tüketici, üretici veya firmanın gelirini ifade ederken; makro iktisatta ulusun gelirini ifade etmektedir.

Birçok tanıma sahip olan bu gelir kavramının dağılımı da önem arz etmektedir. Gelir dağılımının adil bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bunun için gelirin nelerden sağlandığına bakılmalı, sağlık, eğitim ve barınma gibi toplumun temel ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalı, hem kamu sektörünün hem de özel sektörün ödemeleri dikkate alınarak bu gelir dağılımı için ayırdıkları payların miktarı belirlenmeli, kamu sektörünün ve özel sektörün yönetimi doğru bir şekilde yapılmalıdır.

Bir ülkede elde edilen gelir, bu gelirin elde edilmesinde kullanılan faktörlere ve kişilere göre dağılabileceği gibi bölgelere ve sektörlere göre de dağılabilmektedir. Bölgesel ve sektörel, kişisel ve fonksiyonel olmak üzere dört gelir dağılımı vardır. Bu dört gelir dağılımı birbirleriyle etkileşim halindedir.

Orta gelir tuzağı kavramının daha net anlaşılabilmesi için bilinmesi gereken bir diğer kavram da gelir gruplarıdır. Gelir grupları, Dünya Bankası'nın belirlemiş olduğu metotlara göre sınıflandırılmaktadır. Dünya Bankası, ülkeleri gelir gruplarına göre ayırırken Atlas Metodunu kullanmaktadır.

Atlas Metodu, ülkelerin ulusal gelirleri karşılaştırılırken ülkelerin kullandıkları para birimleri birbirinden farklı olduğu için meydana gelen değişim oranlarından etkilenmemektedir. Ayrıca bu metot, enflasyon oranları arasında meydana gelecek olan farkları da düzeltmektedir. Bu yüzden, Dünya Bankası atlas metodunu tercih etmektedir. Dünya Bankası ülke ekonomilerinin sınıflandırılmasında dolar aralıkları belirlemektedir. Bu sınıflandırmayı yıllık kişisel gelir dağılımını dikkate alarak yapmaktadır.

Ortalama gelir 1.025 doların altında kalan ekonomiler düşük gelirli ekonomi; 1.026 ile 12.475 dolar arasındaki ekonomiler orta gelire sahip ekonomi; 12.476 dolar ve üzeri ekonomiler ise yüksek gelirli ekonomi olarak adlandırılmıştır. Ayrıca orta gelire sahip ekonomiler alt ve üst olarak ikiye ayrılmıştır. Bir ekonominin alt-orta gelire sahip ekonomi olarak adlandırılması demek kişi başına düşen yıllık ortalama gelirin 1.026 ile 4.035 dolar arasında olması; üst-orta gelirli ekonomi olarak adlandırılması demek ise gelirin 4.036 ile 12.475 dolar arasında olduğu anlamına gelmektedir.

Bu gelir aralıklarına göre bakıldığında, Türkiye'de kişi başına düşen ortalama gelir 4.036 ile 12.475 dolar arasında olduğu için Türkiye'nin orta gelirli ekonomiler arasında olduğu görülmektedir.

Orta gelir tuzağı kavramının anlaşılabilmesi için bilinmesi gereken son kavram ise, gelir tuzaklarıdır. Ülkelerin temel hedefi büyümedir. Büyüme ise gelir ile bağlantılıdır. Temel ekonomik hedef büyümenin sürekli arttırılmasıdır.

Bir ülke gelirini sürekli arttırmakta başarılı olursa tek bir gelir düzeyi içerisinde sıkışıp kalmaz ve böylece kısır döngüye de girmemiş olur. İşte bir ülke sürekli bir büyüme gösterirken sabit bir gelir düzeyinde takılı kalarak kısır döngüye girmesi sonucu, büyümesinin durmasına gelir tuzağı denilmektedir.

Gelir tuzağı sadece düşük gelirli ekonomilerin düştüğü bir durum değildir. Düşük gelire sahip bir ülke bir üst seviyeye geçip orta gelir grubuna ulaştığında bu seviyeden bir aşama daha yukarı çıkıp üst gelirli ülke konumuna geçemezse tuzakta yer almaktadır. Orta gelire sahip olan bir ülke de, bulunduğu aşamada uzun yıllar boyunca sabit kalırsa tuzak içerisine girmektedir. Bunlar, tuzaktan çıkmış ya da hiç tuzağa girmemiş yüksek gelirli ülkeler için de geçerli olmaktadır. Yüksek gelire sahip olan bir ülke, gelir seviyesini koruyamazsa tekrar orta gelirli bir ülke konumuna düşmekte ve tuzağa da yakalanmaktadır.

Tuzağa yakalanmamak için ya da tuzakta yer alındığında çıkabilmek için en önemli unsur büyümenin sürekliliğidir. Büyümesini sürdüren ekonomiler gelir grupları arasında artma eğilimi gösterirken; büyümesi yavaşlamış ekonomiler gelir tuzağıyla karşı karşıya kalmaktadır. Büyümesi azalan ekonomiler ise gelir tuzağına yakalanmaktadır.

Orta gelir tuzağı kavramı Gill ve Kharas tarafından literatüre kazandırılmıştır. Gill ve Kharas özellikle 20. yüzyılda gelişmiş ülkelere göre kıyasladığımızda orta gelire sahip ülkelerin, zengin ülkeler ve fakir ülkeler arasında sıkışıp kalması şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca, Asya Kalkınma Bankası'nın 2011 raporunda orta gelir tuzağı şu şekilde tanımlanmıştır.

Bir ülke, düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine geçtiği zaman, düşük gelire sahip olan ve ücretlere dayalı sanayisinin de düşük olduğu ülkelerle rekabet etmekte sorun yaşamaktadır. Bunun yanı sıra, orta gelirli ülke konumundan yüksek gelirli ülke konumuna geçen bir ülke de yüksek niteliğe sahip, teknolojik açıdan gelişmiş olan ülkelerle rekabet etmekte zorlanmaktadır. Düşük gelir ile yüksek gelire

sahip ülkeler arasında bir noktada sıkışıp kalması orta gelirli ülkenin orta gelir tuzağında olduğu anlamına gelmektedir.

Orta gelir tuzağının varlığının belirlenmesinde ülkelerin kişi başına düşen gelirleri önem arz etmektedir.

Bununla birlikte bir tanım daha ortaya çıkmaktadır. Orta gelir tuzağının belirlenmesinde ABD'nin kişi başına düşen geliri temel ölçüt olarak kullanılmaktadır. Bir ülkenin orta gelir tuzağında yer aldığının söylenebilmesi için söz konusu ülkenin kişi başına düşen geliri ABD'nin kişi başına düşen gelirinin %20'lik dilimi içerisinde bulunması gerekmektedir.

Orta gelir tuzağı alt-orta gelir tuzağı ve üst-orta gelir tuzağı şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bir ülkenin alt-orta gelir tuzağında yer alıp almadığının belirlenmesinde çeşitli görüşler mevcuttur.

Felipe, Abdon, Kumar, Woo, Eichengreen ve Robertson Ye'nin ülkelerin gelir seviyelerinin ölçülmesi için belirledikleri gelir seviyeleri gösterilmektedir. Felipe, Abdon ve Kumar'a göre, bir ülkenin kişi başına geliri 2000 ile 7250 dolar arasındaysa; Woo'ya göre ABD'nin kişi başına düşen gelirinin %20'si ile %50'si arasındaysa; Robertson Ye'ye göre ise, ABD'nin kişi başına düşen gelirinin %8'i ve %36'sı arasındaysa, söz konusu ülke alt orta gelir grubundadır. Felipe, Abdon ve Kumar'a göre bir ülkenin üst-orta gelir grubunda yer aldığının söylenebilmesi için, ülkenin kişi başına geliri 7251 ile 11750 dolar arasında olması gerekmektedir.

İktisadi büyüme ve kalkınma modelleri incelendiğinde, her bir modelde gelirin önemli bir payı olduğu görülmektedir. Geliri arttıran ya da azaltan sebepler genel olarak işbölümü, işgücü, sermaye, tasarruf, yatırım, tüketim, araştırma geliştirme, teknolojik gelişmeler ve yeniliklerdir. Bu faktörler doğru kullanıldığında geliri arttırdığı için ülkenin gelişmişlik ve kalkınma düzeylerini arttırma konusunda olumlu etki yapmaktadır.

Ülkeler, gelir seviyelerine göre ayrılmaktadır; Düşük gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli ülkeler. Bir ülkenin düşük gelirden orta gelir seviyesine geçmesi için üretiminde dolayısıyla verimliliğinde ve doğrudan gelir düzeylerinde artış olması gerekmektedir. Bir ülkenin bir üst seviyeye atlayabilmesini, nasıl atladığını ya da neden atlayamadığını kavramak için iktisat literatüründeki büyüme ve kalkınma modelleri yol göstermektedir. Düşük gelirden orta gelir seviyesine ulaşması sadece gelirinin arttığı anlamına gelmemektedir. Bunun altında yatan sebeplerin ne olduğu

işte bu modellere bakılarak karar verilmektedir. Ya da bir ülkenin orta gelir seviyesinden yüksek gelir seviyesine geçmesi için, hatta eğer orta gelir seviyesinde takılı kalıp tuzağa düşen bir ülke ise, neler yapması gerektiğini göstermek adına büyüme ve kalkınma modelleri etkili olmaktadır. Bunun için iktisadın kurucusu Adam Smith'in meşhur örneğinin işbölümünün verimliliği arttırma ve uzmanlaşma yönünde etkisinin büyük olduğu görülmektedir.

Ülkeler daha hızlı büyümek ve daha hızlı bir sonraki aşamaya geçmek isterlerse, bir işi bir işçiye yüklemek yerine işbölümü yaparak üretecekleri tek bir malın belki de beş katını aynı verimde ve daha kısa sürede üretebilmektedirler. Yine Adam Smith'in dikkati çektiği bir diğer husus sermayenin birikimidir. Sermaye miktarının arttırılması ancak tasarruflarla olur. Tasarrufun arttırılması tüketimin kısılmasından ileri gelir. Ancak sermayenin arttırıldığı yerde yönetimin ve hükümetin kötü olmaması ve israftan kaçınması gerekmektedir. Bunlar sağlanırsa, ülkede ekonomik büyüme yaşanmaktadır.

Genelde Klasik İktisatçılar işbölümü, sadece verimli topraklara üretim yapılmasını ifade eden diferansiyel rant, nüfus, sanayileşme, hammadde ve girişimcilik üzerinde durmuşlardır. Dışsal büyüme modellerini savunan iktisatçılar uzun dönem büyümeden, büyüme hızlarından ve yatırımların etkilerinden bahsetmişlerdir.

Rostow ise büyümeyi uçağın hazırlık ve kalkış aşamasına benzeterek tarım toplumundan sanayi toplumuna ve bilgi yoğun üretime geçişte büyümenin olumlu etkisi olduğunu göstermiştir.

Solow teknolojik gelişme ve yenilikler üzerinde durmuş ve teknolojiyi dışsal kabul etmiştir. Yine aynı teknolojik gelişme üzerinde duran ve içsel büyüme modellerini savunan iktisatçılar ise teknolojiyi içsel kabul edip harekete geçirmek için çaba sarf edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bir sonraki büyüme modelleri ise Ar-Ge'nin, yani araştırma geliştirmenin önemi üzerinde durmuştur.

Kalkınma modelleri ise çoğunlukla azgelişmiş ülkelerin gelişmişlik seviyelerini arttırmaları için gelişmiş ülkelerden sermaye transferi olması, tasarruf ve dolayısıyla yatırımlarını arttırması, girişimcilere destek verilmesi, sermaye birikiminin olması ve ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının olmasından dolayı

ortaya çıkan kutuplaşmanın azaltılması gerektiğini savunmuşlardır. Bütün bunlar sağlandığında ülke gelir seviyesinde bir üst kademeye geçebilmekte; eğer orta gelir tuzağında ise bu tuzaktan çıkabilmektedir.

Türkiye ekonomisi yaşanan krizler ile derinden etkilenmiştir. Literatürde Kara Perşembe olarak bilinen 1929 Büyük Buhran tüm dünya ülkelerini etkilemiş ve Türkiye'de de derin izler bırakmıştır. Türkiye bu olumsuzluğu olumlu hale getirebilmek için ihracatını ve ithalatını arttırmak zorunda kalmıştır.

1950'li yıllarda ülkenin ekonomik durumu tarıma dayalı olduğu için yaşanan mevsimsel bozukluklar ekonomide etkili rol oynamıştır. O yıllarda yaşanan Kore savaşları ve başta bulunan hükümetin uygulamış olduğu politikalar Türkiye ekonomisinin aleyhine bir durum olsa da 1950'li yılların sonunda olumlu hale gelmiştir. 1960'lı yıllar planlı ekonomiye geçişin yaşandığı yıllar olmuştur. Her beş yılda bir yapılan bu planlarda çok başarılı olunamamıştır. Türkiye ekonomisi net bir şekilde iniş çıkışlara sahip olmuştur. Planlı ekonomiye geçişle birlikte istikrar da sağlanamamıştır. Tüm bu olumsuzlukların üzerine 2001 Şubat ve 2007 Kasım krizleri Türkiye'nin ekonomik durumunu sarsmıştır.

Son yıllarda büyüme oranları her ne kadar yüksek seviyede olsa da ekonominin daha olumsuz bir hal almaması için önlemler alınması gerekmektedir. 1955 yılında orta gelirli ülke grubunda takılı kalan Türkiye 62 yıl boyunca bu grupta yer aldığı için orta gelir tuzağı içerisinde bulunmaktadır. Ekonomik durumunu düzeltmiş olsa da hala daha yüksek gelirli ülke grubuna geçememektedir.

Güney Kore ekonomisi de kendi içinde yaşanan savaşlardan olumsuz yönde etkilenmiştir. 1950 ile 1953 yılları arasında yaşanan Kore Savaşları Kore'yi ikiye ayırmıştır. Savaşların getirdiği salgın hastalıklarla başa çıkamayan Güney Kore kendini geliştirememiş ve zor durumda kalmıştır. Yaşanan bu savaş etkisini tarımda da göstermiştir. Ekilebilecek arazinin kalmaması, doğal kaynakların yok olması gibi durumlar tarıma dayalı ekonomiye sahip olan ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Güney Kore 1960'lı yıllarda planlı ekonomiye geçmiştir. Toplam altı plan hazırlanmış ve istenilen başarıya ulaşılmıştır. Güney Kore ekonomisi tekrar düzelmiştir. Bunların sağlanmasıyla hem orta gelir tuzağına yakalanmamış hem de

yüksek gelirli ülke grubuna geçebilmiştir. Bulgaristan ekonomisi 1980'li yıllarda olumsuzluklarla uğraşmaya başlamıştır. Her ülkede olduğu gibi Bulgaristan'ı da 1994 yılında yaşanan kriz daha da olumsuz etkilemiştir. 1998 yılından sonra büyümesini gerçekleştirmiş ve ekonomisini düzeltmiştir. Ancak bu durum orta gelir tuzağına düşen ülkeler içinde yer almasına engel olamamıştır.

Çalışmada söz konusu üç ülkenin de kişi başına geliri, Ar-Ge çalışmaları, teknolojik yenilikleri, patent sayıları karşılaştırılmaktadır. Bunlar dikkate alındığında Güney Kore örnek teşkil eden bir ülke konumunda yer almaktadır. Ancak Türkiye ve Bulgaristan bu alanlarda kendini geliştirmelidir.

Orta gelir tuzağında yer alan ya da bu tuzakla karşı karşıya kalan ülkeler öncelikle Ar-Ge faaliyetlerine önem vermelidir. Bütçesinden bu faaliyetler için pay ayırmalıdır. Büyümenin kaynaklarının araştırılması, bir ülkenin neden büyüyemediğini ya da nasıl büyümesi gerektiğini gösteren toplam faktör verimliliği de dikkate alınmalıdır.

Bir ülkenin gelişim göstermesi ve dolayısıyla ekonomisinin de büyümesi hususunda önemli kriterlerden biri de eğitimdir. Ülke eğitime önem verir ve bunun için gerekli alt yapıyı sağlarsa o derece kalkınır ve gelişir. Çünkü, eğitimin hem bireye hem de topluma faydası bulunmaktadır.

Bunlar dışında teknolojik yenilikler de ekonomiyi geliştirmekte ve ülkenin tuzağa düşmesini engellemektedir. Teknolojinin geliştirilmesinde üniversite sanayi işbirliği önemlidir. Bu iş birlik ile üniversitede sağlanan bilginin sanayide deneyimleşmesi sonucunda ekonomik bir değere dönüşümü sağlanmaktadır. Orta gelir tuzağından kurtulması gereken bir ülke, bütün bunlara önem vermelidir.

Çalışmanın son bölümünde ekonometrik analizler yapılmıştır. Türkiye, Güney Kore ve Bulgaristan ülkeleri için kişi başına düşen GSYH ile bu kişi başına hasıla düzeyini etkileyen değişkenler arasındaki ilişkinin analiz edilmesi için her üç ülke içinde toplamda on değişkene dört farklı test uygulanmıştır.

Makro ekonomik değişkenlerin seçilmesi konusunda orta gelir tuzağını etkilemeleri göz önünde bulundurulmuştur. Bir ülkenin orta gelir tuzağına takılı kalmaması için ya da takılı kaldığı takdirde bu tuzaktan çıkabilmesi için büyümesinin sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu yüzden bağımlı değişken olarak kişi başına

düşen GSYH büyümesi alınmıştır. Bağımsız değişkenler olarak da bu bağımlı değişkeni etkileyen ve bu bağımlı değişkenden etkilenen değişkenler ele alınmıştır. Öncelikli tüm değişkenlerin logaritması alınmıştır.

Ardından tüm değişkenlere durağanlık analizi yapılmıştır. Bunun için ADF birim kök testi kullanılmıştır. Değişkenlerin bazıları düzey değerinde durağan çıkmış; bazıları ise düzey değerinde durağan çıkmamıştır. Düzey değerinde durağan çıkmayan değişkenlerin birinci derece farkı alınmış ve durağanlaşıp durağanlaşmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada durağan olmayan tüm veriler birinci derecede durağanlaşmıştır.

Değişkenlerin kısa dönemde ilişkisinin olması yeterli olmadığı için uzun dönemde de ilişkisinin olup olmadığına bakılmıştır. Bunun için eş bütünleşme testlerine başvurulmuştur. Eşbütünleşme testi değişkenler arasında uzun dönemde de ilişkinin olup olmadığını belirlemek için yapılmıştır. Değişkenler aynı düzeyde durağan olmadıkları için ARDL sınır testinin kullanılması uygun görülmüştür.

Eşbütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sonucunda, yapılacak olan testlerin anlamlı olacağı kanısına varılmıştır. Ardından Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Bu analiz iki değişken arasında ilişkinin neden yönünü araştırmada kullanılan bir testtir. Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Son olarak, değişkende meydana gelen değişim karşısında diğer değişkenlerin verdiği tepkinin test edilmesinde kullanılan etki-tepki analizi kullanılarak ekonometrik analiz sonlandırılmıştır.

ARDL sınır testi sonucuna göre, söz konusu üç ülke içinde seçilen değişkenler uzun dönemde bile birbirleriyle etkileşim halinde çıkmıştır.

Türkiye için uygulanan Granger nedensellik testinde kişi başına düşen GSYH ile sermaye ve tüketim arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi çıkmıştır. Test sonucu çıkan çift yönlü nedensellik ilişkisi her iki değişkenin birbirini etkilediği ve birbirinden etkilendiği anlamına gelmektedir.

Halk dilinde sermaye kavramı para anlamına gelmekte iken, iktisat açısından sermaye kavramı, para anlayışından ziyade mal ile ilgili içeriklerden oluşmaktadır. Buna üretimde kullanılan her türlü makine, alet, donanım ve binalar gibi fiziki üretim araçları örnek verilmektedir. Bunun yanı sıra, sermayenin bir bölümünü oluşturan

maddi varlıklar maddi sermaye olarak da adlandırılmaktadır. İşletme arazisi, doğal kaynaklar, laboratuar, binalar, atölyeler, ambarlar, makine, depolar, hammadde ve yardımcı maddeler, taşıt araçları, işletme malzemeleri, mamul ve yarı mamuller, nakit ve para tutarı maddi varlıkları oluşturan başlıca etkenler arasındadır.

Bu yüzden, Türkiye orta gelir tuzağından çıkabilmek için sermayeye ve dolayısıyla Ar-Ge harcamalarına ağırlık vermelidir. Devlet bütçesinden bu harcamalara daha fazla pay ayırmalıdır. Üniversite sanayi işbirliği çatısı altında yeni teknolojik ürünlere olanak tanımalıdır. Bunun için, lisans ve patent hakları, marka ve imtiyazlar için gerekli desteği göstermelidir. Bilginin sağlanabilmesi için beşeri sermayeye ağırlık vermeli ve eğitimin niteliğini en iyi düzeye çıkarmalıdır. Ayrıca arazi, makine, alet, donanım, teçhizat alımını arttırmalıdır.

Güney Kore için uygulanan Granger nedensellik testinde kişi başına düşen GSYH ile sanayi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır.

Güney Kore, orta gelir tuzağı açısından başarılı olan ülkeler arasında yer almaktadır. Çıkan bu nedensellik ilişkisi sonucunda başarısının kaynağı, uygulamış olduğu politikalar dışında sanayide daha ilerideki bir konumda olduğunu göstermektedir. Dünya Bankası verilerine bakıldığında da 1995 yılında yüksek gelirli ülke grubuna geçen Güney Kore, 1980'li yıllardan bu yana sanayi sektöründe ilerleme kaydetmiştir. Orta gelirli ülke konumuna düşmemesi için bu istikrarını koruması gerekmektedir.

Bulgaristan için uygulanan Granger nedensellik testinde kişi başına düşen GSYH ile tüketim arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır. Ekonomik büyümenin temel yapı taşlarından olan tüketim, bireylerin gelir düzeylerinden, teknolojik gelişmelerden, toplumun ihtiyaçlarından etkilenmektedir. Bulgaristan orta gelir tuzağı konumundan çıkabilmek için, tüketim fonksiyonuna ağırlık vermelidir. Çünkü, ekonomik büyümenin temel belirleyeni olan kişi başına GSYH ile tüketim birbirini hem etkilemekte hem de birbirinden etkilenmektedir. Bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasında devletin ekonomik durumunun iyileştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye büyümesini sağlayabilmesi ya da sürdürülebilir bir büyümeye sahip olabilmesi için tüketim, sanayi, ihracat, sermaye ve tasarrufa önem vermelidir.

Güney Kore yüksek gelirli ülke grubunda kalabilmesi için hizmet, sanayi, tarım, sermaye sektörlerini geliştirmeye devam etmelidir. Bulgaristan ise, Ar-Ge ve inovasyon, beşeri sermaye, teknolojik gelişmeler dışında tarım, sermaye, tüketim ve hizmet sektörüne de ağırlık vermelidir.

Etki-tepki analizi sonuçlarına bakıldığında ise, söz konusu üç ülke içinde değişkenlerde meydana gelecek olan bir birimlik şok karşısında kişi başına düşen GSYH hem pozitif hem de negatif etkilenmektedir. Türkiye için bakıldığında bağımlı değişken en çok pozitif etkiyi ticarette yaşanan şok karşısında oluşturmaktadır. Güney Kore için en çok pozitif etkiyi hizmette, Bulgaristan için ise ihracat ve ithalatta oluşmaktadır.

Az gelişmiş, gelişmekte olan ya da gelişmiş ülke durumunda olan tüm ülkeler ekonomik durumlarına her zaman dikkat etmelidir. Bunun sağlanabilmesi için de, ülkenin büyüme oranları sürdürülebilir olmalıdır. Bir ülke orta gelir tuzağına düşmüşse bile bu tuzaktan kurtulmak için öncelikli büyüme oranlarını arttırmalı ve bunu sağlaması için gerekli atılımlarda bulunmalıdır.

Yüksek gelirli bir ülke de tekrar orta gelir seviyesine düşmemek için büyümesini sürdürülebilir hale getirmelidir. Krizler, savaşlar, iklim değişiklikleri, ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve politik durumu ülke ekonomisini etkilemekte güçlü nedenler oldukları için tüm bunlar sağlanırken alınan kararlarda ülke ekonomisinin etkilenmemesine dikkat edilmelidir. Bu etkilerin olası olumsuzluğu durumunda ekonomiye derhal müdahale edilecek durumda bulunulmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acar Yalçın. **Büyüme Teorileri**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998.

Acar Yalçın. **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Vipaş A.Ş., Bursa, 2002.

Adaçay Funda Rana. **Kalkınma ve Sanayileşme Stratejileri,** Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2012.

Aktan Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural. **Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti,** Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002.

Aktan Coşkun Can. **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** ,Hak iş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002.

Alçın Sinan. **Teknolojik Determinist Kalkınma Aracı Olarak Teknoekonomi Politikaları**, İstanbul, Tarem Yayınları, 2010.

Başol Koray. **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1993.

Bilgili Yüksel. **Makro İktisat Ders Notları**, İkinci Sayfa Dizisi, İstanbul, 2014.

Bozkurt Hilal. **Zaman Serileri Analizi**, Ekin Kitabevi, Ankara, 2007.

Dilber İlkay ve Hüseyin Karakayalı. **Ekonomik Büyüme Ve Kalkınma Teorileri**, Emek Matbaacılık ve Yayıncılık, Manisa, 2013.

Dinler Zeynel. **KPSS İktisat Cilt 2**, Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2014.

Erdoğan Kurumlu Dilek. **Economıcus İktisat Soru Bankası**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2014.

Eren Aslan. **Türkiye Ekonomisi**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

Ergun Temel. **Mikroekonomiye Giriş**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2010.

Ertek Tümay. **Makroekonomiye Giri**ş, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2008.

Ertek Tümay. **Mikroekonomiye Giriş**, Üçüncü Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Eski Hasan. **Ekonominin Temel İlkeleri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007.

Guerrıen Bernard. **Neo-Klasik İktisat**, (Çev: Ertuğrul Tokdemir), İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1991.

Günsoy Bülent, Sami Taban, Munise Tuba Aktaş ve Zeynep Erdinç. **İktisadi Büyüme**, Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi, Eskişehir, 2013.

Gürak Hasan. **Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006.

Güven Sami. **Sosyal Planlama**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995.

Han Ergül ve Ayten Ayşen Kaya. **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Nobel Basımevi, Ankara, 2006.

I.Jones Charles, **İktisadi Büyümeye Giriş**, (Çev., Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer), Birinci Basım, Literatür Yayınları, İstanbul, 2001.

İşgüden Tamer. **Gelişme İktisadı**, Beta Yayınları, İstanbul, 1995.

Kara M.Akif. **Bölgesel Ekonomi Teori ve Politikalar**, Orion Kitabevi, Ankara, 2013.

Kılıçbay Ahmet. **Türk Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

Kozlu Cem. **Öfkeden Çözüme**, İş Bankası Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Köklü Aziz. **Makro İktisat**, Ankara, 1973.

Nohutçu Ahmet. **Kamu Yönetimi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014.

Ohno Kenichi. **Avoiding the Middle Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam**, 2010.

Öğretir Arda Hakan ve Yalçın Gül. **4T Maliye Soruları**, 7.Bası, İkinci Sayfa Dizisi, İstanbul, 2004.

Özbilen Şevki. **Maliye Politikası:Teori-ilkeler-Yöntemler ve Uygulama Sorunları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.

Özgüven Ali, **İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma**, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Kitabevi, 1988.

Öztürk Nazım. **Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım**, Roma Yayınları, Ankara, 2015.

Parasız İlker. **Modern Büyüme Teorileri Dinamik Makroekonomiye Giriş**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997.

Parasız İlker. **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınlar, Bursa, 2013.

Sabır Hasan. **Azgelişmiş Ülkelerde Rekabet ve Kalkınma**, Derin Yayınları, İstanbul, 2010.

Smith Adam. **Ulusların Zenginliği**, (Çev.,Metin Saltoğlu), Palme Yayıncılık, Ankara, 2009.

Snowdon Brian ve Howard R.Vane, **Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü**, (Çev., Barış Kaplamacı), Efil Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 2012.

Şahin Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995.

Şahin Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1997.

Taban Sami. **İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller**, Üçüncü Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2014.

Tokgöz Erdinç. **Türkiye'nin İktisadi ve Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004.

Ülgen Gülden. **İktisat Bilimine Giriş**, Türkmen Kitabevi ,İstanbul, 2014.

Ünsal Erdal. **İktisadi Büyüme**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2007.

Vogelvang, Ben. **Econometrics Theory and Applications with EViews**, Prentice Hall, 2005.

Makaleler ve Bildiriler

Ağır Hüseyin ve Mehmet Akif Kara. "Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, 2017, ss.214-227.

Akbulut Gizem ve Barış Yıldız. "Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Teşvik Politikalarının Etkililiği: Türkiye Örneği", **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, 2017, ss.54-71.

Akçiçek Arda. "2014 İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye'nin İnsani Gelişme Performansı", Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2015, ss.1-16.

Alataş Sedat. Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2014.

Alçın Sinan ve Billur Güner. "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi**, Cilt:37, Sayı:2, 2015, s.27-45.

Altıntaş Halil ve Mehmet Mercan. "Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:70, Sayı:2, 2015, ss.345-376.

Arslanhan Selin ve Yaprak Kurtsal. Tepav, "Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Nelere Borçlu? Türkiye İçin Çıkarımlar", 2010, ss.1-15.

Asia 2050. "Asia 2050: Realising the Asian Century, Manila: Asian Development Bank," 2011, pp.1-12.

Ateş Şanlı. Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Adana, 1998, ss.1-231.

Atik Hasan. "Türkiye İçin Orta Gelir Tuzağından Kurtuluş Önerileri", **Sosyoekonomi**, Cilt:23, Sayı:26, 2015, ss.165-174.

Aydoğdu Bağcı Semra. "Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:3, 2017, ss.46-54.

Baray İlkin ve diğerleri. İktisadi Büyüme Ders Notu, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014, ss.1-35.

Barışık Salih ve Fatih Kesikoğlu. "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi" , **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:6, No:4, 2006, ss.59-82.

Bozkurt Eda, Serap Bedir, Dilek Özdemir ve Erol Çakmak. "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye", **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, ss.22-39.

Ceviz Oğuz Samet. Gelişmekte Olan Bazı Ülkelerde Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye İçin Ampirik Bir Uygulama, Sivas, 2016, ss.1-156.

Çakmak Umut. "Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990)", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, ss.151-171.

Çalışır Mustafa ve Ahmet Gülmez. "Teknoloji Politikaları Çerçevesinde Ekonomik Gelişim: Türkiye-Güney Kore Karşılaştırması", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2010, ss.23-55.

Çılbant Coşkun, Hakan Yalçınkaya ve Neslihan Yalçınkaya. "Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, 2006, s.98.

Dalgıç Başak, Pelin Varol İyidoğan ve Eda Balıkçıoğlu. "Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Hangi Faktörler?", **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, ss.116-125.

Demiray Erol Ece. "İnsani Gelişme Yaklaşımı Doğrultusunda Beşeri Kalkınmanın Boyutları: Gelişmekte Olan Ülkeler", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2011, ss.99-108.

Dikkaya Mehmet ve Yunus Kutval. "Arama Motoru mu, Araba Motoru mu? Türkiye'de Sanayi ve Teknoloji Politikalarının Ekonomi Politiği", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:4, 2016, ss.153-167.

Dilber İlkay ve Aslıhan Kocaefe Cebeci. "Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeks Değerinin 2011-2012 Karşılaştırması", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:24, Sayı:2, 2014, ss.129-131.

Dilber İlkay ve Hayriye Başçı Nur, "Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Genel Görünümü", **Internetıonal Congress on Economics and Busıness (ICEB) 2016**, 2016, ss.61-71.

Dündar Onur. Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Ekonomisi İçin Riskler Ve Sakınma Stratejileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Ener Meliha ve Muhammet Karanfil. "Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığının Orta Gelir Üzerine Etkisi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 2015, ss.31-46.

Erdoğan Seyfettin ve Şerif Canbay. " İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", **Ana Dili Eğitimi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2016, s.37.

Erkoç Çağla. "Orta Gelir Tuzağında Türkiye: 2023", **Sosyoekonomi**, Cilt:23, Sayı:26, 2015, ss.187-194.

Gebze Ticaret Odası-Bulgaristan Ülke Raporu, "Ekonomik Yapı", 2014, ss.1-30.

Genç Murat Can ve Yeşim Atasoy. "AR&GE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2010, ss.27-34.

Gill Indermıt ve Homi Kharas. "An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth, Washinghton : World Bank", 2007, pp.1-382.

Gülmez Ahmet ve Fatih Yardımcıoğlu. "OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi(1950-2010)", **Maliye Dergisi**, Sayı:163, 2012, ss.335-353.

Hepaktan Erdem ve Asil Alkaya. "Türkiyede Gelir Dağılımının Bölgesel Yönden İncelenmesi", **Yöntem ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2011, ss.40-54.

Hepaktan Erdem ve Serkan Çınar. "Mali Krizler Ve Son Mali Krizin (2008) Reel Sektöre Etkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:30, 2011, ss.155-168.

Hepaktan Erdem ve Serkan Çınar. "OECD Ülkelerinde Büyüme-Cari İşlemler Dengesi İlişkisi: Panel Veri Analizi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt: 12, Sayı:1, 2013, s.43-58.

J. Arrow Kenneth. "The Economic Implications of Learning By Doing", The Review of Economic Studies, Cilt:3, Sayı:29, 1962, pp.155-173.

Karaaslan Ahmet. "Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi Ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 1999, s.49-52.

Karanfil Muhammed. "Ar-Ge Harcamalarının Orta Gelir Tuzağına Etkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye İçin Panel Veri Analizi", Journal of Life Economics, 2016, ss.219-234.

Kartal Zeki. "Marxist Toplumsal Gelişme Aşamaları İle Rostow'un Gelişme Aşamaları Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 2015, ss.5-287.

Kibritçioğlu Aykut. "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Rolü", **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, Sayı:1-4, 1998, s. 207-230.

Koçak Emrah ve Ümit Bulut. "Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, ss.1-21.

Kore Gerçeği: Kore'nin Dünü ve Bugünü. Kore Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı Kore Kültür ve Enformasyon Servisi, Güney Kore Cumhuriyeti, 2015, ss.1-135.

Kubar, Yeşim. "Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007 Analizi)", **KSÜ İİBF Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2011, ss.227-246.

Kurt Topuz Senem. "Ülkelerin Küreselleşme Demokrasi Ve Ekonomik Büyüklük Göstergeleri İle Cinsiyet Temelli Gelişme Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt:18, Sayı:3, 2016, ss.784-786.

Öz Ersan ve Bilal Göde. "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu" , **Maliye Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2015, ss.77-93.

Öz Ersan ve Bilal Göde. "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu", Research Journal of Public Finance, Cilt:1, Sayı:2, 2015, ss.77-93.

Özer Mustafa ve Necati Çiftçi. "AR-GE Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve AR-GE Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2009, ss.219-240.

Özsağır Arif. "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği", **KMU İİBF Dergisi**, Cilt:10, Sayı:14, 2008, ss.1-16.

Öztürk İbrahim ve Muhsin Kar, Hatice Kaplan ve diğerleri. "2012 Türkiye Ekonomisi Raporu Kalkınma Yolunda Yeni Eşik: Orta Gelir Tuzağı", Mavi Ofset Yayınları, 2012, ss.1-136.

Romer Paul. "Increasing Returnsand Long-Run Growth",The Journal of Political Economy, Cilt:5,Sayı:94, 1986, pp.1002-1037.

Sertkaya Burak ve Günay Özcan. "Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Değerlendirme", **Bulletın Of Economıc Theory And Analysıs**, Cilt:2, Sayı:1, 2017, ss.64-77.

Solmaz Erol. ''İktisadi Kalkınma Kuramlarının Yoksulluk Konusu Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış'' **Mevzuat Dergisi** , Sayı: 132, 2008, ss.1-16.

Sungur Onur. Halil İbrahim Aydın ve Mehmet Vahit Eren, "Türkiye'de Ar-Ge, İnovasyon, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, ss.173-192.

Şengönül Ahmet ve Süleyman Değirmen, Türkiye Ekonomi Kurumu, "Kısa Süreli Sermaye Hareketlerinin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesine Etkisi: Sermaye Piyasası ve Bankacılık Kanalı", 2012, ss.1-13.

Taş Şebnem, İzzet Taşar ve Yunus Açcı. "Ar-Ge Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt:10, Sayı:2, 2017, s.197-206.

The World Bank, "China 2030, Building a Modern, Harmonious, and Creative High-Income Society", 2012, pp.1-442.

Tho Tran Van."The Middle - Income Trap: Issues for the Members of the Association of the Southeast Asian Nations", ABD Institute, 2013, pp.1-34.

Toruk İbrahim. "Türkiye'de 1990-2000 Yılları Arasında Sosyo-Ekonomik Ortamın ve Kültürel Hayatın Reklamlar Üzerinden Temsili", 2005, ss.1-16.

Tunçsiper Bedriye ve Emine Fırat, Session 3E: Teknoloji ve Rekabet, "Kalkınmada Ar&Ge ve İnovasyonun Önemi: Güney Kore Örneği", 2010, ss.1-9.

TÜBİTAK, "Türkiye Bilimsel Ve Teknolojik Araştırma Kurumu ve Türk Patent Enstitüsü İşbirliğinde Gerçekleştirilen Patent Başvurusu Teşvik Ve Destekleme Esasları" , 2012.

Türel Oktar. "Türkiye'de Sanayi Politikalarının Dünü ve Bugünü", Bildiri, TMMOB Sanayi Kongresi, Ankara, 2007, ss.1-15.

Uçkaç Aynur. "Kapitalizmin Üçüncü Krizi Karşısında Türkiye Ekonomisi", **Çalışma ve Toplum**, 2016, ss.645-666.

Uyanık Cemal Caner. "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu Açısından Bir Değerlendirme", **Sosyoekonomi**, Cilt:23, Sayı:26, 2015, ss.175-186.

Uysal Yaşar. "Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, 2007, ss.43-59.

Vergil Hasan ve Tezcan Abasız, "Toplam Faktör Verimliliği: Hesaplanması ve Büyüme İlişkisi: Collins Bosworth Varyans Ayrıştırması", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 16, Sayı:2, 2008, ss.160-188.

Woo Wing Thye. "China Meets the Middle Income Trap: The Large Potholes in the Road to catching-p" , Journal of Chinese Economic and Business Studies, Cilt:10, Sayı:4, 2012, ss.313-336.

Yardımcı Pınar."İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri", **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi**, Konya, Sayı:10 , 2006, ss.1-230.

Yaşar Ercan ve Mesut Alper Gezer. "Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski ve Bu Riskten Kurtulma Önerileri", **Maliye Dergisi**, Sayı:167, 2014, s.126-148.

Yavuz Ersin. "Maliye Kuramı Bağlamında Türkiye'de Orta Gelir Tuzağı Sorunsalının Analizi", **Social Science**, Cilt:12, Sayı:2, 2017, ss.78-101.

Yavuz Hatice Çiğde, Münevver İlgün Dibek ve Seher Yalçın. "Türk ve Vietnamlı öğrencilerin PISA 2012 matematik okuryazarlığı ile dürtü ve güdülenme özellikleri arasındaki ilişkiler", Elementary Education Online, Cilt:16, Sayı:1, 2017, ss.178-196.

Yıldırım Metin ve İbrahim Örnek. "Walt Whıtman Rostow'un Kalkınma Aşamaları Yaklaşımına Göre Gaziantep Ekonomisinin İncelenmesi", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012, ss.1-18.

Yılmaz Gökhan. "Labor productivity in the middle income trap and the graduated countries", Cilt:16, Sayı:2, **Central Bank Review**, 2016, ss.73-83.

İnternet Alıntıları

'1929 Dünya Ekonomik Bunalımı", www.tariheglencesi.com/FileUpload/.../File/1929_dunya_ekonomik_bunalimi.pptx, (20.04.2017).

AÖF Ders Notları. "İktisadi Büyüme", http://aofnotlar.blogspot.com.tr/2015/03/iktisadi-buyume-1-unite.html, (22.01.2017).

"Büyüme Teorilerine Genel Bakış", http://idari.cu.edu.tr/sanli/gelisme3.pdf, (22.01.2017).

Dağ, Gökhan. "Kamu Harcamaları: Reel Harcamalar ve Transfer Harcamaları", http://.gokhandag.blogcu.com/kamu-harcamalari-reel-harcamalar-ve-transfer-harcamalari-trans/758258, (22.02.2017).

Doğaner Gönel Feride. "Güney Kore-Türkiye Planlı Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması" , Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, http://www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyalari/yayinlar/planlikalkinma.pdf, (17.04.2017).

Eichengreen Barry. "Escaping the Middle-Income Trap", https://www.kansascityfed.org/publicat/sympos/2011/Eichengreen_final.pdf, (19.05.2017).

Emeç Hamdi. "Zaman Serileri Ekonometrisi: Durağanlık ve Birim Kökler", debis.deu.edu.tr/userweb/hamdi.emec/zaman-serileri-2010.ppt, (01.05.2017).

EğilmezMahfi, "Kendime Yazılar", http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/satnalma-gucu-paritesi-nedir.html, (22.01.2017).

Eğilmez Mahfi. http://www.mahfiegilmez.com/p/ekonomi-sozlugu.html, (15.11.2016)

"Güney Kore Ekonomik Kalkınma Modeli" , http://www.ekodialog.com/Konular/guney-kore-ekonomik-kalkinma-modeli.html, (16.04.2017)

Güney Kore Raporu, "Yönetici Özeti" http://aksehirtso.org.tr/ckfinder/files/G%C3%9CNEY%20KORE%20RAPOR.pdf, (15.04.2017).

T Ekonomi, http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1445301-tuik-2016-yilinin-buyume-rakamlarini-acikladi, (24.04.2017).

Islam Nazrul. "Beyond the Middle Income Trap: What Kind of High Income Country Can China Become ", http://www.icsead.or.jp/user03/1165_210_20131021100741.pdf , (15.11.2016).

" İktisadi Gelişme ve Vergilendirme", https://www.slideshare.net/ruzgar/igv-2015-r-kop-2 (14.04.2017).

"'İktisadi Büyüme Ders Notları" , http://aofiktisat.blogspot.com.tr/2013/04/2013-iktisat-4-snf-iktisadi-buyume-1234.html, 2013, (01.01.2017).

"İktisadi Kalkınma Modelleri" , http://slideplayer.biz.tr/slide/5247380/, (08.04.2017).

'Kalkınma Teorileri", http://ekonomihukuk.com/buyume-kalkinma/kalkinma-teorileri/, (14.04.2017).

"Kara Perşembe: 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Nasıl Başladı?" , http://www.serenti.org/kara-persembe-1929-dunya-ekonomik-bunalimi-nasil-basladi/, (18.04.2017)

"Karl Marx'ın Büyüme Teorisi", http://stratejikanaliz.com/karl-marksin-buyume-teorisi/, (13.04.2017)

"Karl Marx'ın Büyüme Teorisi", https://www.facebook.com/ekonomiktisat/posts/883906601645995, (13.04.2017)

Koksal Aybora. İktisadi Büyüme, http://slideplayer.biz.tr/slide/2875542/, (22.01.2017).

Korkmaz, Esfender. http://www.yenicaggazetesi.com.tr/ekonomi-orta-gelir-tuzagindan-cikamiyor-31323yy.html, (29.04.2017).

Muhasebe Dersleri. "Vergi", http://www.muhasebedersleri.com/butce-vergi/vergi-2.html, (01.11.2016).

OECD Veriler-Triadic Patent Aileleri, https://data.oecd.org/rd/triadic-patent-families.htm#indicator-chart, (17.04.2017)

OECD, http://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/, (20.04.2017)

"Orta Gelir Tuzağı", http://www.iktisadi.org/orta-gelir-tuzagi.html, (20.11.2016).

Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi. "Ekonomik Büyüme", http://www.ekodialog.com/Konular/ekonomik-buyume-modelleri-teorileri.html, (06.02.2017).

Piyasa Rehberi. "Sübvansiyon", http://piyasarehberi.org/sozluk/suebvansiyo, (22.02.2017).

Sezer Mehmet Feridun. "İktisat Biliminin Gelişiminde Büyük Bir İktisatçı", file:///C:/Users/USER-PC/Downloads/iktisat.pps, (13.02.2017)

Tarihi Olaylar, 'Kore Savaşı' , http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/kore-savasi-77 (15.04.2017)

Temel İktisat. "Ekonomi ve Ekonomik Amaçlar", http://temeliktisat.blogcu.com/ekonomi-ve-ekonomik-amaclar/2342304, (01.11.2016).

The World Bank. https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519, (10.11.2016).

Triadic Patent Aileleri Metodolojisi, OECD, http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/triadic-patent-families-methodology_443844125004, (17.04.2017)

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. "Beş Yıllık Kalkınma Planları", http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/BesYillikKalkinmaPlani.aspx, (19.04.2017)

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. "Onuncu Kalkınma Planı", http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx, (20.04.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. "Sekizinci Kalkınma Planı", http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx (20.04.2017), s.3,4.

"Türkiye'de Kalkınma Planları ve Büyüme", http://enm.blogcu.com/turkiye-de-kalkinma-planlari-ve-buyume/9376356, (19.04.2017).

Usbilgi. "Gerçek ve Tüzel kişi nedir?", https://www.usbilgi.com/gercek-ve-tuzel-kisi-nedir-arasindaki-fark.html, (22.02.2017).

Yurdakul Hasan. "2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Türkiye'ye Etkisi", http://sahipkiran.org/2015/01/12/kuresel-ekonomik-kriz/, (20.04.2017).

"Zaman Serileri Ekonometrisine Giriş- Durağanlık ve Durağan Dışılık", file:///C:/Users/USER-PC/Downloads/ekonometri2-tuba-24-duraganlik-ve-duragan-disilik.pdf , (01.05.2017)

"Schumpeter'in Büyüme İle İlgili Görüşleri", http://stratejikanaliz.com/karl-marksin-buyume-teorisi/, (13.04.2017).